

Szárnyra kelnek, mint a sasok
Teológiai tanulmányok

Szerkesztette: Kiss Endre

Szárnyra kelnek, mint a sasok

Teológiai tanulmányok

Szerkesztette: Kiss Endre



Budapest-Kolozsvár
2024



Studia Theologica Transsylvaniensia
Supplementum 3.
Series Doctorandorum 1.



Sorozatszerkesztők: **Diósi Dávid** és **Bodor Attila**

DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01>

Title: They Shall Mount Up with Wings Like Eagles
(Isa 40:31): Theological Studies

Borítóterv: **Szócs Zsolt**

Tördelés: **Várdai Éva**

Lektorálás és korrektúra: **Bodó Márta**

Készült a csíkszeredai **Alutus** nyomdában.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Szárnyra kelnek, mint a sasok : teológiai tanulmányok /
szerkesztette: Kiss Endre. - Budapest : Szent István
Társulat ; Cluj-Napoca : Verbum, 2024
ISBN 978-963-612-138-9
ISBN 978-606-064-039-4

I. Kiss, Endre (ed.)

2

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

1053 Budapest

Veres Pálné u. 24.

E-mail: szit@stephanus.hu

Felelős kiadó: **Sarbak Gábor**

Felelős kiadóvezető: **Farkas Olivér**

VERBUM EGYESÜLET

400045 Kolozsvár,

A. Einstein u. 2/6-7.

www.verbumkiado.ro

Felelős kiadó: **Ferencz Antal**

Kiadói főszerkesztő: **Bodó Márta**

Tartalom

Előszó	7
Dékáni köszöntő – A teológus: az „azértis szombaton” fürkészője	9
TÓTH KRISZTIÁN Egységes az újszövetségi iratok tanítása az anyagi javakhoz való hozzáállásról?	12
KOZOVITS ATTILA Szent Gellért tiszteletének története a történelmi csanádi egyházmegye területén	37
FARAGÓ ISTVÁN Úrnap körmenet: az Úrfelmutatás meghosszabbítása	57
SZŐCS CSABA Márton Áron püspök a magyarfenesi historia domus tükrében (1938-1942)	65
OBERMÁJER ERVIN Lelkivezető-lelki gyermek személyes kapcsolódása a gyulafehérvári Papnevelő Intézet és a Pápai Német-Magyar Kollégium horizontján	75
URBÁN JÁNOS ERIK OFM Hivatás küldetéssel – Ferences identitáskeresés Giacomo Bini OFM generális Assisi Szent Ferenc ünnepéreírt leveleiben	84

GÁL HUNOR

Orgona a másik karzatban –
A gyulafehérvári főegyházmegye
„hangszervándorlásairól” a 17. századtól napjainkig 97

AMBRUS László

Takácsy Ignác (1830-1906) orgonaépítő
60. alkotása Hunyadi János kolostortemplomában..... 122

BERTALAN TÍMEA

A „közjó” koncepciója és annak missziológiai
megközelítése mint egy fenntartható fejlődési vízió alapja.... 150

PÉTER EDIT

Pre- és perinatális veszteség hatása
a gyógyító, segítő szakemberekre 171

FRANK BOGLÁRKA

A halál megjelenése a közösségi médiában..... 186

KISS ENDRE

A nagybőjti liturgia két kulcsfontosságú
szertartásának spirituális tartalma –
Az alleluja-búcsúztatás és a keresztség letakarásának,
illetve leleplezésének lelki üzenete a mai ember számára202

Abstracts 211

Előszó

Életünk akkor válik igazán széppé, ha vannak olyan emberek mellettünk, akik nem a saját képüket és hasonlatosságukat akarják vésővel és kalapáccsal ránk erőltetni, belénk vésni, hanem biztató jelenlétükkel segítenek abban, hogy kibontsuk szárnyainkat. Emberek, akik bíznak bennünk és hisznek abban, hogy mi is szárnyra kelhetünk, saját erőnkéből. Szükségünk van a jó és szép szavakra, amelyek lendületbe hozzák szárnyainkat. A mélyben azonban van valaki, aki folyamatosan, szünet nélkül munkálkodik. Ő az örökkévaló Úr, aki nem fárad el és nem lankad el soha. Ha elfáradnánk, Lelkét árasztja belénk, és megsokasítja erőnket (vö. Iz 40,28). Isten bízik az emberben, és ez a bizalma szárnyakat ad. A benne való bizalom folytán folyamatosan reménykedhetünk szárnyaink erejében. Segít felülemelkedni mindazon, ami letörné szárnyainkat. Magasba lendít, hogy többet lássunk, mélyebben lássunk. Akik szabadon engednek Isten lendítésének, szárnyra kelhetnek, mint a sasok (ahogyan a kötet címéül választott Iz 40,31 mondja). A magasból pedig rácsodálkozhatnak a misztérium legalább egy fényes darabkájára. Visszatérve a hétköznapiakba, fényhordozók lesznek a világ számára.

Köszönet a kötet szerzőinek, elsősorban a virtuális találkozóskért, és azért is, hogy a magasságokban és mélységekben meg tapasztaltakat megosztják e kötet lapjain.

A szerkesztő



Dékáni köszöntő – A teológus: az „azértis szombaton” fürkészője

Jézus szombatonként a zsinagógában tanított. Volt ott egy asszony, akit a betegség lelke már tizennyolc éve hatalmában tartott. Annyira meggörnyedt, hogy egyáltalán nem tudott felegyenesedni. Amikor Jézus meglátta, magához hívta, és így szólt hozzá: „Asszony, megszabadultál betegségedtől”. Közben rátette a kezét. Az rögtön felegyenesedett, és dicsőítette az Istent. A zsinagóga előljárója méltatlankodott azért, hogy Jézus szombaton gyógyított, és a sokasághoz fordult: „Hat napotok van a munkára. Akkor jöjjetek gyógyulást keresni, ne szombaton!” Jézus feléje fordult, és megfelelt neki: „Képmutatók! Van-e köztetek egy is, aki nem oldja el a jászoltól ökrét vagy szamarát szombati napon, hogy megitassa? Ábrahámnak ezt a lányát pedig a sátán tartotta megkötözve immár tizennyolc éve. Nem kellett-e őt feloldani kötelékétől akár szombaton is?” Ellenfelei e szavakra szégyenükben elpirultak. A nép pedig örvendezett, hogy Jézus ilyen csodát művelt. (Lk 13,10-17)

Jézus szombatonként a zsinagógában tanított.

„Asszony, megszabadultál betegségedtől.”

„Hat napotok van a munkára. Akkor jöjjetek gyógyulást keresni, ne szombaton!” – hallottuk a mai nap evangéliumában.

Kedves doktoranduszok!

Ezekben a szavakban – amelyek lényegében egyházi képviselők ajkáról fakad – a legfurcsább nem is azok durvasága, faragatlan volta, sokkal inkább a bennük rejtőző teológia. Majd ÉN, aki „hálát adok neked, Istenem, hogy nem vagyok olyan, mint a többi ember, rabló,

igazságtalan, házasságtörő”, majd ÉN, aki „kétszer böjtölök hetenként, és tizedet adok mindenből, amim van”, majd ÉN megmondom neked, aki „a szemedet sem mered az égre emelni” (a vámos), hogy Istennek mikor van fogadóórája.

Igen, mi teológusok hajlamosak vagyunk arra, hogy azt gondoljuk: ismerjük Istent, kiismertük őt. Nemcsak a teológiában vagyunk otthon, hanem Isten munkaterületén is viszonylag otthon érezzük magunkat. Ismerjük az ő időbeosztását, az ő viszonyulási rendszerét. Sőt – ez még súlyosabb – vallásos, lelki életünkben kifolyólag lenézzük mindazokat, akik a mi szemszögünkben nincsenek oly közel Istenhez. Sokszor a négy evangélium mellé megírjuk az ötödiket is, az ötödiket, amely tele van ujjlennyomatunkkal, kicsinyes, földhözragadt gondolatsorainkkal, s amelyet nagylelkűen az első helyre csúsztatunk. Aszerint kell éljenek az emberek. A kereszténység nem egyszer ahelyett, hogy arra ösztökélne mindnyájunkat, hogy „új, nem várt helyeken lássuk meg Istent, túl gyakran vezetett minket arra, hogy Istent oda szorítsuk be, ahol *mi* vagyunk” (Richard Rohr).

A mai evangélium azonban figyelmeztet mindannyiunkat: ne gondoljuk, hogy Isten csak egyházi jóváhagyású GPS-szel tud abban a világban mozogni és ténykedni, amelyet ő teremtett és amelyet ő maga hívott meg az üdvösségre.

Ezért fontos, hogy mi, teológusok, Istenről ne mint *idol*ról beszéljünk. Idollá, bálványá „faragjuk” Istent, amikor „kőbe zárjuk”, amikor a „tabernákulum” elé „nagy követ hengerít[ünk]” (Mt 27,60), sőt, mi több, ezt teológiai ideológiákkal „lepecsétel[jük]” (Mt 27,66). Tesszük ezt mindannyiszor, amikor munkaterületét csupán a templom (lat. *temno, -ere* = „kivágni”, „kihasítani”, „elkerített terület”) szent (lat. *sacrum, sacer* = „bekerít”, „megvéd”) falai közé korlátozzuk.

Nekünk nem a „bekerített” Istent kell hirdetnünk, nekünk nem egy olyan Istenről kell beszélünk, akinek végső soron mi magunk jelöljük ki a munkaterületét, működési felületét. Milyen veszélyes, amikor egész lelkipásztori munkánk, amikor az emberek szolgálata ennek az idolként körültáncolt Istennek a „szórakoztatására” épül. Milyen visszatetsző az, amikor azt a benyomást keltjük, hogy *nem mi* vagyunk Isten munkatársai, *hanem Isten* lett a mi munkatársunk. Már nem mi cselekszünk az ő nevében, hanem ő a miénkben.

Megfordítottuk az erőviszonyokat. Isten inasunk lett, olykor cinostársunk. Isten olykor – bocsánat a kifejezésért – „otthonkában” sürgő-forgó kebelcimboránk lett. Milyen borzasztó az, amikor lelkipásztori stratégiánknak alapaxiómája a kényelmes kiszámíthatóság, előreláthatóság, a már tudott, ismert „dolog” jelenlevőként való kikiáltása. Istent nem lehet „bekvártélyozni” a templomba, oda letelepíteni, térben és időben az emberi önkényhez kötni.

Ne ilyen teológusok legyünk. Ne ragadjunk le a homogén hétköznapiság megszokottságánál. Tanuljunk meg rácsodálkozni az eseményekre, főleg azokra, amik – ha szabad így fogalmaznom, a „ne szombaton” kiáltvány ellenére „azértis szombaton” történnek. Ezekben is maga Isten cselekszik, ráadásul a számunkra megszokottnál „eredetibb” módon.

Legyünk a rácsodálkozás teológusai, legyünk a rácsodálkozás emberei. Az „azértis szombaton” fürkészői és tanúi életünkben, mások életében. Aki az „azértis szombatot” már valaha is megtapasztalta életében, annak az Isten időképlete már nem a $6+1=7$, hanem annak a 7 az az örökkévalóság megjelenésének jelenje.

Ezen gondolatok jegyében kívánok mindannyiotoknak sikeres együtt gondolkozást, szellemi és lelki felüdülést. Szívvel örülök ennek a találkozási fórumnak. A jó találkozások mindig gazdagítanak, erőt adnak, motiválnak. Munkátokra Isten áldását kérem.

Diósi Dávid
habilitált egyetemi tanár, dékán



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.02>

Egységes az újszövetségi iratok tanítása az anyagi javakhoz való hozzáállásról?

TÓTH KRISZTIÁN

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Vallás, Kultúra, Társadalom
Doktori Iskola, Kolozsvár (RO)
krisztian.toth@ubbcluj.ro

Bevezetés

A Szentírást és azt a korszakot és térséget, amelyben és ahol keletkezett, már számtalan tanulmányban tárgyalták a kutatók. Természetesen több történeti munka foglalkozott a korabeli Palesztina történetével is. Azonban kevesebb az olyan tanulmány, amely konkrét összefüggéseket keres a korabeli társadalmi viszonyok és az Újszövetségben megtalálható iratok társadalmi kérdésekkel foglalkozó részletei között.

Saját kutatásunk kiinduló hipotézise a következő: az újszövetségi szentírási részek, mivel egy kánon alapját képezik, egy adott kérdésben ugyanazt az álláspontot képviselik. Ez a feltételezés azért is fontos, mivel olyan kérdésekben, mint az anyagi javak, illetve a gazdagok és szegények helyzete nehéz lenne elképzelni messzemenő különbözőségeket, hiszen az említett kérdések Jézus tanításának is központi elemei voltak.

Nem célunk minden egyes szentírási rész alapos exegetikai elemzése, hanem a különböző teológiai iskolák alap gondolatainak szintézise, amelyek alapján lehet következtetni az álláspontokra a fentebb említett kérdésekben.

A kontextus jobb megértéséért fontosnak tartottuk, hogy egy külön fejezetben bemutassuk azt a társadalmi helyzetet, amely Palesztinát jellemezte a Kr. u. I. században. A gazdasági helyzet vázolója mellett külön foglalkoztunk a becsület és szegény toposzával, mivel az egy meghatározó szegmense volt az akkori politikai és vallási gondolkodásnak egyaránt. Ezt követően három különböző újszövetségi „egységet” elemeztünk: az evangéliumokból három olyan történetet, amelyek útbaigazítást adnak az anyagi javak kapcsán, a Jakab-levél ide vonatkozó megállapításait, illetve a páli teológiában fellelhető tanításokat az anyagi javakról. Jelen tanulmány keretei nem elegendőek a téma teljes kimerítéséhez, hiszen, ahogy azt már jeleztük, az Újszövetségben nagyon fontos kérdés volt a szegények és gazdagok helyzete, illetve a helyes viszonyulás az anyagi javakhoz, ezért nagyon sok helyen előfordulnak különböző utalások a kérdéskörrel kapcsolatosan. Választásunk elsősorban olyan szövegrészekre esett, amelyek már a korabeli emberek, tanítványok számára is kézenfekvő példákat tartalmaztak és megértették a benne szereplő utalásokat, amelyek lehet, hogy korunkra már elvesztették jelentésüket, vagy teljesen átalakult a használt fogalmak jelentésköre.

A korabeli társadalmi szerkezet

„Annak oka, hogy egy vallási közösség elfogadja, vagy elutasítja a »világi« társadalmat, minden bizonnyal nem kizárólag a vallási társadalomnál keresendő [...], hanem a mindenkori világi társadalom konkrét politikai megnyilvánulásaiban is.”¹

1 Rokay Zoltán: *A világi társadalom elfogadása és elutasítása a vallási közösségben*. A rómaiak megegyező jellemzése két egymástól független dokumentum alapján. In: Benyik György (szerk.): *Világi közösség, vallási közösség*. JATEPress, Szeged, 2004, 225.

Ahhoz, hogy megfelelően átlássuk az anyagi javakhoz való hozzáállást az újszövetségi iratokban, elengedhetetlen, hogy világos képünk legyen a korabeli társadalom felépítéséről, mivel az újszövetségi szerzők is példáikat az adott társadalmi helyzetből vették és ezek alapján magyarázták a megfelelő erkölcsi magatartás fontosságát, így az anyagi javakhoz való hozzáállás kapcsán is, illetve a gazdagok és szegények helyzetét illetően is.

Az anyagi javak első és legfontosabb ismérve, hogy Isten teremtette azokat is. Ezek később átkerültek az emberek kezébe (Ter 1,26-29), hogy felhasználják azt a javukra és szaporítsák azt. Izraelben komoly törvények szabályozták az örökséget, mivel ez volt a legnemesebb formája a vagyonszerzésnek, mivel abban a korban a legnagyobb gazdasági erő a földtulajdon volt, ezért próbálták meg törvények révén korlátozni azt, hogy egy valaki jelentős tulajdont gyűjtsön magának és ezáltal nélkülözésbe vigyen másokat. Modern fogalmat használva a banki tranzakciók megítélése sem volt negatív a korban és ez a Szentírásban is tükröződik. A korszakban a kölcsönt elsősorban üdvösnek tartották, ha az a családtagokat, barátokat, ismerősöket segítette, hogy ők is kilábaljanak a nehéz anyagi helyzetből, ezáltal segítve az egész népet is a jólét útján. Továbbá a moderált pénzügyi ügyleteket sem ítélték el, és ez nagyon jól látszódik a talentumokról szóló példabeszédben is, ahol a gazda azokat a szolgákat dicséri meg, akik kamatoztatni tudták a rájuk bízottakat.²

Palesztina lakosságáról elmondható, hogy Jézus korában a gazdasági körülmények igen szerények voltak, amelyet több tényező is kiváltott. A kevés kivétel, aki tehetősnek számított az akkori társadalomban, a jeruzsálemi felső rétegből, illetve a galileai nagybirtokosok közül származott. Azonban ez a tény sem azt jelentette, hogy néhány tehetős földesúr felkarolhatta volna a szegények sorsát, mivel az újszövetségi korra a galileai birtokok már olyan földesurak kezébe kerültek, akik távol éltek birtokaiktól és elsősorban vagyonkezelők révén igazgatták birtokaikat. Ez a tény megjelenik az Újszövetségben is a hűtlen kezelőről szóló példabeszéd kapcsán. A helyben lakó zsidó közösség tagjai nagyrészt kétkezi munkából

2 Wojciechowski, Michal: *Economy and Business in the Bible*. In: Benyik György (ed.): *The Bible and Economics*. JATEPress, Szeged, 2014, 405.

tartották fenn magukat, legtöbben mezőgazdaságban és a kézművességben találtak munkahelyeket, illetve a kiskereskedelemben is jelen voltak.³

A mezőgazdaság kapcsán fontos megjegyezni, hogy abban a korban még jelentősen közrejátszottak a földrajzi és domborzati viszonyok, ezért például a földművelésre alkalmas területek mérete alacsony maradt végig a korszakban, inkább az állattenyésztés és pásztorkodás jelentett biztosabb megélhetést. Ezenkívül megjelennek még olyan fontos mesterségek is, mint a halászat, amelyet különösen a Genezáreti-tó partján végeztek, mint az első apostolok is. Továbbá elterjedt volt a szőlő-, olaj- és fügetermesztés is. Ahogyan említettük, a mezőgazdaság mellett a kézművesség is megélhetési formát jelentett az akkori zsidóságnak. A legelterjedtebb szakmák a kovács, fazekas, pék, szabó és az ács volt. Ugyanakkor voltak olyan munkahelyek is, amelyeket megvetés illetett, így például a tímárság, amely a folyamatos tisztátalanság miatt nem került fel a kedvelt szakmák listájára. Ehhez járul még a vámosok és adószedők munkája, amely, ahogy az evangéliumokban is megjelenik, az elnyomó hatalom kiszolgálását jelentette. A szakmák ilyen széles köre nem jelentette azonban azt, hogy ne lett volna ismert a munkanélküliség Izraelben. Lukács evangéliumában a már említett, a hűtlen intézőről szóló példabeszédből kiolvasható az is, hogy mekkora félelmet érzett a jövője kapcsán, ha elbocsájtják állásából, mivel más szakmához nem értett, így nehéz sors várt volna rá az utcán.⁴

A másik fontos gazdasági ág a kereskedelem volt. A termékek eladása legnagyobb részben a piacokon és vásárokon történt. A tehetősebb városokban állandó jelleggel tartottak fenn piacokat egy erre a célra kijelölt helyen. A másik lehetőséget az áruk eladására a vándorárusok jelentették, akik megrakott szamarakkal járták környékük településeit és kínálták eladásra a tulajdonukban lévő árukat.⁵

3 Kocsis Imre: *Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába*. I. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 2010, 25.

4 Kocsis: *Bevezetés*. I. k., 25-27.

5 Benyik György: *Urban, Rural and Desert Economy of Galilee in Jesus' Time*. In: Benyik György (ed.): *The Bible and Economics*. JATEPress, Szeged, 2014, 58-62; Kocsis: *Bevezetés*. I. k., 26.

A város és vidék kapcsolata is igen fontos eleme a kutatásoknak. A XX. század során több kutató is arra a következtetésre jutott, hogy az ókori Keleten a primitív gazdálkodás volt jellemző. Ennek értelmében a város inkább csak gazdagok számára jelentett megélhetést és leginkább a kereskedelem játszott fő szerepet a városok életében. Továbbá nem valósulhatott meg a parasztság városba költözése annak okán sem, hogy a gyenge földrajzi adottságok miatt a termés betakarítása után fizetendő adók, illetve az önfenntartáshoz szükséges mennyiség elkülönítése után már nem maradt olyan arányú feleslege a paraszti lakosságnak, hogy megengedhesse magának a városra való költözést. Ezen megállapítás hangsúlyban lehet Jézus határozott fellépésével a szegények helyzetének megoldása mellett. Ezt erősíti meg az is, hogy többször is felhívást intéz az őt követők számára, hogy adják el vagyonukat, amely legtöbbször ingatlanban volt mérhető, és osszák szét az érte kapott pénzt a szegények között.⁶

Ezt a képet árnyalta már a múlt század során John D'Arms, aki felhívta arra a figyelmet, hogy az ókori társadalmaknál is ugyanúgy megfigyelhető a komplexitás kialakulása a különböző intézmények létrejötte révén, amelyek ugyan eltérően a mai modern intézményrendszertől, de arra voltak létrehozva, hogy megadják a politikai és gazdasági élet helyes működésének a keretét. A szakirodalom arra is felhívja a figyelmet, hogy fennáll a veszélye az egyes, elszigetelten megtalált forrásokból kiinduló általános következtetéseknek, amelyek révén olyan eredmények születhetnek, amelyek nem felelnek meg a korabeli állapotoknak.⁷

A Szentírásban nagyon ritkán fordul elő a javak közösségi birtoklása, és dominál az egyéni birtoklás formája. Kivételnek számít az első jeruzsálemi közösség, amely azonban nem azért jött létre, hogy gazdasági szempontokat teljesítve a termelésre rendezkedjen be, hanem spirituális jelentőségű volt.⁸

6 Harland, Philip A: *The Economy of First-Century Palestine: State of the Scholarly Discussion*. In: Blaisi, Anthony J. et alii (ed.): *Handbook of Early Christianity: Social Science Approaches*. Walnut Creek, Alta Mira, 515-516.

7 Harland: 517

8 Wojciechowski: 404.

Látható tehát, hogy az első keresztények a vagyon megosztásával kapcsolatosan nem voltak egységes elven. A szentírási részek alapján feltűnik, hogy egyes keresztények felajánlották ingatlanjaikat azért, hogy ezáltal segítsék a közösséget, amely felhasználva a kapott ingatlanokat, ott összegyűlhetek vagy akár el is szálláshozhatók szegényebb társaikat. A második lehetőség az ingatlanok eladása és a kapott pénz felajánlása a közösség számára, hogy a pénz révén a szegényeket segítse a közösség, hogy ezáltal is megvalósuljon az örömhír, amely a szegényeknek hirdeti a boldogságot.⁹

A korabeli társadalmi szerkezet tárgyalásakor elengedhetetlen, hogy megemlítsük a római etikettet, főleg azon szegmense miatt, amely a rangbeli és pozíció szerinti megkülönböztetést mint követendő gyakorlatot írt elő. Ennek alapján mindig a hivatalviselőknek és az előkelőknek járt ki elsősorban a tisztelet megadása oly módon, hogy az a külsőségekben is megjelenjen, így például az első és kényelmes helyek átengedése vagy más privilégiumok formájában.¹⁰ Az etiketten túlmenően mondhatni még egy sokkal fontosabb alkotóeleme is volt az ókori társadalmaknak, amely ha nem is egységes formában mutatkozott, de nagyon hangsúlyosan jelen volt az egyes népeknél. Ez nem más, mint a becsület és szégyen koncepciója. A múlt század közepétől könyvtárnyi irodalom született erről a témáról, most csak arra a vetületére térek ki, amely kutatási témánk szempontjából releváns. Az ókori társadalmakra jellemző volt, hogy akár minden nap meg kellett valaki küzdi a társadalomban betöltött szerepéből származó megbecsülés elnyeréséért. A korszakra jellemző patriarchális társadalomban a férfiak szerepe volt a nők becsületének védelme, illetve a nekik alárendelt személyek

9 Thorday Attila: *The Principles of Ownership in the early Church. The Punishment of Ananias and Safira. (Acts 5:1-11)* In: Benyik György (ed.): *The Bible and Economics*. JATEPress, Szeged, 2014, 371-372; Gnillka, Joachim: *A jeruzsálemi ösgyülekezet*. In: Benyik György (szerk.): *Világi közösség, vallási közösség*. JATEPress, Szeged, 2004, 138-139.

10 Czire Szabolcs: *„Dicsekedjék a gazdag megalázott voltával.” (Jk 1,9-10) Szegény(ség) és gazdag(ság) vallási konfliktusa a Jakab-levélben a személyválogatás (προσωποληψια) fogalmának fényében. (Jk 2,1-9)* In: Benyik György (szerk.): *Vallási és kulturális konfliktusok a Bibliában és az ősegyházban*. JATEPress, Szeged, 2017, 73-74.

becsületének ugyanolyan mértékű védelme. Ha valakinek ez a feladat nem sikerült, akkor igen súlyos következmények elé kellett néznie.¹¹ A XXI. századi embereknek furcsának tűnhet egy ilyenfajta aggodalom a becsület elvesztéséért, azonban a görög-római kultúrában ez egy igen vitális kérdés volt. A közhivatalokat betöltők esetében a becsület elvesztése azt jelentette, hogy többé már nem viselhettek semmilyen nyilvánossággal járó hivatalt. Annak érdekében, hogy akár az uralkodók, akár más szereplők a politikai életből elnyerjék a néptől a kívánt megbecsülést, egyfajta sajátos programot indítottak. Ezt kegyes adományozások formájában tették, amelyhez a fedezetet saját vagyonukból biztosították. A mai szakirodalom erre a tevékenységre az euergetizmus kifejezést használja.

Az „euergetizmus” egy neologizmus, amelyet a modern kor történészei honosítottak meg az ókori művelődéstörténeti munkák során. A kifejezést André Boulanger használta először még a XX. század elején. A görög fogalom lehetséges magyar megfelelője a jótékony-ság, amire már tanulmányunk címe is utal, azonban nyilvánvaló, hogy a fogalom kiegészítő magyarázatra szorul. Az euergetizmus kérdéskörében úttörőnek számít Paul Veyne „Le pain et le cirque” című munkája, amelyben kitér a polgári elithez tartozó személyek egyes településeknek tett jótéteményeiről, amelyek révén orvosolták az adott közösség néhány problémáját. Azonban ezekért a jótéteményekért olyan formán várták a hálát, hogy a közösség nyilvános megbecsülésében részesültek. A hivatalok betöltéséért fizetni kellett (gör. timé, lat. summa honoraria), azokért nem járt fizetés, és a hivatal betöltőinek kötelességük volt saját anyagi forrásaikból az euergetizmust gyakorolni. Veyne ezt a magatartást a következőképpen foglalja össze: privát nagylelkűség nyilvános haszonért. A jelenség felkutatásában elsősorban az epigráfia, vagyis az ókori kemény felületbe vésett feliratokkal foglalkozó tudományág tud segítséget nyújtani, mivel számos olyan felirattal rendelkezünk, amelyekben városok, közösségek fejezik ki hálájukat jóttevőjükért.¹²

11 Ergaver, Angelika: *Mediterranean Values: The Honour and the Shame of Hospitality*. *Europske studije - European Studies* 2015, 1, (2), 111-113.

12 Lomas, Kathryn - Cornell, Tim: *Bread and circuses. Euergetism and Municipal Patronage in Roman Italy*. Routledge, London - New York, 2003, 1-2.

Az ókori feliratokon számos esetben fordul elő az „euergetes” szó; ezek azon személyeket örökítik meg és részesítik hosszas méltatásban, akik valamilyen tettekkel városukat fejlesztették, az adott település életét megkönnyítették vagy legalább egy rövid ideig tartó kedvezménnyel járultak hozzá a fejlődéséhez.¹³

Ahogy az a legtöbb kutatási területen nyilvánvaló, az euergetizmus kérdésköre esetében is tény, hogy a vizsgált jelenség nem írható le egy rövid meghatározással, mivel a számos tényező komplex elemzést igényel. Az euergetizmus elsődleges magyarázata egy bizonyos ethosz, a becsület-szégyen mentalitás, amely tiszteletre méltó magatartást követelt az elittől, illetve a philantropia, az emberbaráti magatartás erénye.¹⁴ Az euergetizmus egyszersmind a társadalmi hierarchia és rend fenntartásának eszköze is volt.¹⁵ Az ókori Rómában bevett politikai eszköz volt a népesség nagy erejének féken tartására az úgynevezett „panem et circenses” elv; ez nem egyezik teljesen a tanulmányunk későbbi részében tárgyalt építkezési politikával, de annyiban vannak hasonlóságok, hogy a kenyérosztás és játékok megrendezése vagy a középületek megépíttetése révén a politikai elit elérte, hogy sokkal kevesebb lázongás és elégedetlenség alakuljon ki. A következő két tényező szoros összefüggésben áll egymással. Zuiderhoek szerint az euergetizmus gyakorlása egy politikai fegyvertény is volt az elit számára, amely révén propagálhatta saját politikáját és megkaphatta a lakosok elismerését. Ez az elismerés az ókorban nagyon nagy jelentőséggel bírt. A kölcsönöség jegyében hálából a nagylelkű adományért a közösség elismerése külső tanúságát adta: szobrot állítottak fel a közterületen a jótévő számára, feliratot állítottak, amely felsorolta jótéteményeit vagy koszorút, mellszobrot ajándékozott a közösség, esetleg egy ünnepséget szerveztek az ő jóakarójuk számára.¹⁶

13 Zuiderhoek, Arjan: *The politics of munificence in the Roman Empire*. Cambridge University Press, New York, 2009, 6-9.

14 Gehrke, Hans-Joachim: “Euergetism”. In: Hubert Cancik – Helmuth Schneider (ed.): *Brill’s New Pauly*. https://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/*-e404490 (2020. 01. 10.)

15 Zuiderhoek: 9.

16 Zuiderhoek: 9-11.

Az evangéliumok példái az anyagi javak használatáról

Az Újszövetségben a leggyakrabban a *πτωχός* kifejezést használják a szegénység leírására. Ez a kifejezés huszonnégy helyen szerepel az evangéliumokban, illetve négyszer használja a Jakab levél szerzője is. A használt görög szó elsősorban azokat a személyeket jelölte, akik alamizsnára szorultak és általában a társadalom peremére kerültek valamilyen okból kifolyólag. Lukács evangéliuma a legtöbb esetben, ahogy arra majd alább még kitérünk, a *πτωχοί* szó ellentétéként használja a *πλούσιοι* kifejezést, amely a gazdag személyt jelöli. Az evangélisták közül Lukács konkrétan a szegénységről beszél és az általa használt kifejezések általában konkrét személyekre is utalnak, ezzel szemben Máté azt inkább spirituális síkra helyezi, de nála sem tűnik el teljesen a szegénység szociális mivolta, azonban az kisebb jelentőséggel bír nála.¹⁷

A történeti Jézus a mi konkrét világunkban élt, és kapcsolatban állt annak anyagi adottságaival is, így elengedhetetlenül a gazdasági folyamatokkal, a kereskedelemmel és a társadalom vagyoni helyzetével is foglalkozott, ahogy azt tanítói tevékenysége is mutatta. Az első parancsolat alapján egyedül Isten az, aki imádható, de a bűnbeesés óta fennáll a veszélye, hogy valaki az anyagi világ valamilyen tárgyát, eszközét, egy személyt kezd el „isteníteni” és ezáltal kizárja a transzcendens világgal való kapcsolatot az életéből. Jézus nem egy földi mennyországot hozott létre, illetve a tanítványainak jeleként kellett részt venniük a világ életében, így az anyagi javaktól is függetleníteniük kellett magukat, hogy hitelesen tudják átadni a tanítást. Természetesen maga Jézus sem ítélte el az anyagi javak létét, hanem az azokhoz való helytelen hozzáállást, illetve helytelen

17 Hamel, Gildas: *Poverty and Charity in Roman Palestine*. University of California Publications: Near Eastern Studies, 23, 1990, 205; Pecsuk Ottó: *Interpreting and Translating Ptochoi tó Pneumati*. In: Benyik György (ed.): *The Bible and Economics*. JATEPress, Szeged, 2014, 299.

felhasználásukat ítélte el erőteljesen. Egyfajta reformot hozott már a saját korában is az anyagi javakhoz való viszonyulás tekintetében, ezért is fontos áttekinteni, hogy az evangéliumokban milyen részek jelzik ezt a hozzáállást, amely akár még kora társadalma számára is igen meredek volt. Tanításának mintegy középpontját képezi a szabadság, az igazság és a szeretet kihangsúlyozása, mint olyan elemek, amelyek nélkül nem valósítható meg az Isten és embertársak iránti odaadó élet.¹⁸

Jézus tanításában az egyik legfontosabb helyet foglalják el a szegények, és az ő útjuk az üdvösség felé, illetve a róluk való gondoskodás is komoly elvárása Jézusnak a tanítványoktól. Jézusnak is voltak ismeretei a korabeli gazdasági viszonyokról, akár Szent József ácsműhelye révén, ahogy az tükröződik a tornyot építő ember történetében, illetve Jézusnak és a tanítványoknak is voltak támogatóik és valamilyen formában pénzük is, amit Júdás kezelt.¹⁹ Ezenkívül az adózással kapcsolatos epizód is tovább erősíti azt a tényt, hogy Jézus jól tájékozott volt a kor gazdasági világában, azonban a hangsúlyt mindig Istenre fektette.²⁰

A tornyot építő ember példázatában (Lk 14,28-30) is felsejlik az, hogy Jézusnak az ácsműhelyben való dolgozás révén volt a gazdasági beszerzésről, a pénzügyek intézéséről megfelelő ismerete. Ezt bizonyítja az is, hogy a Lukács evangéliumában megjelenő részben milyen pontos leírást ad hallgatóságának a gazdasági ügyletekkel kapcsolatosan. A vidékre jellemző, hogy a szőlősökbe a vincellérek tornyot szerettek volna építeni, mert annak kettős funkciója révén egyszerre lehetett lakás, ahol munkaidőben a gazda és a munkások lakhattak, ugyanakkor biztonsági szerepet is betöltött azáltal, hogy a magasabb épületről lehetett felügyelni a területet, így előre látni az érkező tolvajokat és állatokat is, és ezáltal megelőzhetővé

18 Kránitz Mihály: *Bevezetés. Jézus és a pénz*. A pénzről szóló keresztény felfogás az evangéliumokban. In: Katona Klára (szerk.): *A piac és az állam az ember szolgálatában* (?) Pázmány Press, Budapest, 2018, 16-18.

19 Kránitz: 18-20.

20 Nutzinger, Hans: *Die Wirtschaft in der Bibel*. Volkswirtschaftliche Diskussionsbeiträge, No. 59, Universität Kassel, Fachbereich Wirtschaftswissenschaften, Kassel, 2004, 6.

vált az ültetvény megrongálása. Annak ellenére, hogy Jézus tanítványi körében nem találunk szőlősgazdákat, minden bizonnyal ők is jól ismerték a korabeli gazdasági helyzetet és tudták, hogy egy ilyen vállalkozás nem kevés pénzzel jár. Ugyanakkor a példázatban megjelenik az is, hogy ha valaki előzetes mérlegelés nélkül fog neki az építkezésnek és kiderül, hogy nem megfelelően mérte fel anyagi helyzetét, akkor a társadalom megvetéssel fogja fogadni a későbbiekben. Tehát megint előkerült a becsület-szégyen kérdése a befektetések kapcsán. Megjegyezhető, hogy Jézus tanításába szervesen illeszkedik a pénz helyes használatáról való tanítás azáltal, hogy a konkrét eset tanulságai egész sor gyakorlati alapelvet is állíthatnak a tanítványok számára, akik döntéseik előtt megfontoltan kell cselekedjenek, nehogy ők is azok kategóriájába kerüljenek, akiket a társadalom egyfajta megvetéssel fogad elhamarkodott döntésük miatt.²¹ Ugyanúgy az elemzett szövegrész után egy másik, de szerkezetében és felépítésében nagyon is hasonló példázat következik, amelyben a háborúba készülõ király a fõszereplõ, és õ is ugyanúgy cselekszik, mint az a bölcs gazda, aki számvetést tesz cselekvései elõtt.

Lukács evangéliumában nem sokkal a tornyot építõ gazda, illetve a csatába vonuló uralkodó példázata után találjuk a ravasz vagyongazdálkodóról, vagy más helyeken a hamis sáfárról szóló példabeszédet (Lk 16,1-12). Ennek az evangéliumi történetnek két szereplõje van. Egyrészt a gazdag ember, aki bizonyára külföldi származású volt és nem is tartózkodott birtokán, hanem kiadta azt egy vagyongazdálkodónak. Ez ismert szokás volt a korszakban, erre már utaltunk a társadalmi szerkezet tárgyalásakor is. Annak ellenére, hogy nagy önállósága volt az egyes vagyongazdálkodóknak, azok valamilyen formában mindig elszámolással tartoztak a földesúrnak. A történet szerint ismeretlen személyek bepanaszolták a vagyongazdálkodót, hogy az nem megfelelően gazdálkodik a vagyonnal, sőt eltékozolja azt. Ekkor a gazdag ember kérte az adósleveleket, számlákat és más bizonyító okmányokat, hogy megbizonyosodjon vagyona eltékozlásáról. A 3-4. versben nagyon jól kivehető, hogy a vagyongazdálkodó valóban nem a

21 Stöger, Alois: *A Lukács-evangélium.* (ford. Szabó János) Prugg, Eisenstadt, 1975, 236-237; Tinsley, E. John: *The Gospel According to Luke.* University Press, Cambridge, 1965, 154-155.

megfelelő célokra használta fel a rá bízott vagyont, ezért kétségbe esik, mert szégyenfolt kerül az ő becsületére, többé nem kerülhet ilyen magas pozícióba, és a munkára is képtelen. A koldulás pedig számára szégyenteljes állapotot jelent. Gondolatai arra vezetnek, hogy amíg még státusa megengedi, addig megpróbálja eddigi tevékenységét a saját javára fordítani. Ezen gondolatának eredményeképpen behívta urának adóseit, és az adóslevelek módosításával elengedte azok tartozását. A szövegek alapján az egyik adósnak száz korsó olajból elengedi felét. Ez akkoriban több mint 180 liter olajat jelentett. A másik adósnak pedig a száz véka búzából elenged huszat, vagyis nagyjából 110 mázsának megfelelő búzát. A két engedmény összege egyenként 500 dénárba rúgott a kutatások alapján, tehát nem kis összegről van szó, ha figyelembe vesszük, hogy egy nap-számos napi díja egy ezüst dénár volt. A példabeszéd folytatásában olvashatjuk, hogy az úr megdicsérte intézőjét. Itt azonban a jézusi példabeszédben nem a vagyongazdálkodó erkölcstelen viselkedése az, amely elismerést kap, hanem az a merészség, amely által a jövőbe tekint és a nem meghatározott időben eljövő, de közelgő ítélet előtt szerez magának a jócselekedetek révén elismerést. Ez a példabeszéd mindenképpen eszkatologikus felhívás már a tanítványok számára is. Okosak kell legyenek és gondoskodniuk kell a végső órában az örök jövődjükről. Nem minden tekintetben okosabbak az e világ fiai a világgóság fiainál. Az kétségtelen, hogy a földi ügyek intézésében akár még lelkiismeretük elfojtása révén is képesek saját hasznukat szem előtt tartva cselekedni és elérni kitűzött céljaikat. Ez azonban nem elegendő. Krisztus tanítása szerint az a hű szolga, aki készen áll ura eljövételére és nem fél tetteinek megítélésében.²²

A harmadik szentírási rész, amelyet elemezni fogunk, az Újszövetségben úgy szerepel, mint a gazdag emberről szóló elbeszélés (Mk 10,17-22), azonban erről csak a részlet végén szerzünk tudomást, addig nem említődik még származása és neve sem az illetőnek. A jó mester megszólítást Jézus azzal hárítja el, hogy egyedül Isten a jó és neki jár ki a dicséret. Ez a jelenet értelmezhető az Isten Fia kilétét előtérbe helyező „Márk-féle” pedagógia eredményeként is.

22 Stöger: 251-253; da Spinetoli, Ortensio: *Lukács. A szegények evangéliuma.* (ford. Turay Alfréd) Agapé, Szeged, 1996, 512-516.

A párbeszéd végig egy tanár-diák, egy kérdezz-felelek sémába illeszkedik, ahol Jézus próbálja rávezetni a hozzá folyamodó személyt fő kérdésének megválaszolására. A párbeszédből kiderül, hogy a gazdag ember életében megtartotta a parancsokat. Jézus a parancsolatok közül azokat idézi fel, amelyek az emberek közti kapcsolatokra utal. A válasz alapján a gazdag megtartotta mindezen parancsolatokat már ifjú kora óta, tehát igen nagy gondot fordított arra, hogy a körülötte levőkkel bensőséges kapcsolatot alakítson ki. Ez a válasz elnyerte Jézus szimpátiáját is, és meghívta tanítványi körébe, kérve a vagyona eladását és annak szétosztását a szegények között. Ekkor fordulat történik az elbeszélésben és kiderül, hogy az ember, aki Jézussal találkozott, igen elszomorodott, mert igen nagy vagyona volt. A görög szövegben a κτήμα²³ szó szerepel, amely konkrétan utal arra, hogy a vagyon valószínűleg valamilyen tulajdonra, elsősorban földtulajdonra, telekre és az abból nyert jövedelemre vonatkozott. Látható tehát, hogy Jézus a tanítói évek alatt odafigyelt arra, hogy tanítványai képesek legyenek feladni korábbi életüket Isten követéséért és azt se sajnálják, ha vagyonukat kell odaadják a szegényeknek, amely Jézus igehirdetésének egyik központi témája. Az elemzett evangéliumi részt Jézus tanítása követi, amelyet csak tanítványainak mond el, és ebben is jelzi a gazdagság veszélyét és azokat a gátakat, amelyeket a vagyon támaszt az örök életre való jutás kapujába.²⁴

23 <https://ujszov.hu/text?corpus=2&book=202&chapter=10&verse=17#!20201002200120> (2020. 01. 10.)

24 Harrington, Daniel J: *Evangélium Márk szerint*. <http://www.biblia-tarsulat.hu/kommentar.html> (2020. 01. 11.); Weber, Josef: *28. Sonntag im Jahreskreis (B): Mk 10,17-30*. http://www.perikopen.de/Lesejahr_B/28_iJ_B_Mk10_17-30_Weber.pdf (2020. 01. 10.); Zamfir Korinna: *Újszövetségi exegézis*. Mega, Kolozsvár, 2014, 101-103. Az elemzés során nem tértünk ki részletesen a másik két szinoptikus evangéliumban található hasonló történetre (Mt 19,16-30; Lk 18,18-30), de azok is hasonló struktúrára épülnek és a mondánivaló is megfelel a Márk által közölt részletnek.

A Jakab-levél tanítása az anyagi javakkal kapcsolatosan

Az evangéliumi részek után nem a páli teológiával folytatjuk elemzésünket. Ez annak tudható be, hogy a Jakab-levél szoros kapcsolatot mutat a Jézus-hagyománnyal, és sokkal több közös érintkezési pont is felfedezhető az amúgy rövid terjedelmű levél és az evangéliumokban megfogalmazott tanítások között. Több tíz evangéliumi vers témája, motívuma ismerhető fel a Jakab apostolnak tulajdonított levélben. Szó szerinti egyezés egyáltalán nem található a levél és az evangéliumok között, azonban nagyon is sokatmondó az a tény, hogy az összképet tekintve igenis sok a hasonló kifejezés, ugyanakkor az evangéliumokból is idéz a levél szerzője, és megtalálhatók hasonló témaválasztások is. Pontosan a legutoljára említett közös témaválasztások azok, amelyek a leginkább megalapozzák a közös forrás meglétét. A szakirodalom ezt a Q-forrásként jelöli meg, azonban a kutatások alapján az is elmondható, hogy a Jakab-levél szerzője az említett forrás még a lejegyzés előtti változatát ismerhette, annak betudva, hogy különböző helyeken különböző formában idézi vagy Lukácsot, vagy Mátét. A témaválasztások közös vonásai Czi-re Szabolcs kutatására alapozva a következők: aláztosak és marginalizáltak kedvező helyzetének kinyilvánítása, státusreverzió, eszkatológia és végső státusreverzió, radikális tanítványi magatartás, Isten irgalmassága az ítéletben, Istenre hagyatkozás, hatékony imádkozás.²⁵

A kutatók között nincs egyetértés sem a keletkezés, sem a szerzőség kapcsán. Kutatási témánk szempontjából kevésbé releváns a szerzőség kérdése, illetve az, hogy mikor keletkezett a levél, azonban annyit fontos kihangsúlyozni, hogy inkább az I. század vége felé keletkezett műről beszélhetünk, vagyis Jeruzsálem pusztulása után, és a szerző nem maga Jakab, az Úr testvére, hanem egy olyan

25 Czi-re: 76-77; Batten, Alicia J: *The Jesus Tradition and the Letter of James*. Review and Expositor, 108, Summer 2011, 382-383.

ismeretlen szerző, aki Jakab tekintélyét szerette volna felhasználni a leírtak megerősítésére, illetve lehetett Jakab egyik tanítványa is. A levél megírója jártas volt a görög nyelvben és a retorikában is, amely egy olyan nyelvezetet eredményezett, amely nem mentes szónoki fogásoktól és a gazdag szókincs használatától.²⁶

Már Luther Márton korától kezdve olyan értelmezések is napvilágot láttak, amely alapján a Jakab-levél szemben áll a páli teológiával, elsősorban a megigazulástannal. Témánkat ez a kérdés nem érinti jelentősen, ezért megelégszünk annak leszögezésével, hogy maga Pál apostol is fontosnak tartotta, hogy a hit általi megigazulás eredménye láthatóvá kell váljon a szeretet tettei révén.²⁷ Kutatásunk szempontjából is releváns különbség a Jakab-levél és a páli levelek között abban mutatkozik meg, hogy előbbi nem egy jól körülhatárolt közösséghez szólt, hanem ahogy a későbbiekben nevezték, katolikus levélként sokkal általánosabb megfogalmazásokat találunk benne és így lehetővé vált, hogy a korabeli terjesztési gyakorlat révén minél több közösséghez eljusson ez a levél, és a benne megfogalmazott tanítás termékeny talajra találjon a keresztények között. A levélben hangsúlyosan jelen van a mindennapokban való helytállásra való nevelés, így az anyagiakkal való kapcsolat is egy olyan téma a levélben, amelyre útmutatásokat és eligazításokat találunk.²⁸

Az ősegyház egyik sajátos konfliktusa jelenik meg Jakab apostol levelében, amelynek középpontjában a szegénység és a gazdagság áll. Ez a konfliktus egyaránt vallási és ideológiai töltettel is bírt, mivel az őskereszténység korában a társadalmi problémák nem tisztán politikai jelentőségűek vagy szociális kérdések voltak, hanem ugyanúgy vallási kérdések is, ami annak tudható be, hogy a vallás és a politika nagyon szorosan összetartozott, bármennyire is nehéz azt a mai kor embereinek elképzelni. A szegénység és gazdagság

26 Kocsis Imre: *Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába*. II. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 2016, 196-198; A szerzőség kérdését illetően bővebben lásd: Williams, Ronald Ralph: *The Letters of John and James*. University Press, Cambridge, 1965, 75-83.

27 Kocsis: *Bevezetés*. II. k., 196-198.

28 Linton, Gregory: *The Letter of James: Practical Wisdom for everyday Life*. (2016), 1-4. https://www.academia.edu/30863910/The_Letter_of_James_Practical_Wisdom_for_Everyday_Life (2020. 01. 11.)

problémája konkrétan a Jk 2,1-9-ben jelenik meg, és a következőkben ezt a részletet elemezzük mélyrehatóbban.²⁹

Az említett versrészlet nagyon jól szimbolizálja az ősegyház már említett konfliktusának (gazdagok és szegények helyzete) természetét. A 2,1 versnek a legjobban találó magyar fordítása az eredetihez a következő: „Testvéreim, nem lehet a személyválogatás állapotában a mi dicsőséges Urunk, Jézus Krisztus hite bennetek”. Ennek értelmében azok, akik már megkeresztelkedtek és elköteleződtek Jézus mellett, nem tehetik meg azt, hogy a szegény és gazdag betérők között hierarchiát állítanak fel a vagyonosabb javára és diszkriminálják azt a személyt, akinek nincs komoly anyagi háttere. Egy ilyen szituációt vázol fel a Jakab-levél második fejezetének első kilenc verse is. A gyülekezetre használt görög kifejezés itt nem az istentiszteletre összegyűlt közösséget jelöli, hanem valamilyen más gyülekezeti találkozóra, tehát egy olyan esemény a történet háttere, amely a korabeli társadalmi viszonyokat is tükrözi. A kutatás megosztott abban, hogy a két látogató a közösség tagja volt-e vagy sem. Azok a szakemberek, akik arra hajlanak, hogy a személyek a közösség tagjai voltak, azt hozzák fel érvként, hogy a leírt helyzet egy törvényszéki esetet ír le, amikor két gyülekezeti tag pereskedik egymással. Egy másik érv ezen irányba arra hivatkozik, hogy a vagyonos támogatói a közösségeknek meglátogathatták a támogatottakat. Sokkal tarthatóbb az az érv, hogy itt két olyan személyről van szó, akik nem tartoztak a gyülekezethez. Közvetlenül erre utal az is, hogy idegenekként mutatja be őket a szöveg. A szakirodalom azt is feltételezi, hogy itt a gazdag betérő egy patrónus lehetett, aki az ő mentoráltját kísérte el, ezzel is erősítve saját reputációját a korabeli becsület-szegyeny toposz kapcsán, ahogy arra már korábban is reflektáltunk.³⁰

A gazdagot a levél szerzője külső ismertető jegyei alapján mutatja be mint aki arany gyűrűt, és fényes ruhát hord, de azután szinte rögtön átvált egy általános társadalmi csoport bemutatására a szereplő által, vagyis azok ismertetésére, akik törvény elé viszik a keresztényeket. A szegények megnevezésére a jézusi hagyományból átvett *ptókosz* szót használja, illetve itt is egy általánosabb,

29 Czire: 69.

30 Czire: 78-80.

társadalmi csoport leírására használja, azok, akiket a társadalom peremére szorítottak azáltal, hogy akár még keresztények is a személyválogatás révén a lehetséges patrónusokat keresik és nem veszik tekintetbe Jézus tanítását az örök élet viszonylatáról, ahol már nem lesznek jelen a gazdasági és társadalmi különbségek, ahol nem az evilági rend szerint fogják majd megítélni az egyéneket. Fontos kitétel, hogy Jakabnál a kérdés elsősorban vallási téren kerül megvilágításra, és így kell értelmezni a gazdagok és szegények pártolása közti ellentétet is. Egyedül ebben a szentírási részben szerepel ember-ember közti viszony leírására a személyválogatás igei alakja.³¹

A Jakab-levél egy másik olyan része, ahol a gazdagság elleni morális tanításról olvashatunk, az az utolsó fejezet első három verse. Ez a része a levélnek a Q forrásban is fellelhető hasonló témát dolgoz fel, amikor a gazdagok hamis bizakodását ítéli el a vagyon halmozása révén és azzal, hogy nem törődnek a hamarosan közelgő ítélettel. Továbbá a második fejezethez hasonlóan itt is megjelenik, hogy azok, akik a társadalom felsőbb rétegeihez tartoznak, elítélik az igazakat, illetve a munkásoktól megvonják a nekik járó bért. Ezzel a kijelentéssel a szociális igazságtalanság, akár a rabszolgotartás elleni beszéd is kiolvasható a sorok közül.³²

A páli teológia megnyilatkozásai az anyagi javakról

Georgi 1992-ben még azt jegyezte meg, hogy az egyház, a teológia és maga a biblikus kutatás sincs tudatában annak, hogy a hiteles páli levelekben az egyik legjobban kifejtett reflexiót találjuk a pénz áramlásáról a korabeli társadalomban. Pál leveleiben található gazdasági elgondolások és az anyagi javakra vonatkozó megjegyzései természetesen a mai gazdasági formákhoz egyáltalán nem igazíthatóak. A kritikus gondolkodás megköveteli, hogy a páli levelekben szereplő gondolatokat, amelyek valamilyen formában a gazdasághoz

31 Czire: 80-83.

32 Batten: 387.

tartoznak, azokat politikai és vallási szempont alapján is elemezzük, mivel a korban a gazdaság szorosan összefüggött a politikai és vallási élettel egyaránt. Pál missziós tevékenysége Kis-Ázsia urbánus világában történt, míg ezzel szemben Jézus a palesztinai zsidóságnak hirdette az evangéliumot, amely elsősorban rurális vidéken élt, és ahol az emberek is szegény körülmények között éltek. A páli misszió egy jól kifejlett világban, a poliszok világában zajlott, ahol a gazdasági ismeretek is sokkal előrehaladottabbak voltak. Mindezen tényeknek is következménye, hogy Pál levelei nem ellenségesek az anyagi javakkal, a gazdasági rendszerrel, a tőke gyűjtésével, a befektetéssel. A megtérők számára nem írja elő, hogy korábbi foglalkozásukat abba kellene hagyni, hanem elsősorban azokhoz való morális hozzáállást javasolja, illetve a keresztényekre jellemző életmód átvitelét kéri a munka idejére is. Ezenkívül a helyi jómódú személyek közül is csatlakoznak már a páli közösségekhez, de ez a szám elenyésző. Erastus a város vagyonát kezelte például a Róm 16,23-ban.³³

A parúzia késése is közrejátszott, hogy Pál azt tanácsolja a közösségek tagjainak, maradjanak meg foglalkozásukban és legyen meg az önfenntartásuk. Ő is folytatta korábbi tevékenységét, miután elkezdte apostoli munkáját. Erről tanúskodik az ApCsel 18,3, továbbá az 1Tessz 2,8-9-ben az is megjelenik, hogy maga Pál és munkatársai dolgoznak azért, hogy ne legyenek terhére a helyi közösségnek addig, amíg ott hirdetik Isten evangéliumát. Barry Gordon erre a szentírási részre alapozva állapítja meg azt, hogy Pálnak mennyire fontos volt az önfenntartás mikroszinten. A 2Kor 9,8 arra hívja fel a közösségek figyelmét, hogy az autarkeia révén elegendőt ad Isten mindenkinek, ami az élethez szükséges. Ezt Pál az adakozás kapcsán írja, ahol magasztalja a bőkezű adakozót, és bátorítja a keresztényeket az adakozásra, bízva Isten bőséges jutalmában. Az önfenntartás módja azt is elősegíti, hogy a keresztény közösségek képesek legyenek elhatárolódni a rituális bűnösségtől és ezáltal tovább folytathassák munkájukat. A korabeli társadalom igen jelentősen kiélezte a becsület és szegény kérdését, és ennek kapcsán ha valaki nem volt képes

³³ Gotsis, George – Drakopoulou Dodd, Sarah: *Economic Ideas in the Pauline Epistles of the New Testament*. *History of Economics Review*, 35, 2002, 18-29.

fenntartani saját családját a megfelelő módon, akkor az is magával vonta a szégyent.³⁴

Hozzá tartozik Pál tanításához az is, hogy az igehirdetésért nem fogad el anyagi támogatást, egyetlen esetben, a Fil 4,15-19 alapján adományt kap a közösségtől, ezt hálásan köszöni és kifejezi, hogy megvan mindene, ami szükséges. A filippiekhez írt levél említett szakasza körül a kutatók több lehetséges interpretációt is felvázoltak. C. H. Dodd az 1Kor 9, 15-18-ra hivatkozva állítja azt, hogy Pál ebben a levelében megpróbálja álcázni zavarát azzal kapcsolatban, hogy mennyire nem kívánt ő pénzbeli adományokat kapni. A Filippi levélben használt terminológia a korabeli gazdasági nyelvezetből volt kölcsönözve, ezért is hangsúlyozza Dodd, hogy ezáltal Pál azt próbálta meg magyarázni, hogy a kapott adomány egy kereskedelmi ügyletnek a tárgya és nem az ő igehirdetéséért jár. A *δόσεως*³⁵ és a *λήμψεως*³⁶ szavak valóban olyan kifejezések, amelyeket a kereskedelmi nyelvezetben használtak a görög világban. Az adás és a kapás itt kölcsönösséget feltételez, tehát az árucserre lebonyolítására is használták, illetve az adás görög szó jelentése mögött meghúzódik az az elgondolás is, hogy ez a cselekedet az ajándékozottat arra sarkallja, hogy ő is viszonzza a kedvességet. Dodd értelmezésével szemben Peterman pontosan az utóbbi összefüggésből kiindulva azt emeli ki, hogy Pál azért használhatta az elsősorban gazdasági kifejezéseket, mert azok az egymással szembeni kötelezettséget is jelölték. Peterman szerint pontosan ez történik a Filippi levél ide vonatkozó részében is, ahol Pál a közösségtől kapott ajándékokra sajátosan keresztény adománnyal válaszol, és az Úr bőkezű áldását ígéri meg számukra, ezáltal is biztatja őket, hogy adományaik gyümölcsét kamatoztassák a saját javukra.³⁷

A páli teológia egy másik, kutatásunk szempontjából igen jelentős eleme az önállóság, elsősorban az anyagi javak terén mutatkozó jelentéstartalom szerint. Az igazi gazdagság ebben a tekintetben az

34 Gotsis – Drakopoulou Dodd: 19-21.

35 <https://biblehub.com/greek/1394.htm> (2020. 01. 10.)

36 <https://biblehub.com/greek/3028.htm> (2020. 01. 10.)

37 Barnet, John: *Paul's Reception of the Gift from Philippi*. St Vladimir's Theological Quarterly, 50:3, 2006, 225-228.

anyagi javaktól való függetlenedés, abban az értelemben, hogy boldog élet élhető luxuscikkek, illetve nagy vagyon nélkül is. Fentebb már röviden érintettük a görög filozófia azon vetületét, amely az önállósággal foglalkozik, és erre az autarkeia kifejezést használták a korabeli gondolkodók. Az autarkeia kifejezést szinte lehetetlen magyarrá egyetlen szóval fordítani, legközelebb az a meghatározás áll, hogy a külső, anyagi világtól a személy képes elhatárolódni olyan értelemben, hogy az nem befolyásolja az ő boldogságát, illetve képes alkalmazkodni a nehéz anyagi körülményekhez is. A görög filozófiai iskolái között sem volt azonos az autarkeia értelmezése. A cinikusok például radikálisan álltak hozzá a kérdéshez, és ezáltal ők kivonták magukat a közösségi életből is. Ezzel szemben a sztoikusok nem vontak ki a társadalomból annak ellenére, hogy ők is nagyra tartották az önállóság eszméjét. A páli levelekben is előfordul a kifejezés, így például a Fil 4,11-ben és az 1Tim 6,6-ban. Nehéz megállapítani, hogy Pál kapcsolatban volt-e a görög filozófia előbb említett iskoláival, de a levelekben előforduló részek azt bizonyítják, hogy bizonyára hatottak az ő gondolatvilágára is a görög filozófia egyes tételei.³⁸

Pontosan az 1Tim 6,9-10 az a rész, amely ezen tanulmány központi kérdéskörét is felveti, de ugyanakkor magában a páli teológiában is több kérdést vet fel. A szakirodalom alapján elmondható, hogy ez az a levélrész a páli iskolából, amely szemléletében közelít a szinoptikusok, illetve a Jakab-levél hozzáállásához az anyagi javak kapcsán. Ezért is érdekes kérdés, hogy az eredeti páli levelek és a deutero-páli levelek, illetve a pasztorális levelek mennyiben térnek el egymástól ilyen gondolati síkon is. Szerintük az anyagi javak halmozása elhomályosítja az egyén ítélőképességét és már nem lesz többé Krisztus-követő, hanem pontosan az anyagi javak bálványozásának a veszélye áll fenn.

A pénz, illetve a pénz gyűjtése, halmozása kapcsán elmondható, hogy a proto-páli levelek azok, amelyek nem ítélik el az anyagi javak gyűjtését. Ez azzal is bizonyítható, hogy Pál gyűjtést szervez a jeruzsálemi közösségnek, amely nagyon jól szimbolizálja az egyház

³⁸ Zamfir Korinna: *The Love of Money is the Root of all evils. Wealth and the well-to-do in 1 Timothy*. In: Benyik György (ed.): *The Bible and Economics*. JATEPress, Szeged, 2014, 421; Gotsis - Drakopoulou Dodd: 27.

egyetemességének egyik korai kialakulási fázisát is. Továbbá ahhoz, hogy egy településen az adott keresztény közösség tagjai képesek legyenek adakozni, logikusan rendelkezniük kellett valamennyi fölösleges vagyonnal, mivel a páli levelek, az önfenntartásra is hangsúlyt fektetnek, ezért nehezebben elképzelhető az, hogy a görög-római kultúra városaiban a hívek vagyonközösségben éltek volna. Ez is alátámasztja azt a tényt, hogy az első páli közösségekben nem álltak negatívan az anyagi javak gyűjtéséhez. A gyűjtés kapcsán a 1Kor 16,2-ben kifejezetten a korabeli kereskedelmi terminológiát használja.³⁹

A Timóteushoz írt első levél nem tartozik az autentikus páli levelek közé, azonban a benne szereplő tanítás az anyagi javakhoz való hozzáállásról annyira markáns, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni ezen tanulmány esetében sem. A levél hatodik fejezetében a következő részletet olvashatjuk: „Minden baj gyökere ugyanis a pénz utáni sóvárgás”. Az idézett rész mindenképp arra utal, hogy a gondok a társadalom pénzsóvárgásából erednek. Ezt a *φιλαργυρία* görög szóval jelöli, amely valóban azokat a személyeket jelöli meg, akik az anyagiak halmozásával vannak elfoglalva. Azonban nem sokkal később, ugyanezen fejezetben, a 17-19 versekben a gazdagokat arra buzdítja a levél szerzője, hogy adakozás és bőkezűség révén szerezzenek maguknak alapot az igaz élet elnyerésére. A társadalmi szerkezetéről szóló fejezetben már leírásra került az euergetizmus gyakorlatának a mibenléte. A Timóteushoz írt levél utóbb említett két versében pontosan erre a gyakorlatra való felhívást lehet felfedezni. Ugyan nem konkrétan az euergetes szó szerepel, hanem a *εὐμεταδότους*,⁴⁰ amely ugyanakkor bőkezűt jelent, tehát nem áll messze a két fogalom jelentése egymástól. Ezek alapján az is elmondható, hogy a levél szerzőjének a vagyonhoz való hozzáállása ambivalens, mivel először úgy jelöli meg, mint minden baj forrását, ugyanakkor néhány verssel később arra buzdítja a gazdagokat, hogy adakozzanak. Természetesen az ambivalencia feloldható azáltal, hogy a szerző szociális érzékenysége arra indítja, hogy a szegények megfelelő támogatása érdekében még a gazdagok is felhasználhatók

39 Gotsis - Drakopoulou Dodd: 24-25.

40 Vö. https://biblehub.com/greek/eumetadotous_2130.htm (2020. 01. 11.)

és a vagyon kikerül a teljes megvetettség árnyékából azáltal, hogy megfelelő elosztás révén a társadalom peremére szorultakat sikerül megmenteni. Továbbá a 17. versben arra is utal a levél írója, hogy az evilági vagyon teljesen bizonytalan és nem érdemes abba fektetni minden reménységet. Ezzel is csak hangsúlyozza azt az elgondolást, hogy az evilági javak minden esetben az egyének fenntartását szolgálják és nem azt, hogy egyeseknek hamis biztonságot nyújtsanak.⁴¹

Következtetések

Röviden felelevenítjük kezdeti hipotézisünket: az újszövetségi szentírási részek, mivel egy kánon alapját képezik, ezért egy adott kérdésben ugyanazt az álláspontot képviselik. A kutatások alapján kijelenthető, hogy ugyan az újszövetségi iratokban megjelenő elgondolásokban vannak különbségek, de összességében az irány ugyanaz, mindegyik szerző az anyagi javakhoz való helyes hozzáállás elveit akarja átadni a közösségeknek. A különbségek inkább a sajátos megfogalmazásokban és szóhasználatban figyelhetők meg. További eltérés a különböző társadalmi rétegekhez való hozzáállásban figyelhető meg. Az evangéliumok szerzői és Jakab inkább a szegények helyzetének megváltoztatására összpontosít és olyan példákat ír le, amelyek arra ösztönzik a vagyonosabb személyeket, hogy egyre inkább felfigyeljenek a szociális igényekre. Pálnál valamivel másabb az összkép. Ez betudható annak is, hogy a páli közösségek városi miliőben éltek ellentétben azokkal a zsidó közösségekkel, amelyekhez az evangéliumok vagy Jakab levelének tanítása szól. Pál nagyobb megértést tanúsít a korabeli társadalom felső kategóriáiban lévők iránt is, azonban nála is megtalálható az a cél, hogy a szegények sorsán változtatni kell.

41 Downs, David J: *The God who gives Life that is truly Life: Meritorious Almsgiving and the Divine Economy in 1 Timothy 6*. In: Downs, David J. – Skinner, Matthew L (ed.): *The Unrelenting God. God's Action in Scripture*. William B. Eerdmans Publishing Company, Michigan – Cambridge, 2013, 248-249; Zamfir: *The Love of Money*. 416-425.

Kiemelendő, hogy a szerzők felhasználják a korabeli nyelvezetet és példákat is az adott kulturális-földrajzi környezetből emelik be szövegeikbe. Az, hogy például Pál is a korabeli gazdasági nyelvezetet használja, jól mutatja, hogy a vallási, társadalmi, illetve politikai kérdések nem voltak elkülönülve abban a korban. Mindezeket figyelembe véve kijelenthető, hogy az újszövetségi szerzők egy cél irányába tekintettek, amikor az anyagi javak helyes felhasználásáról írtak, illetve a szegények és gazdagok közti kapcsolatot próbálták az igazságosság jegyében helyes irányba terelni.

A kutatás összességében rámutatott arra, hogy a korábbi leegyszerűsítő elgondolások mára sokkal árnyaltabbak a különböző újszövetségi iratok megítélése kapcsán, és már nincsenek olyan éles elválasztások például Pál és Jakab között. További kutatások még jobban elmélyíthetik ezt az árnyalt képet, illetve újabb kapcsolatokat fedezhetnek fel az anyagi javakhoz való hozzáállásról.

Bibliográfia

- Barnet, John: *Paul's Reception of the Gift from Philippi*. St Vladimir's Theological Quarterly, 50:3, 2006, 225-253.
- Batten, Alicia J: *The Jesus Tradition and the Letter of James*. Review and Expositor, 108, Summer 2011, 381-390.
- da Spinetoli, Ortensio: *Lukács. A szegények evangéliuma*. (ford. Turay Alfréd) Agapé, Szeged, 1996.
- Downs, David J: *The God who gives Life that is truly Life: Meritorious Almsgiving and the Divine Economy in 1 Timothy 6*. In: Downs, David J. – Skinner, Matthew L. (ed.): *The Unrelenting God. God's Action in Scripture*. William B. Eerdmans Publishing Company, Michigan – Cambridge, 2013, 242-260.
- Ergaver, Angelika: *Mediterranean Values: The Honour and the Shame of Hospitality*. *Europske studije – European Studies* 2015, 1, (2), 111-123.
- Gehrke, Hans-Joachim: "Euergetism". In: Hubert Cancik – Helmut Schneider (ed.): *Brill's New Pauly*. <https://referenceworks>.

- brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/*-e404490 (2020. 01. 10.)
- Gnilka, Joachim: *A jeruzsálemi ősgyülekezet*. In: Benyik György (szerk.): *Világi közösség, vallási közösség*. JATEPress, Szeged, 2004, 135-143.
- Gotsis, George – Drakopoulou Dodd, Sarah: *Economic Ideas in the Pauline Epistles of the New Testament*. *History of Economics Review*, 35, 2002, 13-34.
- Hamel, Gildas: *Poverty and Charity in Roman Palestine*. University of California Publications: Near Eastern Studies, 23, 1990.
- Harland, Philip A: *The Economy of First-Century Palestine: State of the Scholarly Discussion*. In: Blaisi, Anthony J. et alii (ed.): *Handbook of Early Christianity: Social Science Approaches*. Walnut Creek, Alta Mira, 511-527.
- Harrington, Daniel J: *Evangélium Márk szerint*. <http://www.biblia-tarsulat.hu/kommentar.html> (2020. 01. 11.)
- Kocsis Imre: *Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába*. I. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 2010.
- Kocsis Imre: *Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába*. II. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 2016.
- Kránitz Mihály: *Bevezetés. Jézus és a pénz*. A pénzről szóló keresztény felfogás az evangéliumokban. In: Katona Klára (szerk.): *A piac és az állam az ember szolgálatában (?)* Pázmány Press, Budapest, 2018, 15-21.
- Linton, Gregory: *The Letter of James: Practical Wisdom for everyday Life*. (2016), 1-17. https://www.academia.edu/30863910/The_Letter_of_James_Practical_Wisdom_for_Everyday_Life (2020. 01. 11.)
- Lomas, Kathryn – Cornell, Tim: *Bread and circuses. Euergetism and Municipal Patronage in Roman Italy*. Routledge, London-New York, 2003.
- Nutzinger, Hans: *Die Wirtschaft in der Bibel*. Volkswirtschaftliche Diskussionsbeiträge, No. 59, Universität Kassel, Fachbereich Wirtschaftswissenschaften, Kassel, 2004, 1-16.

- Pecsuk Ottó: *Interpreting and Translating Ptochoi tó Pneumati*. In: Benyik György (ed.): *The Bible and Economics*. JATEPress, Szeged, 2014, 299–310.
- Rokay Zoltán: *A világi társadalom elfogadása és elutasítása a vallási közösségben*. A rómaiak megegyező jellemzése két egymástól független dokumentum alapján. In: Benyik György (szerk.): *Világi közösség, vallási közösség*. JATEPress, Szeged, 2004.
- Stöger, Alois: *A Lukács-evangélium*. (ford. Szabó János) Prugg, Eisentadt, 1975.
- <https://ujszov.hu/text?corpus=2&book=202&chapter=10&verse=17#!20201002200120> (2020. 01. 10.)
- Thorday Attila: *The Principles of Ownership in the early Church*. The Punishment of Ananias and Safira. (Acts 5:1-11) In: Benyik György (ed.): *The Bible and Economics*. JATEPress, Szeged, 2014, 371–378.
- Tinsley, E. John: *The Gospel According to Luke*. University Press, Cambridge, 1965.
- Weber, Josef: 28. *Sonntag im Jahreskreis (B): Mk 10,17-30*. http://www.perikopen.de/Lesejahr_B/28_iJ_B_Mk10_17-30_Weber.pdf (2020. 01. 10.)
- Williams, Ronald Ralph: *The Letters of John and James*. University Press, Cambridge, 1965.
- Wojciechowski, Michal: *Economy and Business in the Bible*, In: Benyik György (ed.): *The Bible and Economics*. JATEPress, Szeged, 2014, 403–413.
- Zamfir Korinna: *Újszövetségi exegézis*. Mega, Kolozsvár, 2014.
- Zamfir Korinna: *The Love of Money is the Root of all evils*. Wealth and the well-to-do in 1 Timothy. In: Benyik György (ed.): *The Bible and Economics*. JATEPress, Szeged, 2014, 415–428.
- Zuiderhoek, Arjan: *The politics of munificence in the Roman Empire*. Cambridge University Press, New York, 2009.
- https://biblehub.com/greek/eumetadotous_2130.htm (2020. 01. 11.)
- <https://biblehub.com/greek/1394.htm> (2020. 01. 10.)
- <https://biblehub.com/greek/3028.htm> (2020. 01. 10.)



Szent Gellért tiszteletének története a történelmi csanádi egyházmegye területén

KOZOVITS ATTILA

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Vallás, Kultúra, Társadalom
Doktori Iskola, Kolozsvár (RO)
kozovits1976@gmail.com

Szent Gellért a középkori Magyarország kimagasló személyisége volt. Az országalapító Szent István király bizalmasa és Szent Imre herceg tanítója, majd a csanádi egyházmegye alapító püspökeként íródott be neve a magyar történelmebe. Élete, munkássága, vértanúsága – majd kultusza gyakori témája az egyháztörténelemírásnak.

Tiszteletének, kultusza kialakulásának és továbbfejlődésének tanulmányozása bepillantást enged a történelmi csanádi egyházmegye és utódpüspökségeinek azon elkötelezettségébe, hogy a régió első szent püspökének életét a mindenkori hívő közösséggel megismertessék és munkálkodását közkinccsé tegyék.

A 2023-as év kiváló alkalmat kínált Szent Gellért kultuszát ismételtelen feleleveníteni és röviden összefoglalni.

A 2023-as év különleges év (volt) a csanádi egyházmegye utódpüspökségeinek életében. Pontosán száz évvel ezelőtt, 1923. március 25-én Glattfelder Gyula püspök kénytelen volt elhagyni püspöki székvárosát, Temesvárt – távozásával megszűnt a Szent István

király alapította csanádi egyházmegye. Ugyanakkor az 1923-as év a csanádi egyházmegye megszűnésével létrejött egyházmegyék – a temesvári, a nagybecskereki és a szeged-csanádi – megalapítását is hozta, így az idén a fent nevezett egyházmegyék fennállásának százéves évfordulóját is üljük. Centenárium (volt) tehát a 2023-as év kétféle töltséggel. „Egyik szem sír, a másik nevet” mondással élve jelen van a glattfelder tragédia, a történelmi csanádi egyházmegyének a vége püspökének keresztútjával együtt, de ott van a ma is létező új valóság, a régi romjain megalapított püspökségek önálló útjaira való visszatekintés is. Egy ilyen visszatekintés megszervezését tűzte ki a nagybecskereki egyházmegye 2023. február 4-re, a meghirdetett díszakadémia azonban elmaradt.¹

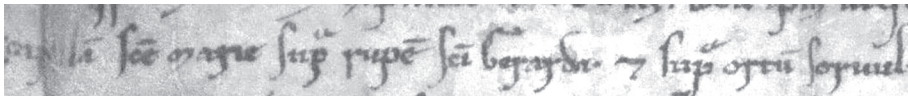
Van azonban egy másik esemény is, melynek ezeréves megtörténte szintén a 2023-as év folyamán emlékez(t)ünk. Ezer éve kezdődött Szent Gellért püspök életében a bakonybéli időszak. A magyar királyság területére érkező Gellért bencés szerzetesre bízta Szent István király fiának, Imre hercegnek a nevelését. Nevelői megbízása leteltével 1023 körül a bakonybéli remeteség egyik kunyhójába költözött, és hét éven keresztül a világtól elzárva élt. Remetesége azzal ért véget, hogy Szent István király rábízta a csanádi püspökség kormányzását. A történelmi egyházmegye területén kívül a remeteség helyén, Bakonybélben emlékeztek meg ünnepélyes formában Szent Gellért bakonybéli remeteségbe vonulásának 1000. évfordulójáról a 2023. szeptember 22 és 24 közötti időszakban. Az ünnepegsorozat 2023. szeptember 22-én szentmisével vette kezdetét, melyet megtisztelt jelenlétével dr. Kiss-Rigó László szeged-csanádi püspök.²

2022 nyarán terjedt el a hír, miszerint a bakonybéli Borostyán-kőnek nevezett sziklaszirt platóján – amely a 19. századtól kálváriadombként használtak – egy nagy méretű üregre bukkantak a régészek, betöltésében egy hozzávetőleg 12–14. századi, kőből épült, falfestéssel díszített kápolna omladékával. „Régészek feltárták azt a sziklaüreget, amely a legenda szerint a magyar történelem első vértanújaként számon tartott Szent Gellért velencei bencés szerzetes,

1 OCNb IV/2022

2 <https://www.magyarKurir.hu/hirek/a-szarvas-szelidsege-es-farkas-indulata-kuzd-bennunk-is-szent-gellert-unnep-bakonybelben>

remete lakhelye volt bakonybéli remetéskedése idején” – állt a közleményekben.³ Szakemberek szerint az omladékában ránk maradt épület a bencés monostor 1230-ban említett Szűz Mária-kápolnája lehet, amely IX. Gergely pápa a monostor birtokjogi és egyházzogi kiváltságait megerősítő privilegiális oklevele szerint Szent Gellért sziklájá felett állt.⁴



Szent Gellért sziklájának említése IX. Gergely 1230-ban kiadott oklevelében

A középkori kápolna helyett 1824-1825 között építették a Borostyán-kő lábánál a ma is álló kápolnát, melyet többször, utoljára 2012-ben újítottak föl. A hagyomány szerint a remetéskedés helyén levő kutat még maga Szent Gellért és társai ásták pusztá kezükkel, amelyet három forrás táplál az Atya, a Fiú és a Szentlélek tiszteletére. Itt történt az a csodás esemény, hogy a szent életű Gellért felnevelt egy kis szarvast, meggyógyított és befogadott egy sebesült nőstény farkast. S a két állat nagy békességben élt együtt.⁵

Dr. Kiss-Rigó László püspök mutatta be a szeged-csanádi egyházmegye katekétái számára a tanévnyitó szentmisét 2023. augusztus 25-én Orosházán. Ott a főpásztor szentbeszédében – Szent Gellért püspöki működésének területén először – említést tett a szent bakonybéli remetességbe vonulásának jubileumáról. A visszavonulás, a csend, az Istenre figyelés időszaka készítette fel Gellértet püspöki munkásságára, adott neki erőt hirdetni az üdvösséget és vezetni a rábízottakat. Mi is, Szent Gellért példája szerint, a csendből, az

3 <https://24.hu/tudomany/2022/08/31/szent-gellert-bakonybel-szentkut-bences-apatsag-lakhely/>

4 „Locum ipsum, in quo prefatum monasterium situm est, cum omnibus pertinentiis suis, ibidemque capella Sancte Marie supra rupem sancti Gerardi...” -vö. IX. Gergely pápa 1230. április 19-én Lateránban kelt bullája, melyben bakonybéli monostort pápai oltalom alá veszi, birtokait, javait, jogait, szabadságait megerősíti, és részletesen felsorolja egyházas helyeit.

5 Vö. BÁLINT Sándor - BARNA Gábor: Búcsújáró magyarok, Budapest 1994, 56.

Istenre figyelésből meríthetünk erőt a ránkbízott feladatok teljesítésére – fogalmazott dr. Kiss-Rigó László.

2018. november 17-én Temesváron mutatták be Szent Gellért egyetlen fennmaradt művének, a *Deliberatio Gerardi Moresenæ ecclesiae episcopi supra Hymnum trium puerorum ad Isingrimum liberalem*, vagyis Gellértnek, a marosvári egyház püspökének értekezése. A három ifjú énekéről a tudós Isingrimusnak első facsimile kiadását. Az egyházi személyeken kívül a történelmi, kulturális, filológiai területen dolgozó kutatók részéről is nagy érdeklődés kísérte a Szent-Gellért-i mű megjelenését. Szent Gellért *Deliberatio*ja az első püspöki székhely, Csanád mint egyházi, iskolai és kulturális központ fontosságát is kiemeli, ugyanakkor Gellért püspök korának kiemelkedő személyisége volt, így ez a munka sokat elárul magáról a szerzőről, kimagasló műveltségéről, olvasottságáról, gondolkodásmódjáról, illetve az akkori évtizedek politikai és társadalmi helyzetéről.⁶

Szent Gellért bakonybéli tartózkodásának kutatása és irodalmi hagyatékának hasonmás megjelentetése jó alkalom arra, hogy tiszteletének történetét megismerjük.

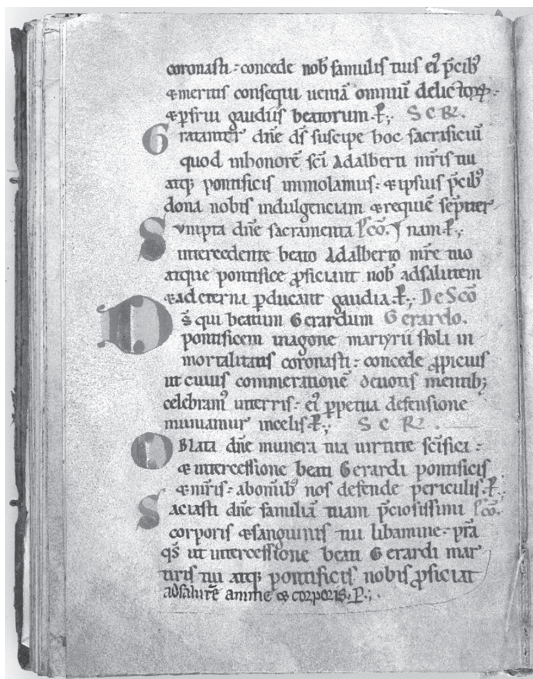


Gellért püspök vértanúsága, dombormű a temesvári Szent György székesegyház Szent Gellért oltárának talapzatán

6 Vö. CĂLIN, Claudiu: Prezentarea ediției-facsimil a lucrării *Deliberatio a sf. Gerhard*, in: *Vita Catholica Banatus* 25 (2019/1) 12–13.

1083-ban, 37 évvel Gellért püspök vértanúhalála után Szent László király követeket menesztett VII. Gergely pápához azzal a kéréssel, hogy vizsgálja fölül István királynak és fiának, Imrének, valamint Gellért püspöknek áldozatos életét, és ha a leírtakból úgy ítéli, hogy méltók rá, adja legkegyesebb hozzájárulását szentté avatásukhoz. Ezt a feljegyzést nem a Gellért-legendák valamelyike őrizte meg számkra, hanem a Szent Istvánról Hartwik győri püspök által írt legenda. Ezen legenda 24. pontja szerint „a pápa (...) engedélyezte, hogy mindazokat, akik Pannóniában a hit magvát elvetették és a magyar népet az Úr Jézushoz vezették, felemeltessenek (elevari debent)”. A felemelés tulajdonképpen a szentté avatást jelenti – így elsőként került sor arra, hogy Gellért püspöknek, az Isten és az egyház hűséges szolgájának hamvait ol-tárra emeljék 1083-ban.⁷

Szent Gellért tiszteletének első nyoma az 1092-ben megtartott szabolcsi zsinat határozataiban található. A zsinati határozat 38. pontja felsorolja az országban megtartandó nagy és fontos ünnepeket, közöttük Szent Gellért napját is. Ezek szerint Szent Gellért napját országszerte megülik mint főünnepet. A zsinat határozata nem jelöli meg Szent Gellért napját, de szentünk említése a kötelezően megtartandó egyházi ünnepek sorában annak fontosságára utal.



A Hahóti Kódex 80 v. főlőja a Szent Gellért mise-könyörgéseivel

7 Vö. ROOS Martin: Gerhard von Csanád. Gestalt eines Bischofs der frühen ungarischen Kirche, München 2017, 88–89.

A Szent Gellért-tisztelet másik korai emlékét egy, a hahóti kolostorban 1082-ben használatban levő misekönyveben találjuk. Ez az ún. Hahóti Kódex, amely ma a zágrábi székesegyház ritkaságai közé tartozik, őrizte meg számunkra a legősibb miseszöveget Szent Gellért ünnepére – azt a miseszöveget, amely ma is használatban van.⁸

Az 1192 és 1196 között keletkezett Pray-kódex már három Szent Gellérthez kapcsolódó ünnepet ismer: február 24: *translatio Sancti Gerardi*, július 26: *Sanctus Gerardus episcopus et martyr*, és szeptember 24: *passio sive depositio Sancti Gerardi*. Külön napokon emlékeznek meg tehát, a Pray-kódex szerint, Szent Gellért „átviteléről” és „felemeléséről”.⁹

Történelmi adataink alátámasztják ezen napok jelentőségét. Lásuk tehát, mit mondanak a történelmi források.

Miután Gellért püspök mártírhalált szenvedett a budai Kelemen-hegy szikláin (a mai Gellért-hegy), a holttest a következő napig a halál helyén feküdt a Duna partján. Ekkor – Gellért kis legendája szerint – „katolikus férfiak” jöttek, megtalálták a holttestet és azt a Duna túlsó partján, a pesti Szűz Mária templomban temették el. Itt hét évig pihentek Gellért földi maradványai, amikoris Mór csanádi püspök idejében I. Endre király engedelmével 1053-ban vagy 1054-ben Csanádra szállították. Ezen eseményt nevezik a források *translatio*-nak. Csanádon Gellért püspök földi maradványait, végakaratának megfelelően, a Szűz Mária bencés kolostorban temették el.¹⁰

Hartwik püspök már említett legendája szerint 1083-ban megtörtént Gellért püspök szentté avatása, felemelése, – latinul *elevatio* – vagyis a földi maradványokat tartalmazó sír megnyitása és az ereklyék kiemelése, áhítatra való elhelyezése.

Ha a fenti adatokat összevetjük a Pray-kódexben leírtakkal, következtetésként elmondhatjuk: Gellért püspök 1046. szeptember 24-én halt mártírhalált, ez a *passio*, melyet kezdetektől ezen a napon ünnepeltek. 1053-ban vagy 1054-ben, február 24-én vagy július 26-án

8 Vö. KNI EWALD Károly: A „Hahóti kódex” (zágrábi MR 126. kézirat) jelentősége a magyarországi liturgia szempontjából, Budapest 1938, 3–18.

9 Vö. ROOS: Gerhard von Csanád, 90.

10 JUHÁSZ Kálmán: Hajdani monostorok a Csanádi Egyházmegyében, Budapest 1926, 23.

a földi maradványokat Csanádra szállították, ez a nap a *translatio sancti Gerardi*. A júliusi dátum mint a Csanádra szállítás dátuma azért kézenfekvőbb, mert ekkor az utak járhatóbbak voltak Pest és Csanád között. Az *elevatio*, szentté avatás biztos dátuma ismeretlen számunkra, újabban a történészek ezt az eseményt július 26-ra helyezik.¹¹

A Szent Gellérthez köthető három jeles napot a mindenkor érvényes liturgikus előírások szerint ülték meg. Szentmise, kórusimádság tartozott a liturgikus ünnepléshez, kezdetét vette tehát a megfelelő liturgikus szövegek összeállítása. Ez a folyamat elég korán megkezdődött, talán éppen a szentté avatásra készülve került megszerkesztésre az a – mára elveszett – „őslegenda”, melyet a történészek a XI. századra datálnak és amely minden bizonnyal a korabeli följegyzések, írások alapján készülhetett. Ez az „őslegenda” képezte a forrását a ma is ismert Nagy-, illetve Kis Legendának. Szent Gellért Kis Legendáját a szakemberek szerint a XII. században szerkesztették és minden bizonnyal a kórusimádság keretén belül olvasták fel, ez volt a lectio. Szerkezetét és tartalmát tekintve a szent vértanúságának ünnepére, a passio-ra készülhetett.¹² Szintén a XII. századból származik a Codex Albensis név alatt ismert Székesfehérvári Káptalani Antifonárium, benne Szent Gellért ünnepének antifónájával. Elgondolkodtató, hogy ebben a jeles kéziratban a szent vértanú ünnepét nem a szeptemberi napon ülték, hanem Cathedra Petri és Gregorius pápa ünnepe, azaz február 22. és március 12. között, minden bizonnyal február 24-én.¹³

Annak ellenére, hogy Szent Gellért ünnepe / ünnepei a kötelező módon megtartandók között szerepel a középkori magyar területre

11 A források szerint a csanádi püspök kanonizációjára körülbelül tíz nappal a Zobor-hegyi szerzetesek (Szent Zoerard-András és Benedek remeték) felemelése után, július 26-án került sor Csanádon. -vö. <https://ktp.hu/hitunk-es-eletunk/unnepek/egyhazi-unnepek/szent-gellert-puspok-vertanu>

12 Vö. ROOS Martin: Izvoare istorice cu privire la Vita Gerardi, in: MESAROS, Claudiu: Filosofia Sfântului Gerard de Cenad în contextul cultural și biografic, Szeged 2013, 23–28.

13 Vö. Szent Gellért tisztelete a magyar és a velencei egyházak liturgiájában, in: PÜSPÖKI NAGY Péter: Szent Gellért csanádi püspök élete és műve, Budapest 2002, 81.

vonatkozó liturgikus könyvekben, történészek szerint Gellért kultusza a középkor folyamán nem mozgatott meg tömegeket, az első sorban a püspök hajdani működési területére, a csanádi egyházmegyére korlátozódott.¹⁴ A XIV. század közepén végleges formát nyert Szent Gellért Nagy Legendája megjegyzése, miszerint Nagy Lajos anyja, Erzsébet királyné „*valamely betegségéből Szent Gellért érdemei miatt fölgyógyult*”,¹⁵ arra enged következtetni, hogy Szent Gellért kultuszhelye akkor is, ha nincs bizonyítékunk rá, hogy tömegeket mozgatott volna meg, ismert volt. A királyné ösztönözte építkezések és Szent Gellért ereklyéinek „*közszemlére tétele*” és számukra új síremlék állítása bizonyosan hozzájárult a szent püspök tiszteletének fellendítéséhez.¹⁶ Hogy voltak-e a középkor folyamán templomok, melyeket Szent Gellért tiszteletére emeltek volna, arról nincs tudomásunk. Ha voltak is, azok a török időben végképp elpusztultak.¹⁷

A török hódoltság alatt megszűnt Szent Gellért kultusza. „A török hódoltság teljesen felborította az egyházmegye régi állapotait”¹⁸ – írja egyházmegyénk történésze. Az egyházmegye székesegyháza mecsetté alakult át, tornyaiból minaret lett,¹⁹ a templomok kevés kivétellel elpusztultak, a hívek megfélemlítve bujdosnak, sokan elmenekültek. Majd csak a hódoltság után, pontosabban a magyar nemzeti öntudatra ébredés időszakától kezdve beszélhetünk Szent Gellért kultuszának feléledéséről, újbóli meghonosításáról. Főleg a csanádi püspökök mint Szent Gellért utódai jeleskedtek szent elődjük emlékét megismertetni, újkori kultuszát kialakítani. Első megnyilvánulása ennek a folyamatnak talán Lonovics József püspök (1834-1848) nevéhez fűződik, aki 1837-ben vagy 1843-ban, szeptember 24-én Szent Gellértről elmondott beszédét 1857-ben

14 Vö. KOSZTA László: Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban, in: KOLLÁR TIBOR (szerk.): A középkori Dél-Alföld és Szer, Szeged 2000, 73.

15 Nagy legenda, 34.

16 Vö. JUHÁSZ: Hajdani monostorok, 22-30.; BÁLINT Sándor – BARNA Gábor: Búcsújáró magyarok, Budapest 1994, 56.

17 Vö. CSAPODI Csaba: Néhány gondolat a Szent Gellért-tisztelethez, in: HORÁNSZKY Nándor (szerk.): Szent Gellért emlékkönyv, Budapest 1996, 112.

18 JUHÁSZ Kálmán: A timisoarai püspökség története, Makó 1935, 1.

19 Vö. SUDÁR Balázs: Dzsámik és mecsetek a hódolt Magyarországon, Budapest 2014, 233.

nyomtatásban is megjelentette.²⁰ Csajághy Sándor püspök (1851-1860) Szent Gellért tiszteletére oltárt emeltetett a temesvári székesegyházban 1855-ben.²¹ Ebben az időszakban „tér vissza” működési területére Szent Gellért, érkeznek az ereklyéiből részecskék a csanádi egyházmegyébe. Bonnaz Sándor csanádi püspök 1865-ben hozta magával Esztergomból Szent Gellért egyik csigolyacsontját és helyeztette ki köztiszteletre a temesvári székesegyházba. De már hamarabb is kapott egyházmegyénk, a csanádi plébániatemplom Szent Gellért-ereklyét, Kőszeghy Sándor püspök 1810. április 10-én állított ki erről hitelesítő iratot. Hogy honnan is került a püspök birtokába ez az ereklye, nem derül ki a rendelkezésünkre álló dokumentumokból.²² Felépültek az első, Szent Gellért tiszteletére szentelt templomok, mint például Versecen (1863),²³ Csanádon (1868)²⁴ vagy Temes-

ságon (1883).²⁵ 1900. szeptember 22-26. között Dessewffy Sándor püspök (1890-1907) népes zarándoklatot vezetett Velencébe Szent Gellért ereklyéihez, a 328 zarándokot Giuseppe Sarto velencei pátriárka, a későbbi X. Piusz pápa fogadta.²⁶ Csanád vármegye történelmi címerében szintén ott találjuk Szent Gellért alakját püspöki díszben és vértanúságának eszközeivel.

Az I. világháború után három részre szakított csanádi



CSANÁD
MÁRIA TERÉZIA - 1761.

20 Vö. LONOVICS József: Népszerű egyházi archaeologia I., Pest 1865, 404–413.

21 Vö. SZEKERNYÉS János: Temesvári Szent György székesegyház, Temesvár 2005, 90–94.

22 Vö. ROOS: Gerhard von Csanád, 94.

23 Vö. Schematismus cleri dioecesis Csanádiensis pro anno jubilari MDCCCC, Temesvár 1900, 264.

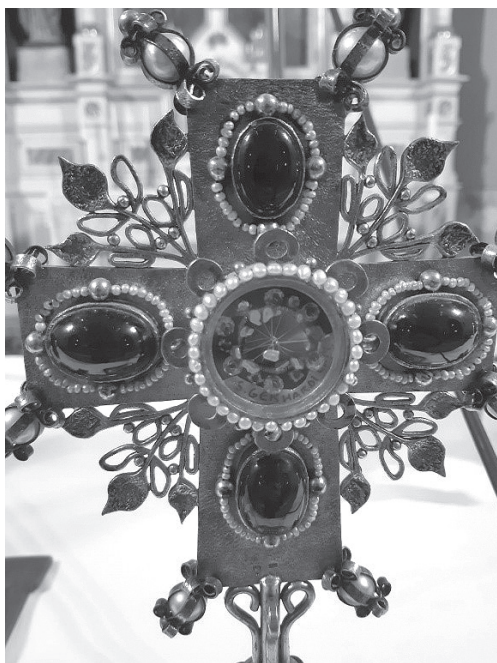
24 Vö. Schematismus MDCCCC, 180–181.

25 Vö. Schematismus MDCCCC, 116.

26 Vö. KISS János: Csanádegyházmegyei zarándoklat Velencébe, vezette Dessewffy Sándor csanádi püspök, Budapest 1901.

egyházmegye utódpüspökségei Szent Gellért kultuszát tovább ápolták a helyi viszonyok és lelkipásztori igényekhez alkalmazva.

A temesvári egyházmegye területén Pacha Ágoston püspök (1927-1954) szorgalmazta szent elődje emlékének ápolását. Szent Gellért vértanúságának 900. évében, 1946-ban körlevelet jelentetett meg, amelyben Szent Gellért személyiségét méltatta, ugyanazon év szeptemberében pedig főpapi szentmisét mutatott be a csanádi plébániatemplomban. Erre az alkalomra írta Kräuter Franz káplán azt a Szent Gellért-énekszöveget, melyet Wittmann Pál kántor zenésített meg, és amely máig a Szent Gellért-ünnepek nélkülözhetetlen éneke a temesvári egyházmegyében.²⁷ A Temesvári Katolikus Népszövetség szórólapon népszerűsítette a szent püspök személyét.



Szent Gellért ereklye, Csanád

A II. világháború után berendezkedő kommunizmus szinte minimálisra csökkentette a vallásos megnyilvánulások lehetőségét, az országhatár közvetlen közelében levő Csanádra utazás, főleg népes csoportok számára szinte lehetetlen volt. Szent Gellért tisztelete is visszafogottabbá vált. Kernweisz Konrad ordinárius (1954-1981) körleveleiben alkalmyszerűen utalt Szent Gellért példájára, aki az imádságból merített erőt lelkipásztori munkájához és aki fáradságot nem ismerve hirdette az Isten ígését a rábízottaknak.

Minden külsőség nélkül, 1972 áprilisában dr. Udvardy József szeged-csanádi püspök érkezett

²⁷ „Messlied zu Ehren des hl. Gerhard”, közismerten „Sankt Gerhard frommer Gottesmann”

Temesvárra. Az egynapos látogatás alkalmával lehetőség adódott arra, hogy a vendég Kernweisz Konrad ordinárius és dr. Boros Béla püspök társaságában Csanádra, az ősi egyházmegye valamikori székhelyére is ellátogasson és tisztelegjen az egyházmegye alapító püspöke emléke előtt.²⁸ 1979. július 13-án Luigi Poggi vatikáni diplomata az egyházmegye ordináriusa és dr. Cziza Ferdinand általános helynök kíséretében tett tisztelgő látogatást Csanádon.²⁹

1980-ban ünnepelték a valamikori csanádi egyházmegye utód-püspökségeiben Szent Gellért születésének ezredik évfordulóját. A temesvári egyházmegyében nem rendezhettek méltó megemlékezéseket. Dr. Udvardy József ismételt, április 23-i látogatása Temesvárra mindenképpen a jubileummal lehet kapcsolatban. Az 1980-as évre kiadott egyházmegyei falinaptáron megjelenhetett Szent Gellért képe, jelezve az év különleges mivoltát. „Mennyei pártfogónk ezredik születési évfordulója.” „Aki engem követ, nem jár sötétségben. Aki engem megvall az emberek előtt, én is megvallom Atyám előtt” feliratok szegélyezték Túry Gyula 1896-1897 között festett Szent Gellért-képének reprodukcióját. 1980. augusztus 20-én rövid közleményben emlékeztetett az ordinárius a jubileumi esztendőre: „Az idei (német, bolgár és horvát) falinaptárra került Szt. Gellért képnek emlékeztetés a célja. Emlékeztet arra, hogy ezidén 1000 esztendeje annak, hogy mennyei pátrónusunk, aki Velencében született és később, mint püspök került a mi vidékünkre, ide, ahol ma élünk és az ő közreműködésével alapult meg az itteni egyház. Mi papok az őszi corona-n (szept. 22 Aradon, szept. 23 Timișoaran, szept. 25. Reșița) emlékezünk meg egyháztörténelmi ezen eseményről, a rákövetkező vasárnapon (szept. 28) pedig híveinkkel együtt (nagy mise, prédikáció, egyetemes könyörgések). – Szent Gellért életéről alkalmas anyagot találunk a Juhász-Schicht féle „Das Bistum Timișoara” könyvben, amely minden plébánia könyvtárában megtalálható, vagy dr. Schütz Antal „Szentek élete”. Szent Gellért hitének szelleme és hitterítő buzgósága lelkesítsen valamennyiünket!”³⁰ Az aradi esperesség a megjelölt napon, szeptember 22-én tartotta rendes gyűlését.

28 Vö. (KRÄUTER): Chronica temporis 1948-1985, 57.

29 Vö. Notă de convorbire nr. 931 din 14 iulie 1979.

30 BATm 1201/1980.

Az akkor felvett jegyzőkönyv szerint: „Kilenc órakor kezdődött a szentmise, melyet ft. Túry László Dorobanți plébános újonnan ki-nevezett esperes mutatott be ft. Dunai és ft. Ebenspanger segédle-tével. A ft. Ordinárius úr rendeletéből az őszi coronan Szent Gellért életéről emlékeztünk meg születésének (980) jubileuma alkalmából. A votiv misét és a szentbeszédet is Szent Gellértről, életéről, erénye-iről és vértanúságáról vettük. Egyházmegyénk első alapító vértanú püspöke több tiszteletet és kegyeletet érdemelne meg részünkről, hogy égi pártfogónk is legyen.”³¹ Temesváron és Resicabányán is az őszi esperesi gyűléseken emlékezett meg a papság az egyházmegye szent alapítójáról. Csanádon szeptember 24-én, szerdán este nyolc órakor tartottak ünnepi szentmisét, amelyre Pettla Josef plébános egyetemes könyörgéseket szerkesztett. A főcelebráns dr. Boros Béla püspök volt, a szentbeszédet dr. Cziza Ferdinand általános helynök mondta.³² Erre az alkalomra Kernweisz Konrad ordinárius megbí-zásából egy új, német nyelvű, sajnos alig ismert Szent Gellért-ének is született, melynek szövegét Mokka Hans írta, zenéjét pedig Metz Franz szerezte.³³

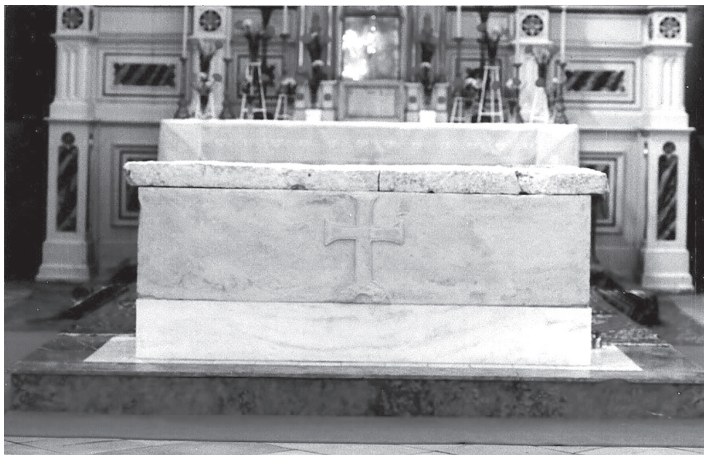
Szent Gellért kultusza a rendszerváltozás után kapott újra len-dületet. 1991-ben találkoztak először Szent Gellért szarkofágja kö-rül a történelem viharában három részre szakadt egykori csanádi egyházmegye utódpüspökségeinek főpásztorai.³⁴ Azóta ez a nap (szeptember 24.) egyházmegyei zárandoknap, amikor ide, Csanádra, az egyházmegye alapító püspökének valamikori székhelyére érke-znek az ájtatoskodó hívek az egyházmegye legtávolabbi szegletéből, de a mai országhatáron túlról is. Ilyenkor pontifikális szentmisén

31 Vö. Jegyzőkönyv, felvétel 1980. szeptember 22-én hétfőn az Arad-i espe-resi kerület őszi coronájáról, melyet a minoriták templomában tartottunk meg...

32 Vö. *Historiam Parochiae ac Domus Parochialis Carani*, 128.

33 Vö. METZ, Franz: *Die Rolle des hl. Gerhard im sozio-kulturellen Leben der Banater Christen - Gerhardskult und Gerhardslegende bei den Banater Schwaben in Rumänien und Deutschland*, in: MESAROS, Claudiu - CĂLIN, Claudiu (szerk.): *Saint Gerard of Cenad: Tradition and Innovation*, Budapest 2015, 123.

34 Vö. Ugyanannak a Gellértnek négy utóda együtt Ócsanádon, in: *Hitélet* 29 (1991/10) 23.



Szent Gellért szarkofágja a csanádi plébániatemplomban

vesznek részt a zarándokok, melyet rendszerint a valamikor csanádi egyházmegye utódpüspökségeinek valamelyik főpásztora mutat be. Kräuter Sebestyén (1990-1999) megyéspüspök körleveleiben gyakran állította Szent Gellért példáját a papság és a hívek elé, mint akinek „prédikálása nyomán” vette kezdetét egyházmegyénk³⁵ és aki „a hit embere és egyházmegyénk atyja”.³⁶

2000-től a csanádi plébániatemplom zarándokhelyként szerepel, ahol a megfelelő imagyakorlatok elvégzése után teljes búcsú nyerhető.³⁷ Erre az alkalomra méltó helyre került Szent Gellért szarkofágja: a plébániatemplom misézőoltárává tette Roos Márton megyéspüspök (1999-2018).³⁸ Szintén Roos Márton püspök határozta meg a temesvári egyházmegyében a Szent Gellért ünnepségek rendjét: az ünnep előestéjén ünnepélyes vesperásra gyűlnek össze a székeskáptalan tagjai a temesvári székesegyházban, az ünnep napján pedig főpapi szentmisét mutatnak be a csanádi plébániatemplomban a székeskáptalan, az egyházmegye papsága és a zarándokok sokaságának jelenlétében. Ugyanebben az évben került megalapításra a

35 Vö. OCTm I/1991

36 Vö. OCTm I/1996

37 Vö. OCTm I/2000

38 Vö. GROZA Dan – ȚIGLA Erwin: La mormântul părintelui nostru în credință, in: Vita Catholica Banatus 7 (2000/10), 3.

Szent Gellért-érdemérem, melyet világi személyek kaphatnak meg az egyházmegye szolgálatában szerzett érdemeikért.³⁹

2005 ismét jubileumi év volt a valamikori csanádi egyházmegye utódpüspökségeiben: Szent Gellért püspökké szentelésének 975. évfordulója.⁴⁰ Ebben az évben, február 24-én újabb Szent Gellért-ereklyével gazdagodott a temesvári egyházmegye a velencei pátriárka jóvoltából. Az ereklye átadása Temesváron történt ünnepélyes vesperás keretén belül, a történelmi esemény napja pedig a már említett



Szent Gellért ereklye, Temesvár

Pray-kódex *translatio Sancti Gerardi* napját elevenítette föl.⁴¹ Ettől a naptól kezdve (2005. február 24.) a február 24-i dátum Szent Gellért-ünnep a temesvári egyházmegyében, melyet ünnepélyes vesperással ül meg a székeskáptalan és amely bekerült az egyházmegyei falinaptárba is „Szent Gellért oltárra emelése” névvel. A temesvár-gyárvárosi plébániaközösség október 9-én, a templombúcsú napján fogadta szentünk ereklyéjét. Erre az alkalomra állította össze dr. Diósi Dávid, a közösség akkori plébánosa Szent Gellért litániáját, amely azóta a Szent Gellért-ajtatosságok szerves részét képezi.

2007-ben Surdu Christine resicai kántorkisasszony román nyelvre fordította az 1946-ban íródott Szent Gellért-ének

39 Vö. OCTm IV/2000

40 Vö. OCTm I/2005

41 Vö. SÍPOS Enikő: „Szent Gellért ma is közöttünk van...” – jubileumi ünnepség a temesvári székesegyházban in: Vita Catholica Banatus 11 (2005/3), 13.

szövegét, így ezután a Szent Gellért-ünnepségeken résztvevők nemcsak a közismert magyar vagy német nyelvű énekekkel köszönhetik egyházmegyénk védőszentjét, hanem az egyre népesebb román nyelvű zarándokcsoportok is saját anyanyelvükön zenghetik Szent Gellért dicsőségét.

2008. szeptember 22-25. között a Romániai Katolikus Püspöki Kar ülésezett Temesváron, a jelenlevő püspökök szeptember 24-én testületileg vettek részt a csanádi Szent Gellért-ünnepségen.⁴²

De nemcsak Temesvár vagy Csanád, hanem az egyházmegye más közösségei is megtisztelő figyelemmel fordulnak Szent Gellért emléke felé: 2001. november 3-án a temessági plébániatemplom részesült a szent püspök ereklyéjéből,⁴³ 2020. augusztus 30-án pedig az Újmosnicán épült templomot szentelték fel Szent Gellért tiszteletére.

A csanádi egyházmegye azon részén, amely a Szerb-Horvát-Szlóven Királyság területére került, 1923-ban megalakult a bánáti apostoli kormányzóság. Első kormányzója, Rodič Rafael belgrádi érsek Szent Gellért személyében találta meg a bátorság, kitartás, vallásosság példaképét, akire körleveiben gyakran hivatkozott. „Miénk a rév és rög, melyeken át épen 900 évvel ezelőtt e tájakra plántálta az egyházmegyealapító nagy hitvalló és mártírpüspök: Szent Gellért, a római katolikus anyaszentegyházat” – írta 1931-ben a papsághoz és hívekhez intézett körlevelében.⁴⁴ Az apostoli kormányzóság egyetlen Szent Gellért tiszteletére szentelt temploma Versecen van, itt élt tovább Szent Gellért kultusza, mely a szeptember 24-i szentmise megünneplésében ki is merült. Az egyházmegyének nem volt Szent Gellért-ereklyéje, sem olyan helysége, ahová Szent Gellért működésének eseményei kapcsolódtak. A II. világháború és az azt követő atrocitások nem kedveztek a szent püspök kultuszának ápolására. Változás csak Jung Tamás püspök (1972–1988) idejében történt, aki egyre vonzóbbá tette Szent Gellért ünneplését. Hittanórák, ifjúsági

42 Vö. Ştiri – ziu Sfântului Gerard (Gerhard, Gellért) in: Vita Catholica Banatus 1 (1994/8) 10.

43 Vö. BOÉR Jenő: Oltárszentelés Temesságon in: Vita Catholica Banatus 7 (2001/12) 10.

44 Vö. OCNb II/1931.

foglalkozások alkalmával népszerűsítették a szent püspök alakját, majd „a hetvenes években sor kerülhetett Lukáts Márta ... színművének bemutatására Szent Gellért életéről”.⁴⁵

Szent Gellért kultusza a nagybecskereki apostoli kormányzóság területén az 1980-as jubileumi évtől vált látványosabbá. Jung Tamás püspök 1980 májusában zárandoklatot vezetett Velencébe, Szent Gellért szülőhazájába. Ezen alkalomból Szent Gellért-ereklyét kapott Nagybecskerek az ottani pro-katedrális számára.⁴⁶ Szintén ebben az évben jelent meg az ún. Gellért-katekizmus, hittankönyv az I-IV csoport számára.

Huzsvár László püspök (1988–2006) nevéhez fűződik a mai napig érvényes ünneplési rend az időközben megalapított Nagybecskereki egyházmegye területén, ami kizárólag szeptember 24-hez kapcsolódik. Lelkipásztorok és egyháztanácsosok vesznek részt – külön a szláv és külön a magyar anyanyelvűek – egy egésznapos programon, mely magába foglal egy konferenciabeszédet, lelki programot és ünnepi szentmisét.⁴⁷ A szentmise végén a hívek Szent Gellért ereklyéje elé vonulnak tisztelegni az egyházmegye védőszentje előtt. Érdekességként hadd jegyezzük meg, hogy a szeptemberi Szent Gellért ünneplésen kívül, amikor köztiszteletre ki van helyezve, a Szent Gellért-ereklyét elzárva tartja az egyházmegye vezetősége a hívek elől.

2011-ben, a nagybecskereki egyházmegye alapításának 25. évfordulóján Német László püspök (2008–2024) megalapította a Szent Gellért-díjat, melyet világi személyeknek adományoznak egyházi szolgálatukért.⁴⁸

A szeged-csanádi egyházmegye a történelmi csanádi egyházmegye Magyarországon maradt részein alakult meg. A Temesvárról 1923-ban kiutasított Glattfelder Gyula püspök nagy lendülettel fogott hozzá csonka püspökségében az egyházkormányzat számára

45 NÉMETH Ferenc: Negyed évezred az Úr szolgálatában, Nagybecskerek 2004, 43.

46 Vö. Követségben Szent Gellértnél Tiszatájról, 12–15.

47 <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/unnepelt-nagybecskereki-sze-kesegyhaz>

48 <https://www.vajma.info/cikk/vajdasag/12367/Unnepel-a-Nagybecskereki-Egyhazmegye.html>

nélkülözhetetlen intézményeket kialakítani, a szükséges épületeket (székesegyház, püspöki rezidencia, papnevelde) felépíttetni. Beszédeiben, buzdításaiban gyakran utalt Szent Gelléltre, aki az utódpüspökségek egységének, az összetartozásnak a példaképe és alapja. Már 1923-ban megszerkesztett búcsúkörleveleiben, melyeket a temesvári, illetve a nagybecskereki részegyházak híveihez intézett, a Szent Gellért-i egyházmegye egységének lazulásáról, Szent Gellért hagyományainak megfelelő pásztorokról⁴⁹ és Szent Gellért nyájáról⁵⁰ tett említést. Szent Gellért a püspök számára az az égi pártfogó, akitől megtanulható az emberfeletti helyzetekben emberfeletti erő érvényesítése, akinek vértanúsága történelmi feladatok teljesítésére vértéz fel és akinek áldozatkészsége munkára sarkall, hogy újra fölépüljön a háborútól romba dőlt nemzet.⁵¹ Az 1913-ban megkezdett szegedi fogadalmi templom építése az I. világháború zűrzavaros időszakában csak 1923-ban kapott új lendületre, a belső munkálatok a csanádi egyházmegye alapításának 900. évében, 1930-ban fejeződtek be. Ebben a jubileumi évben, 1930-ban, június 24. és 30. között Glattfelder Gyula püspök zárandoklatot vezetett Velencébe, ahonnan a felszentelés előtt álló, immár székesegyházként szolgáló fogadalmi templom számára Szent Gellért ereklyével tért vissza, mely a Szent Gellért-mellékoltárban kapott helyet.⁵²

Az 1946-os jubileumi évben Hamvas Endre püspök (1944–1964) körlevélben emlékezett meg szent elődjéről, a központi ünnepekre Mindszenty József bíboros-hercegprímás érkezett Szegedre, ahol szeptember 22-én, vasárnap ünnepi szentmise keretében nyitotta meg a Szent Gellért-emlékévet.⁵³

A szent püspök kultusza a kommunizmus időszakában is elevenen élt az egyházmegye papsága és hívei között. Csak ezzel

49 Vö. Glattfelder Gyula püspök 1923. március 8-án kelt búcsúkörlevele a csanádi egyházmegye jugoszláviai részén működő papsághoz, nr. 976/1923.

50 OC V/1923

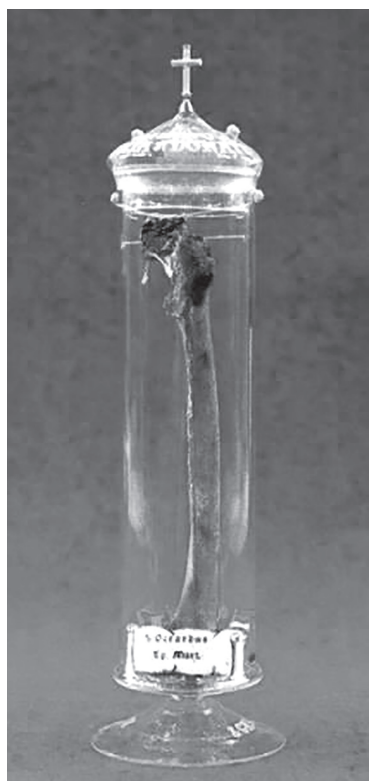
51 Vö. Glattfelder Gyula Szent Gellértről szóló írásai in GLATTFELDER Gyula: Szentek és hősök, Szeged 1938, 312-313.

52 ÁBRAHÁM István – ZOMBORI István (szerk.): A szegedi székesegyház, Szeged 2001, 76.

53 ZOLTÁNYI Zoltán: Egy kiegészítés a szeged-csanádi egyházmegye történetéhez, in: Szeged 32 (2020/12), 12-14.

magyarázható, hogy a nagy nehézségek árán felépült Szeged-Tarján plébániatemplomát Szent Gellért tiszteletére szentelte föl Udvardy József püspök (1969–1987) 1975. szeptember 21-én.⁵⁴ Szent Gellért születésének ezredik évfordulóján, 1980-ban ismét nagyszabású ünnepek helyszíne volt Szeged: a főpapi szentmisét Lékai László bíboros celebrálta a magyarországi püspöki kar jelenlétében.

A rendszerváltozás hozta meg a szeged-csanádi egyházmegyében is a Szent Gellért-kultusz újbóli fellendülését. Az egyházmegye főpásztorai nemcsak a szent püspök liturgikus megünneplését tartották fontosnak, hanem annak közkinccsé tételét a templomi kultuszon kívül is. Ilyen alapon nyílt meg már 1989. szeptember 24-én a szegedi püspöki rezidencia közvetlen közelében a Szent Gellért könyvesbolt, 2000-ben pedig Makón egy Szent Gellértről elnevezett étterem.



Szent Gellért ereklye, Szeged

Gyulay Endre püspök (1987–2006) nevéhez több, Szent Gellért kultuszát népszerűsítő kezdeményezés is kapcsolódik. 1992. szeptember 20-án a püspök kezdeményezésére újabb ereklyével, Szent Gellért egyik láb-
szárcsontjával gazdagodott a fogadalmi templom. 1996-ban, Szent Gellért mártírhalálának 950. évfordulójának évében, támogatásával több, a szent kultuszát elmélyíteni és személyiségét megismertetni hivatott kiadvány megjelenését támogatta.⁵⁵ Ugyanebben az évben március 26. és 29. között zarándoklatot szervezett Velencébe,

54 A Szeged-Csanádi Egyházmegye névtára 2020, Szeged 2021, 66.

55 Pl. Ábrahám István (szerk.): Imádságok Szent Gellért tiszteletére, Antal József: Szent Gellért énekek (a Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség füzetei 21. szám), újra kiadatta Szent Gellért legendáját (a Makói Keresztény



Szent Gellért, Salamon György
festménye – 1996

Szent Gellért földi maradványaihoz. A jubileumi év rendezvényei közé tartozott a Szent Gellért-ereklyék körbehordozása az esperesi kerületekben, rajzpályázat, az egyházközségi zarándoklatok Szent Gellért működésének helyeire.⁵⁶

Az egyházmegye jelenlegi főpásztora, Kiss-Rigó László (2006-) buzgólkodása folytán Szent Gellért kultusza mindinkább a mai ember mindennapi életében, szép iránti vágyában kap helyet. 2008-tól kerül megrendezésre a Szent Gellért Nemzetközi Zenei Fesztivál, melynek társalapítója Kiss-Rigó László püspök. 2019. augusztus 28-án adták át rendeltetésének a Szent Gellért Fórumot, mely egy rendezvényszín-

hely, amely szakmai, családi, kulturális és sporteseményeknek adhat otthont. Szálláshelyek is viselik Szent Gellért nevét: a 2015-ben megnyílt makói Szent Gellért Borház panziója vagy a 2023 augusztusában átadott Hotel Gerardus.

Ebben az egyházmegyéink számára kettős évfordulót jelentő évben ismételten rójuk le kegyeletünket az előtt, aki „Atyánk lett a hitben”. Tiszteljük őt legősibb róla szóló antifónánkkal:

A progenie in progenies fecit misericordiam Deus, qui eduxit Abraham de Ur Chaldeorum, et de ultimis finibus terrae vocabit Sanctum Gerhardum, ut in hac terra nostra peregrinus esset et advena, in illa

Értelmiségi Szövetség füzetei 22. szám)

vero patria, coelesti civis sanctorum et domesticus Dei, ubi nobis datus est a Deo patronus, iugiter intercedere dignetur, pro sancta plebe et universis fidelibus, nunc et in aeternum!

(Nemzedékről nemzedékre irgalmasságot tett az Úr. Miként kivette Ábrahámot a káldok földjéről, Szent Gellértet is elhívta messzi földről, hogy itt a mi országunkban zarándok legyen és jövevény, de ott fenn a mennyei hazában szentek polgártársa és Isten házának lakója, hogy ott mint az Istentől rendelt pártfogó, mindig közbenjárjon e szent népért és az összes hívőkért.)



Úrnapi körmenet: az Úrfelmutatás meghosszabbítása

FARAGÓ ISTVÁN

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Vallás, Kultúra, Társadalom
Doktori Iskola, Kolozsvár (RO)
istvan.farago@ubbcluj.ro

Jézus Krisztus valóságos jelenlétéről az Eucharishtiában templomon kívül a legjobban az úrnapi körmenetben¹ teszünk tanúságot, amelynek eredete az úrfelmutatásban gyökerezik. A XII. században Aquinói Szent Tamás transzszubsztanciáció tana, a belső átlényegülés tétele vagy akár a dogmatikai tanításai, amely az Eucharisztia himnuszaiiban fejeződtek ki, az Oltáriszentség imadását idézte elő.² Az ókori hívő nem érezte igazából, hogy mi a szentmise középpontja, a konszekráció nem tűnt ki, nem magasodott ki a szentmise többi részéből, az átlényegülés tana ezt segítette elő, hogy a szentmisének legyen egy központi része, az úrfelmutatás kifejlődjön.³ Az Eucharisztia misztériuma iránti tisztelet, hódolat mellett az a törekvés tör

- 1 A körmenetek nem keresztény eredetűek, a zsidó és pogány ünnepeknél is megtalálhatók, általános emberi természetből forrásznak. Rómában, a pogány kultuszban a körmenetek nagy jelentőséggel bírtak, amit nagy pompával rendeztek.
- 2 Vö. Molnár R.: *Az Eucharisztia tiszteletének fejlődése*, in: Kühn L. (szerk): *A ciszterci rend pécsi Nagy Lajos Gimnáziumának értesítője*, Pécs, 1938, 7–12, 10.
- 3 Vö. Diósi D.: *Teológiai és gyakorlatbeli hangsúlyeltolódások a középkor liturgikus életében és szemléletében*, in: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 11 (2008), 99–131, 116–118.

előre, hogy látni akarták a szentséget. Ez volt az igazi oka az úrfelmutatásnak, hogy az ostyát és a kelyhet felemelték.⁴ Az Oltáriszentségben jelenlévő Krisztust úrfelmutatáskor különböző gesztusokban és imaformákban imádták. Az imák a szent színek alatt jelenlévő Fiút, Krisztust szólították meg, egyre több imát fogalmaztak meg az úrfelmutatáshoz. Minél jelentősebbé vált a vágy, hogy az Úrra nézzenek, annál inkább az imákat is hosszúra nyújtották.⁵ Az úrfelmutatási imák tartalma eleinte imádás volt, Krisztus megszólítása, jelenlétének megvallása és áldozatára való megemlékezés, elég, ha a jól ismert „Ave verum”-ra gondolunk.⁶ Az imádat fizikai testtartásban is kifejezésre jutott, bevezették a térdelést, a meghajlást, a harangok és csengők használatát,⁷ és hogy még ünnepélyesebbé tegyék az úrfelmutatást, hogy létrejöjjön a szemkommunió, a felemelt Oltáriszentséget megfüstölték.⁸ A szemkommunióhoz hozzájárultak az elevációs gyertyák,⁹ amelyek számát növelték. Egyes helyeken, hogy a fehér szent ostya még jobban kitűnjék, fekete leplet feszítettek ki az oltár hátoldalán.¹⁰ Az eleváció magával hozta, hogy az Oltáriszentséget kihelyezzék, hogy a hívek lássák, szemkommunióban részesüljenek. Egyes templomokban a templom falába, fülkébe helyezték szent ostyát, ahol a hívek a rácson keresztül imádták.

4 Lásd bővebben: Diósi D.: *Die „Heilige und heilbringende schau” spätmittelalterliche elevationsfrömmigkeit*, in: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Catholica Latina* 53 (2008/2), 3–35.

5 Vö. K. L. Quirin: *Die Elevation Zur heiligen Wandlung in der römischen Messe*, Dissertation Mainz, 1987, 21–22.

6 Vö. A. Heinz: *Schwerpunktverlagerung in der Meßfrömmigkeit: von der Elevations- zur Kommunionfrömmigkeit*, in: *Heiliger Dienst* 36 (1982), 69–79, 74.

7 A harangok/ csengők funkcióspektrumáról lásd: Diósi D.: *Totenkult bei den Christen. Die Übernahme jüdischer und heidnischer Trauergebräuche in die römisch-christliche Sterbe- und Begräbnisliturgie. Eine religions- und liturgiegeschichtliche Untersuchung*, Temesvár, 1999, 58–60.

8 Vö. Diósi D.: *Die „Heilige und heilbringende schau”*, 18.

9 Az elevációs gyertyák ábrázolása a művészetben is nyomatékkal bírnak, annyira megszokottá váltak az úrfelmutatási gyertyák, hogy a művészetben az ábrázolás részeivé lettek. Raffaello „A bolsenai mise” című festményén a kórus szolgálai égő gyertyát tartnak a celebráns pap mögött. Vö. Quirin: 146.

10 Vö. T. Radcliffe: *Miért járjunk szentmisére?* (ford. Lukács J.), Budapest, 2011, 19.

Az Oltáriszentség állandó kitétele lényegében a úrfelmutatást helyettesítette, hogy a hívek szemkommunióját biztosíthassa.¹¹ A hívő az Eucharisztia közvetlen nézése által közvetlen viszonyra, kapcsolatra igyekezett Krisztussal, és a szentségi látás, imádás a szentségi áldozást kezdte pótolni. A valóságos áldozást felváltotta a szemáldozás, a szemkommunió, és akkor tekintették érvényesnek a szentmisét, ha látták az Oltáriszentséget.¹² Az ókorban, a középkorban a szent ostyát szentmisén kívül nem láthatták. Kivételt képezett, amikor a pap a betegek szentségét nyilvánosan, a hívek kíséretében letakart kehelyben vitte a viaticumot, de amelyet csak a betegnek mutatott meg.¹³ Az úrfelmutatás után ez megváltozott, azt a liturgikus gyakorlatot eredményezte, hogy az Oltáriszentséget kivitték körmenetben, amelynek köszönhetően a hívő nép különböző módon imádhatta.

Legszorosabban az úrfelmutatáshoz az úrnapi körmenet kapcsolódik. Ennek az ünnepnek a szülőhazája Olaszország, szülővárosa Orvieto. Orvieto méltán és joggal viseli az úrnapi városa címet. IV. Orbán pápa 1263-ban udvarával itt tartózkodik. Ugyanebben az időben egy Péter nevű prágai pap kételyekkel a szívében Rómába zarándokol. Abban kételkedik, hogy Jézus valóságosan jelen van az Eucharishtiában. Bolsenába érve 1263-ban, a Szent Krisztina-templomban misézve, az úrfelmutatás pillanatában a kétely újra a szívébe fészkelte, és legnagyobb meglepetésére a fehér ostyából vér szivárgott a korporáléra, a szent ostya felső része húsdarabbá változott, a szent ostyából pedig a Jézus töviskoronás és véres arca tekintett le rá. Test és vér. Megrémül, hiszen a csoda kételkedéséről árulkodik.¹⁴ Elrejtí a korporáléba a vérző húst, ami legalább 25 helyen nyomot hagy, kirajzolódva benne a szenvedő Krisztus arca. A pap Orvietóba siet a pápához, bűnvallomást téve az isteni csoda cáfolta kételyéről.

11 Vö. P. Browe: *Die ständige Aussetzung des Sacraments im Mittelalter*, in: *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* 7 (1927), 144–148, 145.

12 Vö. Diósi: *Teológiai és gyakorlatbeli hangsúlyeltolódások*, 116.

13 Vö. P. Browe: *Entstehung der Sakramentsandachten*, in: *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* 7 (1929), 83–104, 84–85.

14 Vö. Királymezey T.: *A bolzanói csoda*, in: *Katholikusok lapja* 5 (1928), 266–277, 276.

IV. Orbán pápa Aquinói Szent Tamást és Szent Bonaventúrát bízta meg a csoda kivizsgálásával, meghagyva nekik, hogy a szent ereklyéket Orvietóba hozassák. Amikor visszafelé jönnek a szent ereklyével és Ricchiaróba érkeznek, nem messze Orvietótól, a pápa kíséretével, a bíborosokkal és Orvieto népével, akiket az áhítat tüze vezérel, a csodás ereklye elé megy. Amikor a két menet találkozott, a pápa himnuszok és imák kíséretében az ereklyét elvette, s így megindult az első spontán úrnapi körmenet.¹⁵ Most érett meg tökéletesen arra az idő, hogy a pápa kimondja Krisztus testének ünnepét, amelyet már sürgetett a liegei, belga Ágoston-rendi Lüttichi Julianna apáca. A szent életű apáca látomásában (1209 körül) a teliholdban egy sötét foltot látott, amely azt jelentette, hogy az egyházban hiányzik egy nagyon fontos ünnep, Krisztus testének az ünnepe. IV. Orbán pápa a csoda hatására így az egész egyház számára kötelező ünnepé nyilvánította az úrnapiját, Corpus Christi ünnepét 1264-ben, időpontként a pünkösdi nyolcadát követő csütörtököt határozta meg. Az úrnapi körmeneteken kívül, de az úrnapi körmenet kapcsán alakultak ki a csütörtöki misealapítványok, amelyet Krisztus Teste-konfraternitások alapítottak, minden héten vagy egy hónapban egyszer körmenetet is tartottak a csütörtöki misén, amikor az Eucharisziát körbehordozták.¹⁶

Az emberek megtapasztalták azt az erőforrást, ami az Eucharisziából, az Isten közelségéből fakadt. Mivel az úrfelmutatás abból a szándékból született, hogy a szent ostyát megmutassák a népnek, az úrnapi körmenet is abból a vágyból, hogy a köztünk lévő istenséget láthassa, imádhassa. Az úrnapi körmenetek nemcsak azt a célt szolgálták, hogy az egyház kimutassa a hitét a köztünk lévő Isten iránt, hanem Krisztus áldását akarta kérni és adni a mindennapi életre, minden emberre. A körmenetben mindenki részt vett kortól

15 Vö. Mester S.-Földi M.: Orvieto „Az Úrnapija Városa”, in: Pesti Napló 86 (1935/139), 14.

16 Nagy-Magyarország területén ilyen volt Kassán, Pozsonyban, Besztercén, Nagyszébenben, Budán. Magyarországon az Úrnapiját elég régóta ünneplik, 1292 és 1298-i okmányokban szerepel, Zsigmond király korában, 1424-ben is történik említés az Úrnapi körmenetről. Vö. Mihályfi Á.: *A nyilvános istentisztelet*, Budapest, 1923, 162.

és nemtől függetlenül, klerikus és laikus egyaránt. Itt a körmenetben egy volt a gazdag és szegény, Isten közelségében más színt öltött a kicsi és a nagy, viszonylagossá vált a hierarchikus közösség, egy közösség volt Krisztusban, az Eucharishtiában, ha meg is volt szabva a hierarchikus sorrend a szentségi körmenet alkalmával. A körmenetben az Eucharisztia volt a központ, és az Eucharishtiától való távolság mutatta meg a személyek rangját. Rendszerint a muzsikusok, a trombitások, a zenészek indították a körmenetet (a barcelonai 1424-es körmeneti ordó szerint), a zászlósokat, a gyertyavivők követték a város és a dóm gyertyáival két oldalon, majd a vakok, sánták, különböző céhek, molnárok, pékek, katonák. Ezek sorát zárták a kereszthordozók, akiket a klérus követett különböző templomok által rendezett jelenetek bemutatóival. A püspök által vitt Eucharisztia előtt énekesek, ministránsok vonultak gyertyával, majd az „angyalok”, a gyermekek virágszirmokat¹⁷ szórtak az Oltáriszentség előtt. A körmenetet világi hívők tömege zárta. Az egyháziak is hierarchikus sorrendben haladtak, elől a remeték, a kolduló szerzetesek, a monasztikus rend tagjai, a papság, végül az érsek (1336-os milánói körmenet).¹⁸

A körmenet szakralizálta az útvonalat is, ki- és bekapcsolhatta az ünnepi körbe népcsoportokat, falu- és városrészeket, hiszen a körmenet elért a város határaihoz, stációkat is útba ejtett. Ez az időtartamot is befolyásolta: egy úrnapi körmenet 6-8 órát tarthatott (pl. Párizsban, Velencében). Az ember, a nép így róttá le kegyeletét a köztünk lakozó Isten előtt, az önmehtagadás, a fáradság, az áldozathozatal mind az Isten dicsőségét és az ember bűneinek a bocsánatát szolgálta. A körmenetek alkalmával az egyházi szertartásokat, imákat, énekeket külön ordó szabályozta. Nagy gondot fordítottak a körmenet megszervezésére. Különböző jeleneteket is rendeztek, amit a körmenet útvonalán adtak elő. II. Pál pápa 1462-ben

17 A virágok elbűvölő szépségéről lásd: Diósi D.: *„A te arcodat keresem, Uram” (Zsolt 27,8). Puzzle-darabok posztmodern korunk intenkeresőiről/-nek*, Budapest, 2018, 109–113.

18 Vö. Fedeles T.: *Vallásos áhitat, közösségtudat, reprezentáció. A késő középkori körmenetek főbb jellemzői*, in: Aetas. Történelemtudományi folyóirat 22 (2007/3), 59–82, 71–72.

Viterbóban egy dízsátorból indult el, útközben bíborosai különböző bibliai jeleneteket adtak elő az út mentén felszerelt pódiumokon. Különböző misztériumdrámákat adtak elő az úrnapi körmenet során, például Budán 1501-ben a szultán mecsetjét adták elő, amely végül a tűz martalékává válik, szimbolizálva, hogy a jelen lévő Úr az, aki megszabadítja az ő népét a török veszedelem elől. Krisztustól, a köztünk lakó Istentől várta a nép a menedéket. Fontos volt az ünnephez méltó környezet is, ezért az utcákat takarították, különböző céhek átvállalták a templomok, utcák, terek díszítését. A körmenet útját fűvel, virágokkal, falevelekkel díszítették, szimbolizálva a Teremtő által adott szépséget, az élet szépségét, a virágzó életet, de a mulandóságot is. A gyermekek virágkoszorút tartottak útközben a kezükben, vagy az Oltáriszentség előtt virágokat hintettek, s csengőket ráztak az Eucharisztia előtt, mint ahogy úrfelmutatáskor is tették. A körmenet útvonalán nemcsak az utcákat, az út mentét, de a házakat és a templomokat is kárpittal, szövetekkel, virágokkal, gyertyákkal díszítették. Különböző nagyságú és számú gyertyát és fáklyát vittek az Oltáriszentség előtt (Konstanzban 1416-ban 600 gyertyát, Nürnbergben 3 kg-os gyertyát). Eleinte az Oltáriszentséget kehelyben, pyxisben letakarva vitték, majd fokozatosan a XIV. századtól látható módon monstranciában hordozták körbe.¹⁹

Az úrnapi körmenet alkalmából történtek visszaélések, mivel sok esetben profán elemek is bekerültek az egyes eseményekbe. A körmenethez társult színészek, mutatványosok, vagy akár a világi előadások is a papságot kigúnyolva veszélyeztették a körmenetek szakralitását. A reformáció követői sokszor, több ízben is gúny tárgyává tették az Eucharisziát a körmenetek alkalmával, mondván, hogy a papok Istent csecsemőnek tekintik, s vénasszonyok módjára hordozzák karjukban azt. Boroszlóban a zsidók az Eucharisziát megszenteltelenítették, késsel szúrták át, ami vérezni kezdett, a meggyalázást jelezvén az egyházi előjáráságnak, a püspök körmenetben vitte vissza a Krisztus Teste-templomba, ezáltal a szakralitást helyreállítva. De fordítva is történt visszaélés, amikor az úrnapi körmenet során (Pozsonyban 1446-ban) a zsidók házaik fosztották ki, törtek be a

¹⁹ Vö. Fedeles: 74-77.

zsinagógájukba. Több zsinat fellépett a visszaélések ellen (Prága 1361, Basel 1435), be is tiltva az előadásokat.²⁰ A mi mai rituálénk előírja (a római szertartáskönyv nem írja elő), hogy templomon kívül négy oltár állítható, ahol külön evangéliumok énekelhetők, s a végén szentségi áldás adható. Ez a négy égtáj felé való evangéliumi éneklés Németországban keletkezett, ezt tartották a viharok és elemi csapások, gonosz szellemek elleni leghathatósabb fegyvernek, védelemnek.²¹

Az Eucharisztia megünneplésének, az úrnapi bevezetésének fokozatos gazdagodó liturgiája magával hozta, hogy az Oltáriszentséget körmenetben hordozható díszes mennyezet, baldachin alatt viszik. A szó eredetileg keleti selyemszövetet jelölt, s olasz kereskedők hozták Európába. Az olasz balduccho szó arra utal, hogy ez a szövet Bagdadból származik. Ebből az értékes szövetből különböző ruhákat, királyi palástot, baldekinót készítettek. A hordozható díszes mennyezet a szövet neve után baldachinus lett. Európában a XIV. században terjedt el, de később, ha a mennyezet nem szövetből, hanem fából és fémből készült, akkor is a baldachin szó használata vált általánossá. A keleti kultúrákban már régóta használatos volt sátorfedő, hogy a nap hevétől megvédjék az embert. Elsőként az uralkodók feje felett tartották, akiknek személyéhez bizonyos szakrális jelleg társult, így a baldachin, a sátor az isteni és emberi hatalom és méltóság jelképévé vált, hatalmi és vallási szimbólummal bírt. A keresztény Bizáncban már említik a császári méltóságjelvényeként, amely aranyból készült. Rómában a Quattro Coronati templomban egy XIII. századi freskón már látható a pápa felett egy baldachin, amelyet egy klerikus tart. Az 1143-as Benedictus Canonicus Ordóban említés történik a baldachinról. 1198 körül Censius kardinális Ordójában már kifejezetten azt említi, hogy az újonnan megválasztott pápa baldachin alatt vonuljon az oltárhoz. Az úrnapi körmenetek elterjedésével ez a kifejezetten hatalmi méltóságot jelképező tárgy az Eucharisztia szolgálatába kerül. Magyarországon egy 1424-es szöveg említi az Eucharisztia, Krisztus testének körmenetben való vitelét, baldachinra nincs utalás, de korabeli ábrázolásokon megfigyelhető, ahogy négy fehér ruhás személy a monstranciát vivő pap

20 Vö. Fedeles: 77–80.

21 Vö. Mihályfi: 630.

felett tartja a baldachint. A barokk korban megjelennek a gazdag díszítésű baldachinos oltárok a szentségház felett.²²

A baldachin rítushoz kötődő szerepe a nomád és zsidó hagyományokra vezethető vissza. A baldachin a nomád sátorra emlékeztet, ami védelmet nyújtott. A zsidó hagyományban szent sátor alatt vitték be az újonnan elkészült zsinagógába a Tórát. A zsidó házasulandók is szent sátor, baldachin alatt állnak, ami az isteni oltalmat szimbolizálja, a felépítendő családi otthont jelképezi. A baldachin fentről nézve elrejt, alulról nézve az égit, a mennyeit jelképezi. A baldachin alatt lévő személy az Isten által kapott hatalom letéteményese is.²³ A körmenetben a baldachin alatt a köztünk lakozó istenség méltó hajlékot kap. Az Isten házából kivonuló istenség kint, a körmenetben a baldachin alatt nyer védelmező otthont és lakást. A pap, aki Krisztust képviseli, Isten által kapott hatalom letéteményese lesz, aki felhatalmazást kap, hogy Krisztust vigye a körmenetben. A baldachin a földi zárándokúton zárándokoló egyházat testesíti meg az Eucharisziával, amely a mennyeire mutat, a mennyországba nyílik. A baldachin igazán méltó arra, hogy Isten Fíának oltalmat és lakóhelyet nyújtson akár a körmenetben, akár a szentély háza fölött. A baldachin az Eucharisztia színterévé változik, szentségháza lesz az Oltáriszentségnek.

Az úrnapi körmenet liturgikus gyakorlatát szemlélve bátran kijelenthetjük, hogy nem más, mint az úrfelmutatás megnyújtása, meghosszabbítása. Korban és időben is egymásra mutat. A körmenetben az imák, az énekek, különböző misztériumdrámák az Oltáriszentség imádatát szolgálták, mint ahogy az úrfelmutatáskor is történt. Az útmenti díszítések, a virágkoszorúk, a csengők, a gyertyák, az úrfelmutatás körüli szertartást idézik, maga a baldachin pedig szentségházzá válik az Eucharisziának. Az úrnapi körmenet lényegében az úrfelmutatás pillanatának a meghosszabbítása időben és térben, a köztünk lakozó istenséget, az élő Krisztust kiragadva a szentmiséből behelyezték a hívek életébe, mindennapjaiba.²⁴

22 Vö. Sz. Jónás I.: *A baldachin eredete és szerepe a középkori Európában*, in: Praeconia 11 (2016/1), 76–82, 76–78; 82.

23 Vö. N. Gardin–R. Olorenshaw–J. Gardin–O. Klein: *Szimbólumok lexikona* (ford. Sóvágó K.), Debrecen, 2009, 61.

24 Vö. Browe: *Entstehung der Sakramentsandachten*, 85.



Márton Áron püspök a magyarfenesi historia domus tükrében (1938-1942)

SZŐCS CSABA

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Ökumené Doktori Iskola,
Kolozsvár (RO)
szocscsaba@yahoo.com

A Kalotaszeghez tartozó Magyarfenes római katolikus plébániáját az 1903-as kiadású erdélyi sematizmus ősinek nevezi (*parochia antiqua*), amely a reformáció következtében átmenetileg megszűnt és csak 1747-ben alapítják újra.¹ A Tordaszentlászló községhez tartozó település templomának története azonban a 13-14. századra nyúlik vissza, ma is látható, részben töredékes falképei az erdélyi középkori freskófestészet jelentős emlékeihez tartoznak.

A historia domus utolsó, 1938-as évvel kezdődő és napjainkig folyó, díszes kivitelű kötetében Ferencz András plébános² rögtön karácsonykor kezdi beszámolóját: „*Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis.*» *Csillogó szent karácsonyeste boldog örömeiből indítom el e sok letűnt szép századot látott kicsiny egyházközség históriájának*

1 *Schematismus Venerabilis Cleri almae Dioecesis Transsilvaniensis editur pro anno a Christo nato 1903*, Budapest 1903, 140.

2 Magyarfenesi plébános 1937-1946 között. – vö. Ferenczi Sándor: *A Gyulafehérvári (Erdélyi) Főegyházmegye történeti papi névtára*, Budapest-Kolozsvár 2009, 240.

folytatását.³ A gazdag díszítésekkel ellátott feljegyzéseket készítő plébános öröme okot azonban nemcsak a karácsony ünnepe ad, hanem az is, hogy „*eme napokban mikor Erdélyország nyája pásztor nélkül maradt, a betlehemi csillag áldó, örömet hirdető fénylő sugarával Vezért, Pásztort küldött. Esdeklő könyörgő imánk száll ma az ég felé az angyalok Glóriájával, hogy az egek Ura a karácsonyi, drága ajándékunkat, Márton Áront, Isten kegyelméből és a Szentszék akaratából Erdélyország püspökét sokáig éltesse kegyelemben, bölcsességben, Isten dicsőségére, a hívek üdvösségére s Erdélyország örömeire. Ave, ave Episcopo!*”⁴

Márton Áron püspöki kinevezésének híre minden bizonnyal a legtöbb plébániai történetben szerepel, a magyarfenesi historia domus azonban arról tanúskodik, hogy a frissen, alig három napja kinevezett püspök 1938. december 27-én Magyarfenesen jár: „*Szent János evangélista ünnepén nagy öröm lepte meg csöndes hajlékomat. Márton Áron, Erdély püspöke egy csöndes délutánt töltött plébániámon. A faluban hamar végigszaladt a csöndes látogatás híre, úgyhogy az eltávozó Püspök kocsija után boldogan suttogták: Láttuk a püspököt.*”⁵ Az 1938-as karácsonyi pásztorjáték fotói alatt kis csoportkép is megörökíti a kinevezett püspök látogatását, a historia domusban a helyi plébános és kolozsvári papok társaságában találjuk. Minden bizonnyal ennek a látogatásnak is köszönhető, hogy az amúgy nem túl népes, mintegy 350 lelket számláló és anyagi szempontból sem bővelkedő plébánia egy hónappal a historia domusában is részletesen dokumentált, emlékezetes kolozsvári püspökszentelés után,⁶ 1939. március 13-án 25 000 lej segélyt kap püspöki közbenjárásra az egyházmegyei tanácstól az egyházi épületek javítására.⁷ A plébános részletesen beszámol a pénz felhasználásáról a háztörténetben, három nap múlva azonban már a mozgósításról kell írnia, amelynek oka „*a nemzetközi helyzet*”, március 16-án megérkeznek a faluba a férfiakat katonai szolgálatra kötelező behívók. „*Nagyon zaklatott lett*

3 *Historia Domus 1938- (HD)*, A Magyarfenesi Római Katolikus Plébánia levéltára, 1.

4 *HD*, 1-2.

5 *HD*, 2.

6 1939. február 12. – vö. *HD*, 7-9.

7 *HD*, 13.

e csöndes falu. Alig lehet az elkeseredett hívekbe egy kis lelket verni. Csak háborútól őrizzen a jó Isten!”⁸

A II. világháború kitöréséről nem emlékezik meg a krónikás, részletesen leírja azonban a plébános igyekezetét, amely a plébánia javítása mellett a hívek lelki életének fellendítését célozza. Sikerek és kudarcok váltják egymást, kisebb-nagyobb lépések előre és hátra. Az év novemberének bejegyzése azonban mutatja az általános helyzetet és hangulatot a faluban: *„Tele vannak napjaink szomorúsággal. Férfiaink távol a családtól, az otthonok kenyérkereső nélkül néznek a közeledő tél elé. 10-12 család már az éhínség küszöbén áll. A közállapotok nagyon szomorúak. Az emberek lelkét valami reménytelen, rosszakarató keserűség üli meg.”⁹*

Az 1940-es év Magyarfenest kétszeresen megrázza: egy helyi és egy világpolitikai esemény által. *„1940. június 16. Igen szomorú nap Magyarfenes történetében. A falun keresztül folydogáló kis patak vizét egy havasi felhőszakadás annyira felduzzasztotta, hogy egy félóra alatt házakat, kerítéseket, gazdasági épületeket sodort el. A plébánia kerítését a patak mellett teljesen elvitte a víz. Hála Istennek emberi életben kár nem esett, anyagi kár azonban igen súlyos volt. A hivatalos kármegállapítás szerint az összkár 1.663.900 lej, mely a következőképpen oszlik: Római katolikus egyház 40.800; Református felekezet: 9.500; Politikai község 91.020; Elemi iskola 14.000. A nagy csapásban a kegyelmes Püspök atya segítségünkre sietett 1806/1940 sz. alatt segélyt utalt ki, melyikből teljesen helyreállítottuk a romba dőlt kerítéseket.”* Megmutatkozik ebben az intézkedésben is Márton Áron püspök gondoskodó figyelme. A historia domusban fényképekkel is gazdagon illusztrált esemény drámaiságához nem fér kétség.

A másik esemény Magyarfenest sok szempontból új helyzetbe hozza. Az 1940. augusztus 30-án kihirdetett második bécsi döntés a trianoni békeszerződés által Romániának ítélt terület 2/5-ét – Észak-Erdélyt – csatolta vissza Magyarországhoz. Dél-Erdély, mintegy 60 000 km², továbbra is Románia része maradt.¹⁰ Magyarfenes ennek következtében határfaluvá válik és Dél-Erdélyben, Romániában

8 Vö. HD, 13.

9 HD, 21.

10 L. Balogh Béni: *A magyar-román kapcsolatok 1939-1940-ben és a második bécsi döntés*, Csíkszereda 2021, 310.

marad. Érthető a historia domus bejegyzésének hangvétele: „Bécsi döntés. (...) Ezt a két szót leírni is nehéz. Hát még e kegyetlen diktátum következményeire gondolni. A délutáni órákban harsogja a rádió az új határvonalat: „Gyalu alatt Kolozsvár alatt...” stb. Nemes Dezső ref. lelkész hirdeti fennen, hogy Magyarfenes Magyarországhoz fog tartozni. Este Kolozsváron vagyok. Ott van a Püspök úr, megteszi az új helyzet előtt a szükséges intézkedéseket. Utasítása rövid és határozott. Senki ne ringassa magát hiú ábrándokban. Mindenki maradjon a helyén. Inteni, vigasztalni és helyben maradásra buzdítani híveinket. Vigasztalás számunkra: Erdély püspöke a helyén marad. Velünk!”¹¹

Márton Áron tudatosan maradt a kisebbségi állapotban – állapítja meg többek között Virt László, Márton Áron életútjának és művének egyik legjobb ismerője. „A dél-erdélyi szórvány magyarsággal vállalta a közösséget, az évezredes püspöki székhely így őrhelyé magasztosult. A két háború között a közel kétmilliónyi erdélyi magyar nagyon sok méltánytalanságot szenvedett el, de azt nem állíthatjuk, hogy egy ekkora tömeg elveszítette volna minden reményét, szervezettségét, nemzeti identitását. Az Antonescu-diktatúra idején Dél-Erdélyben maradt maroknyi magyarság viszont valóságos páriasorsra kényszerült. Márton Áron arra vállalkozott a gyulafehérvári őrhelyen, hogy e kicsi népcsoportnak nyújtson vigasztalást, erősítse a reményt és az üldözöttségben élő kisebbség fogyatkozó hitét.”¹² Amíg a püspök a székhelyén marad, Észak-Erdélyben 1940. augusztus 31-én felállítja a kolozsvári Püspöki Helytartóságot, amelynek vezetésével Sándor Imrét bízta meg, aki a Márton Árontól kapott joghatósággal irányítja az észak-erdélyi és a székelyföldi lelkipásztori munkát.¹³ Egyházzogilag Magyarfenest ez a változás nem érinti, hiszen Kolozsvár közelében fekszik, de az országhatár másik oldalán, így a püspökség régi területén marad. A határtelepüléssé átminősült faluban azonban sorra következnek be a mindennapi életet érintő változások, amelyeket a plébános is rögzít. „1940. szept. 7-én határőrség rendezkedik be a faluba, szeptember 13-án lezárják a határt, a

11 HD, 29.

12 Virt László: *Nyitott szívvel*. Márton Áron erdélyi püspök élete és eszméi, Budapest 2002, 88.

13 Virt: 86.

*Bükk tetőn vonul a határ egészen a Lápos hídjáig. Nagy a sírás és a keserűség a faluban. Uram Jézus légy velünk! Október 7.: Jegyzőség, határrendőrség költözik a faluba. Ideges, elkeseredett, otthonukat elhagyott tisztviselők éreztetik keserűségüket és bánatukat.*¹⁴

Meg kell azonban azt is állapítanunk, hogy a magyarfenesi historia domus 1940-46. közötti éveinek megírása minden bizonnyal pótlólag történt. Erre egyrészt a szóban forgó évek eseménydús volta és a dokumentálás rövidege közötti aránytalanság enged következtetni, de az is elgondolható, hogy a dokumentálás mögött nem feltétlenül hanyagság, inkább óvatosság állhat. Az utólagos pótlást Ferencz András lelkész utóda, Hann József is említi 1946-ban,¹⁵ de a kötet legértékesebb oldala is ezt támasztja alá. 1942. május 14-én, áldozócsütörtökön keltezett Márton Áron saját kezű, egész oldalas beírása a kötetben, csak ezt az oldalt követik az 1940-es év eseményei és a soron következők. Első közlésként álljon itt a püspök bejegyzésének teljes átirata:

„† Örömmel és lelki épüléssel olvastam a lelkész feljegyzéseit, amelyek egy lelkes, meleg és erős öntudatú, feladatával tisztában levő papnak a lelki tükrét adják. Aggodalmának, imájának és erőfeszítéseinek van már látható szép eredménye: az évi áldozók száma jelentős, a gyermekek szeretik a templomot, az ifjak katolikus módon veszik fel a házasság szentségét, a templom, oltárok stb. gondozott tiszta. A lelkiismeretes és buzgó magvetésnek lesz további eredménye is. Adja Isten.

A hívek száma az új határ következtében felére csökkent. Akik itt maradtak, embertelenül sokat szenvedtek, a lelkek állandó izgalomban és nyomás alatt állnak. A lelkipásztor dicséretesen kitartott a lehetőségek határai között és képviseli hívei érdekeit. Isten fizesse meg az ő áldozatosságát s adjon neki erőt a további kitartáshoz.

1942. máj. 14. Áldozócsütörtök

*† Áron pp.*¹⁶

14 HD, 29-30.

15 HD, 35.

16 HD, 24.

Az anyakönyv tanúsága szerint e bejegyzés napján – amely egyben a templom búcsújának ünnepe is – Márton Áron Magyarfenesen 29 személyt bérmál meg.¹⁷ Vigasztalja és erősíti a helyben maradtakat, hisz csak a második bécsi döntés évében, augusztustól decemberig a faluból 47 család ment át „túlra”. Helyüket menekültek foglalták el, mintegy 39 család.¹⁸

Amint a püspöki bejegyzés is tanúsítja, Márton Áron értékeli Ferencz András lelkész munkáját és elismerően szól az egyházközségben kifejtett küzdelmes lekipásztori tevékenységéről. Nem hallgathat azonban arról sem, hogy a határ déli oldalán élők, s mondhatni, a Dél-Erdélyben maradt katolikusok sorsa igencsak mostoha lett. Nemcsak Magyarfenesre igaz, hogy *„Akik itt maradtak, embertelenül sokat szenvedtek, a lelkek állandó izgalomban és nyomás alatt állnak”*, hanem személyesen a püspökre is. Márton Áron 1940-ben a papnevelő intézetet Észak-Erdélybe, Kolozsvárra költöztette, mert a papi utánpótlás onnan, a magyar lakosság tömbjéből volt megoldható, legjobb munkatársait, bizalmasait is átküldi Észak-Erdélybe. Ő maga mint egy őrhelyen, Gyulafehérváron maradt, sorsközösséget vállalva azzal a körülbelül százötvenezer, dél-erdélyi szórványban élő magyarral, akiket a második bécsi döntés Dél-Erdélyben ért, illetve sorsközösséget vállalt azzal a legfeljebb százezer magyarral, akik a következő években nem menekültek át Magyarországra.¹⁹ A plébános 1942-es bejegyzése ismét csak beszédes: *„Magyarfenes élete állandó izgalom, menekülés a hontalanságba. Elhagytak legjobb híveim, akik pedig itt maradtak tele vannak félelemmel. Sokan vannak, akik éjnek idején átmennek a határon, hogy odaát „levő” hozzátartozóikkal találkozzanak. Hiába intem őket, figyelmeztetem a következményekre, meghurcoltatás, börtön stb.”*²⁰

Márton Áron és Magyarfenes találkozásai itt nem érnek véget, pár év múlva egy egyházfegyelmi kérdésben kemény intézkedéseket

17 *Matricula Confirmatorum 1942-*, A Magyarfenesi Római Katolikus Plébánia levéltára, 1-4.; vö. (Szerk.) Marton József: *Márton Áron élete és munkássága. Kronológia, 1. kötet, 1896-1944*, 156.

18 *HD*, 30.

19 *Virt*: 86

20 *HD*, 32.

foganatosít a püspök és büntetést ró ki az egyházközségre,²¹ 1968-ban bérmálni²² is eljut a faluba, de ezek az események nem képezik jelen vizsgálódásunk tárgyát.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy a magyarfenesi historia domusban olvasható püspöki bejegyzésből is a papjaival és híveivel szolidáris, értük kiálló, igazi lelkipásztor és gondos atya képe ragyog át, aki nem fél néven nevezni a valós problémákat. Megállapíthatjuk, hogy ez teljes összhangban áll Márton Áron egész életművével.

Mellékletek

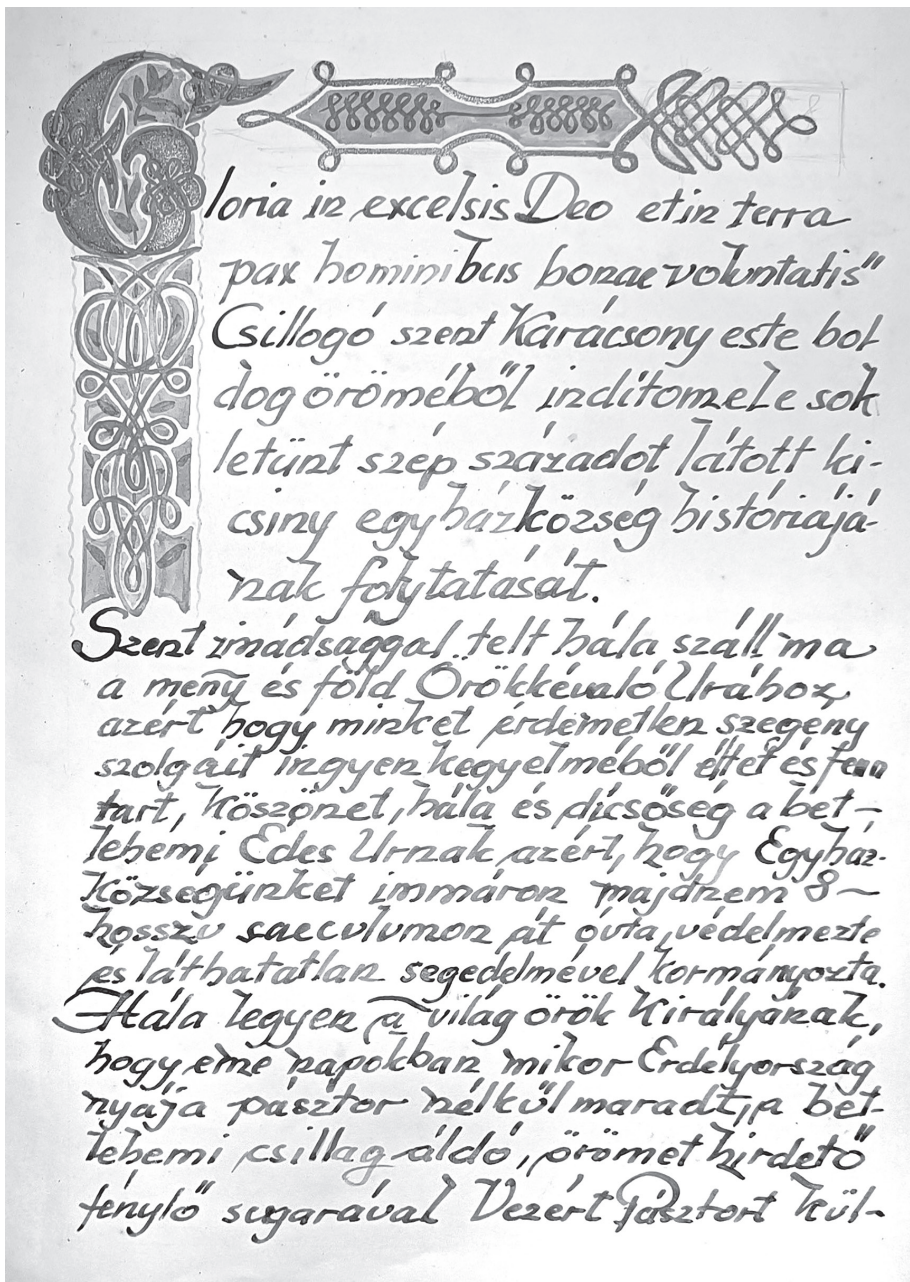
1. Márton Áron kinevezett püspök látogatóban Magyarfenesen (1938. december 27.)



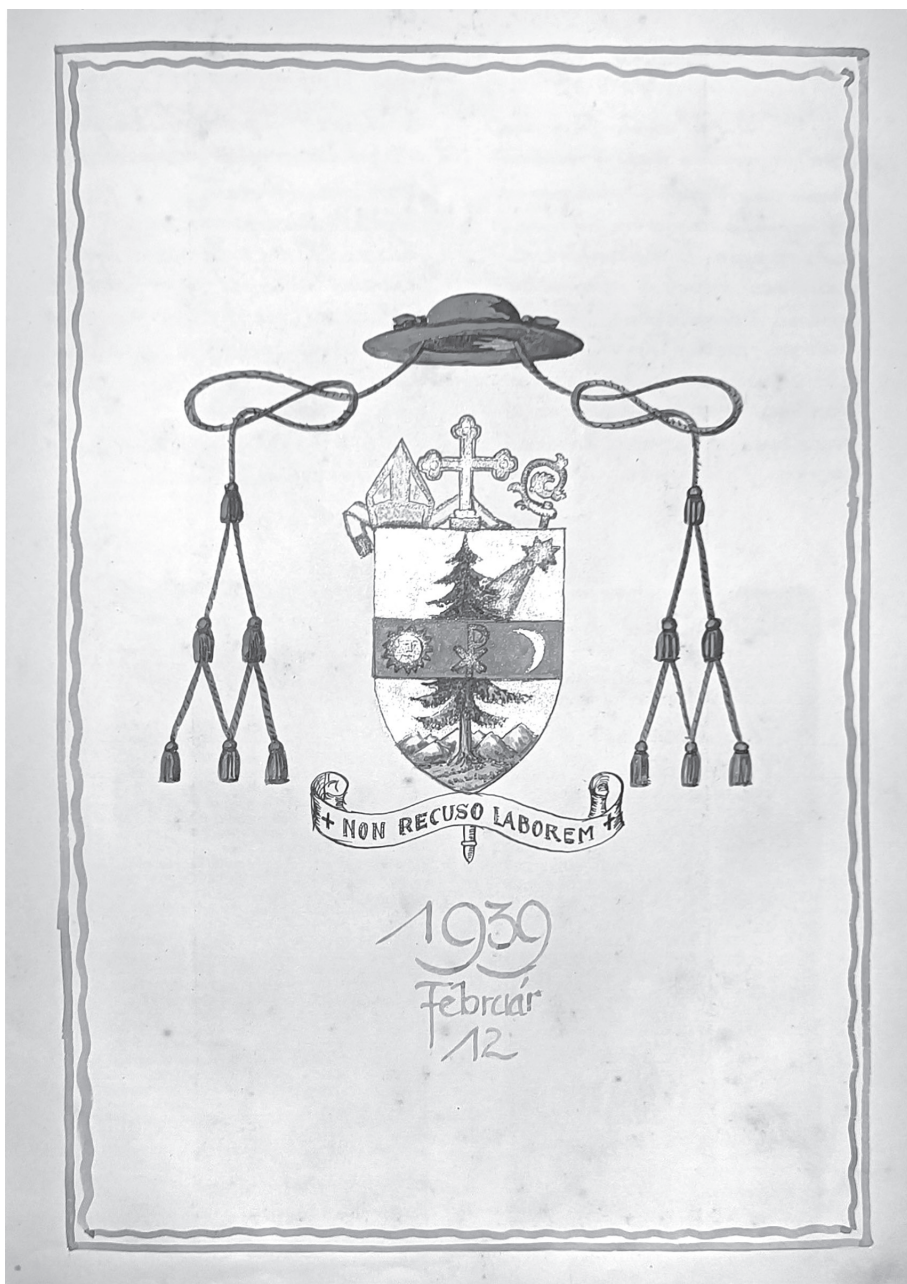
21 *HD*, 47-48.

22 *Matr. Conf.* 5.

2. A historia domus első oldala (1938.)



3. Márton Áron püspök címere a magyarfenesi historia domusban (1939)



4. Dokumentum: Márton Áron püspök bejegyzése a magyarfenesi historia domusban (1942. május 14.)

+ Örömmel és lelki éjszántással olvastam a lelki feljegyzéseit, amelyek egy lelkes, meglegy és erős öntudatú, feladattáratlanságú és lelki tükröt adó író. Az igazán mély, és mélyebb és erősebb természetűek van még látható, és még erősebb. az évi ártások száma jelentős, a gyerekek merésze a templomát, az itjék hatálatos mértékben vannak fel a hársány mértékűt, a templom, altárok stb. gondozott, tiszta. A lelkiismeretes és hosszú magvetésnek lesz további eredménye is. Nagya tétel.

A türelem száma az új határ követhet. Többek feléve eszthent. Néhány új maradtak, em ber telcél sokat mevetették, a lelkek allandó ingadozban és nyugalm alatt állnak. A lelki pályán dinamikusan kitartott, a lehetőségek határai között. és képviseletük türelemmel. Türelmes meg az öntudatosságát szolgálja neki erőt a további kitartásuk.

1942. máj-14. Alkalmazás utólag

+ Áron
12p.

DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.06>



Lelkivezető-lelki gyermek személyes kapcsolódása a gyulafehérvári Papnevelő Intézet és a Pápai Német-Magyar Kollégium horizontján

**Dr. Macalik Győző spirituális,
a seminarista és újmisé
dr. Eröss Alfrédhoz intézett levelei
a XX. század első évtizedeiben**

OBERMÁJER ERVIN

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Vallás, Kultúra, Társadalom
Doktori Iskola, Kolozsvár (RO)
ervin.obermajer@ubbcluj.ro

A XX. század első felének évtizedei különösen nagy érvágást és szenvedést hoztak, nemcsak az erdélyi egyházmegyének, hanem a gyulafehérvári papnevelő intézet életében is. A nehéz évtizedeket, valamint az első világháború súlyos következményeit némiképp erősítette gr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök egyházépítő tevékenysége, de 1936-os betegállományba vonulása, és az azt követő átmeneti időszak, valamint Vorbuchner püspök későbbi halála

újabb súlyos krízist jelentett az egyházmegyének és ezzel együtt a papnevelő intézetnek is. Mindezt megfűszerezte az erdélyi impériumváltás folyamata,¹ valamint a második bécsi döntés meghozatala utáni eseményei is.²

Márton Áron püspök személye és emberi nagysága azonban az erdélyi püspökségnek is stabilitást és fejlődést jelentett a nehéz viszonyok között. Munkatársi-bizalmasi köre is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy szellemisége 1949. június 21-ei letartóztatása után is fennmaradhatott. Áron püspök bizalmi embereihez Macalik Győző³ és Eröss Alfréd⁴ is hozzá tartozott. Kettejük mély kapcsolatát a többféle szempontból váltakozó előd-utód viszony szívélyes kapcsolata jellemezte. Macalik az egyházmegyei papnevelő intézet élén

1 Vö. Romsics I.: *Erdély elvesztése 1918-1947*, Helikon Kiadó, Budapest 2018. 85–306.

2 Vö. Marton J.: *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története*, Gyulafehérvár 1994. 169–170.; Jonica X.: *Mailáth Gusztáv Károly püspök az Erdélyi Egyházmegye élén*, in: https://epa.oszk.hu/00900/00939/00214/EPA00939_kereszteny_szo_2018_09_06.html 2024. május 11. 2315.

3 Dr. Macalik Simon Győző (1890-1953) római katolikus titkos püspök, vértanú. Középiskoláit Nagyváradon, majd Gyulafehérváron végezte. A teológiát Rómában a Collegium Germanicum et Hungaricum növendékeként kezdte, de tanulmányait Innsbruckban fejezte be. 1916-os papszentelés után káplán Gyulafehérváron, majd Kolozsváron. 1922-től a teológia tanára, majd a püspöki iroda igazgatója. 1951-ben titokban azótói c. püspökké szentelik. ugyanezen év augusztusában tartóztatja le a kommunista állami rendőrség. 1953. augusztus 19-én hal vértanúhalált a väcärești börtönkórházban. 1966-ban szűk körben újratemetik csontjait a gyulafehérvári székesegyház kriptájában. Vö. FERENCZI S.: *A Gyulafehérvári (Erdélyi) Főegyházmegye történeti papi névtára*, Szent István Társulat–Verbum, Budapest–Kolozsvár 2009. 331.; CATHOLIC HIERARCHY: *Bishop Győző Simon Macalik*, in: <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bmacz.html> 2024. május 9. 14²⁵.

4 Dr. Eröss Alfréd (1909-1950) római katolikus titkos püspök, teológiai tanár, termékeny egyházi író. Kézdivásárhelyi és aradi tanulmányai után a teológiát a Pápai Gergely Egytemen végezte, ahol filozófiai és teológiai doktorátust szerzett. 1935-ös felszentelése után hazatérve segédlelkészként munkálkodott, 1938-tól Kolozsváron kórházlelkész. 1940-től teológiai tanár és spirituális. 1949 február 11-én, titokban püspökké szentelik Bukarestben. Ezt a címet egészen haláláig. 1950. július 31-éig tölti be. Vö. FERENCZI S., 230.; CATHOLIC HIERARCHY: *Bishop Alfréd Eröss*, in: <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/beross.html> 2024. május 9. 1514.

betöltött lelkiigazgatói tisztségében elődje volt Erössnek, az egyházi rend szentségét – biztosítandó ezzel a román kommunizmus alatti papi hatalom átadását – tekintve azonban Eröss előbb tölti be a titkos püspöki funkciót, így Macalik ebben bizonyos szempontból utódjának tekintendő.⁵ Mindezek mellett azonban nemcsak hivatalos kapcsolatban álltak, hanem egy ezt felülmúló szívélyes baráti viszonyulás is jellemezte a két történelmi személyiség közötti kapcsolatot, amit lelkiatya és lelkigyermek viszonylatban is értelmezhetünk.⁶

Előjáró és kispap levelezése

Macalik és Eröss első levélváltására a fellehető levéltári anyagokból értesülhetünk. Mindezek közül Macalik első, szívélyes levelét, mint lelkiigazgató írja alá és küldi el a Rómában tanulmányokat kezdő Alfréd kispapnak 1929. november 1-én. Az imént említett napon, 10⁴⁵-kor befejezett levélnek két alapvető üzenete van a filozófia-teológia képzésre jelentkezett, és a római Német-Magyar Kollégiumba frissen felvett növendék számára. Egyrészt „*kis kardinálisnak*”⁷ nevezi őt és a Szentlélek formáló kegyelmét kéri az újonc növendék számára,

„aki mind az Ő kegyelmével formálta az apostolokat,
a vértanúkat, a hitvallókat, szüzeket, akiknek ma ünnepét üljük:
a névtelen szentekét.”⁸

5 Vö. Jakubinyi Gy.: *Isten Szolgája Márton Áron az erdélyi püspökök sorában*. Adalékok Áron püspök életrajzi adataihoz, Verbum, Kolozsvár 2017. 35–36.

6 Vö. GYFL-ÉL 6. cs. 1832/1938.; GYFL-ÉL 6. cs. 2831/1938.; GYFL-ÉL VI/30. Kisebb személyi hagyatékok 2. doboz, Macalik Győző személyi hagyatéka, 1938. szeptember 10-ei üdvözlő lap.

7 Utalás a Collegium Germanicum et Hungaricum növendékeinek piros reverendájára, melyet a jelölt az intézet kapuján belépve ölthetett magára.

8 Gyulafehérvári Főegyházmegye Levéltára-Érseki Levéltár (továbbiakban: GYFL-ÉL) VI/30. Kisebb személyi hagyatékok 2. doboz, Macalik Győző személyi hagyatéka, 1929. november 1-ei levél.

Másrészt az erősség fontosságára hívja fel figyelmét az újonc germanikus diáknak a szellemi munkát tekintve, valamint a bölcsesség megszerzésének erőssége oldaláról a lelki dolgokat nézve. Macalik ezen viszontleveléből megállapítható, hogy lelkivezetői szívélyesség jellemezte kettejük kapcsolatát, s így ő „*testvér az Úrban*” a címzettként megszólított szeminaristával.⁹

Kronológiai szemszögből tekintve Macalik legközelebb 1932. július 29-én küld levelet Rómába, a Német-Magyar Kollégiumba, Erős Alfrédnek címezve. Ebben a levélben beszámol az egyházmegyében és a szemináriumban történő hétköznapi ügyrendről és folyamatokról. Levelének tartalma azt is kiemeli, hogy nemcsak Erős Alfréddal ápol jó viszonyt a növendékek közül, hanem igencsak nagyra tartja Dávid Lászlót¹⁰ is, aki leírása szerint külföldi tanulmányai alatt megfogyatkozott kissé testben, de lelki buzgalmában és kedvességében a régen ismert növendék maradt. Az itt kifejtett mondatok tanúsodnak arról is, hogy Macalik igencsak jóképességű és buzgó ifjú levitának tekinthette a frissen felszentelt papot, akit ebben az évben neveztek ki első szolgálati helyére Besztercére. A másik fontos téma, amit ez az irat említ, hogy az 1931/32-es akadémiai évben Erős filozófiai doktori címet nyert Rómában és Macalik ehhez gratulál. Egyben inti is lelki vezetőjét, hogy a vakáció folyamán gyűjtsön erőt a további tanulmányokhoz a jövő év akadémiai évre. Harmadszor beszámol Tölgyes Lajos¹¹ hazautazásának körülményeiről és a római tanulmányokra kiküldendő kispapok kilátástalan helyzetéről,

9 Vö. *Ibidem*.

10 Dr. Dávid László (1907-1992) római katolikus pap, püspöki titkár, főesperes, nagyprépost. Gimnáziumi tanulmányait Kézdivásárhelyen, a teológia hallgatását Rómában végezte filozófia és teológiai doktorátust szerezve. 1931-ben részesül az áldozópapi rendben. Segédlelkész Besztercén, Brassóban és Kolozsváron. 1946-tól püspöki titkári beosztást kap, később 1951-1964 között bebörtönözi a kommunista államhatalom. 1973-tól Gyulafehérváron főesperes-plébános, és a nagypréposti stallumot is betölti. 1977-től előbbi beosztásában a kolozsvári kerület élére kerül. Vö. Ferenczi S., 220.

11 Dr. Tölgyes Lajos (1908-1989) római katolikus pap. A középiskolát Gyulafehérváron, a teológiát Rómában végezte, itt szerzett filozófiai doktorátust. 1943-ban nyeri el az áldozópapi rendet. Szentelése után kolozsvári kórházlelkésszi funkciót tölt be. 1944-től életét emigrációban tölti le a németországi Mallersdorfban. Vö. Ferenczi S., 432.

arról a pénzhiányról, amely a lehetséges jelölteknek megghiúsította a külföldi tanulmányok lefolytatását. Negyedrészt a spirituális-dogmatika tanár a külföldön tanuló kispap segítségét kéri a dogmatika tanítására vonatkozó püspöki kérés teljesítése érdekében, amely 1930-ban előíranyozta a tanárok számára, hogy a tanrendben különleges figyelmet fordítsanak a keleti egyházak hitrendszerének megismertetésére.¹² Szigorúan lelkére köti, hogy figyelje az ebben a témában megjelenő kiadványokat, s azokat „*minden külön kérés nélkül, feltétlenül*” küldje meg neki, különös tekintettel Theophilus Spačil SJ teológus munkáira. A levél zárósoraiból az is nyilvánvaló lesz, hogy Macalik Gombos Károly akkori magyarországi diakónussal is kiemelkedően jó kapcsolatot ápolhatott, aki tőle napi imádságot kért céljai megvalósításáért, s Győző spiri üdvözetét küldve, Eröss által ezt meg is erősíti.¹³

A gyulafehérvári lelkiigazgató és a római kispap viszonylatában a következő levélváltás 1932. november 22-én következik be. Ebben a levélben, amellet, hogy Macalik, a kispap segítségét kéri egy bizonyos torinói könyvrendelés kifizetése okán, tanúságot tesz nagylelkűségéről, s felajánlja elsőként imáját a római Német-Magyar Kollégium részére, másodsorban Alfrédon keresztül csekély anyagi támogatást is ajánl az intézmény számára. Leveléből kitűnik, hogy a kollégium egykori növendékeként a nehéz időkben sem közömbös az alma mater sorsa iránt. A levél végére írt utóiratban beszámol örömről Tölgyes gyógyulásával kapcsolatban, akinek a borszéki pihenőszabadság meghozta gyümölcsét, s visszatérve az Örök Városba, őt Eröss gondjaira bízta.¹⁴

Macalik 1933. április 5-én keltezett levele két témát fő témáról értesíti az olvasót. Egyrészt lelki atyaként gratulál és hálát ad Eröss Alfréd egyházi előmeneteléért, hiszen a kispap ebben az évben

12 Vö. Vö. Acta Apostolicae Sedis Vol. 22. Num. 3. 1930., in: <https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-22-1930-ocr.pdf> 2024. máj. 10. 14³⁵.; GYFL-ÉL 6. cs. 1615/1930.

13 Vö. GYFL-ÉL VI/30. Kisebb személyi hagyatékok 2. doboz, Macalik Győző személyi hagyatéka, 1932. július 29-ei levél.

14 Vö. GYFL-ÉL VI/30. Kisebb személyi hagyatékok 2. doboz, Macalik Győző személyi hagyatéka, 1932. november 22-ei levél.

kapta meg a kisebb rendeket Rómában, s ebbéli örömét nemcsak egyszerű gratulációban fejezi ki Macalik spiri, hanem a személyes imádság által is,

„mert én minden nap megemlékezem minden volt tanítványomról...”¹⁵

A levél második részében, a gratuláció mellett, beszámol a gyulafehérvári papnevelőben végzett spirituális tevékenységéről, s arról a lelkigyakorlatról, amelyet szintén a rendek feladását előzte meg Gyulafehérváron, és amelyet Scheffler János akkori nagyváradi teológiai tanár tartott. A Macalik meghívására érkezett professzor elmélkedései nagyon meghatották a lelkiigazgatót, s ezt a meghatottságot tetézte gr. Majláth püspök március 29-ei, reggeli szentmisén tett látogatása, amelyen a főpap nagyon megérintően szólt a növendékekhez. A levél ezen pontján Macalik beszámol arról, hogy a püspök kijelentette, hogy Scheffler tanár urat kiszemelte, hogy koadjutor püspök legyen belőle, de az akkori bukaresti hatalom ezt mindenképpen akadályozni kívánja.¹⁶

Soron következő 1933. május 17-ei levelét csupán egy téma jellemzi: a folyamatos tudásgyarapítás. Ebben a kézzel írott rövid levélben néhány dogmatika tárgyú folyóiratot rendel meg Alfréd kispapon keresztül, s a küldemény kifizetése és hazajuttatása tekintetében egykori növendéke segítségét kéri. Szeretett városát viszont nem látni kényszerülten, kifejezi:

„sajnálom, hogy az idei év alatt sem tudok eljutni Rómába”¹⁷

Macalik 1933. november 11-én kelt levele a szokásos imatámogatások és üdvözlteken túl előre jelzi Majláth püspök római, év végi közelgő látogatását. Az iménti szokásos könyvrendelési ügyeken

15 GYFL-ÉL VI/30. Kisebb személyi hagyatékok 2. doboz, Macalik Győző személyi hagyatéka, 1933. április 5-ei levél.

16 Vö. *Ibidem*

17 Vö. GYFL-ÉL VI/30. Kisebb személyi hagyatékok 2. doboz, Macalik Győző személyi hagyatéka, 1933. május 17-ei levél.

túlmenően, a karácsony közeledtével, Macalik gondoskodni kíván Alfréd növendéken keresztül a dogmatikát tanuló kispapok szellemi táplálékáról, s nekik az Augustinus Merk SJ gondozásában megjelent görög-latin Újtestamentumot szánja ajándékul hazahozatni Gyulafehérvárra. A levél egyik egyedi része, hogy kedves egykori tanítványát megkéri, hogy amennyiben lehetősége nyílik a püspök úr kíséretében üdvözölni XI. Piusz pápát, tegye azt meg, és

„mondja meg neki, hogy van az erdélyi hazában egy spirije,
aki őt nagyon szereti és tiszteli”.¹⁸

Levélváltás a szent rendek elnyerésének küszöbén

Eröss Alfréd, a nagyobb rendek felvételére készülő növendék, és Macalik lelkiigazgató közötti levelezésben az 1935. szeptember 17-én Rómába küldött levél jelent határmezsgyét, hiszen ez Alfréd kispapot diakónussá szentelésének előzményeiről tájékoztatja bizalmasan. Macalik tudomására hozza a szentelendőnek, hogy Majláth püspök gyenge egészségi állapota nem teszi lehetővé, hogy Rómába utazzon a szentelésre, és szinte teljesen kizárt, hogy lelkigyakorlatot tartson a magasztos esemény előtt. Bővebben a küldemény arról is tájékoztatja a címzettet, hogy annyira gyenge a főpásztor egészsége, hogy képtelen otthoni püspöki teendőit végezni, s az azévi diakónus- és papszentelést is csak nagy nehézségek árán tudta elvégezni.¹⁹ A küldemény utolsó soraiban mintegy meghatódottan Győző spiri, bizonyos prófétai előrelátással így vall saját életállapotáról és az eljövendő generációk sorsáról:

18 GYFL-ÉL VI/30. Kisebb személyi hagyatékok 2. doboz, Macalik Győző személyi hagyatéka, 1933. november 11-ei levél.

19 Vö. GYFL-ÉL VI/30. Kisebb személyi hagyatékok 2. doboz, Macalik Győző személyi hagyatéka, 1935. szeptember 17-ei levél.

„Hiába, kezdek kopni már én is. Jöjjenek haza a fiatalok és váltsanak fel minket vénülöket.”²⁰

Eröss Alfréd október 27-ei papszentelése előtt közvetlenül egy héttel is kap egy újabb levelet a spiritőtől, amely már nem tájékoztató vagy praktikus jellegű, hanem a papság lelki és teológiai alapjára emlékezteti Alfrédot. Amint azt az október 20-án kelt levél megszólítása is tükrözi, a kispapból immár tisztelendő testvérré lép elő a címzett Győző spiri számára. E levélben a spirituális különleges gratulációit fejezi ki a közelgő papszentelést illetően, különösen felhívva az ő figyelmét a papi méltóság alapjára, a Szentlélek általi, Krisztussal való egyesülésre. A levél megfogalmazása pontos dogmatikai és spirituális tudásról és tapasztalatról árulkodik. Egyfajta mély látásmódról, melyet az idősebb testvér szeretne átadni kisebb tisztelendő testvérének.²¹

A spirituális atyának az egykori növendékhez, immár újmisési paptestvérről intézett levelei sorát egy 1936. április 19-én keltezt levél zárja, amelyből megtudhatjuk, hogy nemcsak közös lelki témákat érintettek levélváltásaik folyamán, hanem mint teológiát értő emberek egymás tudására és véleményére is szívesen támaszkodtak. A levél első sorai arról számolnak be, hogy Eröss Alfréd római tanulmányi évének egy utolsó, Scheebenről teológiájáról szóló munkáját előzetesen megküldi Macaliknak, hogy ő azt bíráltnak vesse alá. A levélben megfogalmazott javítási javaslat, mely kétszeri elolvasás után született meg, a dolgozat bevezetőjét tartja túl hosszadalmasnak, valamint a kifejtésben szorgalmaz módosításokat a teológus-pap felfogását megvilágítandó módon. Második fő témaként megjelenik az egyházmegyei helyzetről szóló beszámoló Macalik részéről. Leírása szerint Majláth püspök egészségi állapota mit sem változott, s akadályoztatása miatt a nagyheti szertartások mindegyikét Valerio Valeri²² apostoli nuncius végezte. Macalik

²⁰ *Ibidem.*

²¹ Vö. GYFL-ÉL VI/30. Kisebb személyi hagyatékok 2. doboz, Macalik Győző személyi hagyatéka, 1935. október 20-ai levél.

²² Valerio Valeri (1883-1963) római katolikus püspök, pápai nuncius, bíboros. Teológiai tanulmányait Rómában végezte, ahol 1904-től a teológia tanára.

spirituálisnak nagy munkát és élményt jelentett ez az esemény, hiszen szertartói minőségben volt jelen a szent szertartásokon és sikerélményként számol be, hogy a gyulafehérvári székesegyházban sikerült bevezetni a pontos, a Szentszék által megkövetelt liturgikus szabályokat. Levelének harmadik mondanivalójaként, belsőséges családi ünnepről is tudósítja az ifjú paptestvért jelesül édesanyja nyolcvanadik születésnapjának megünnepléséről, melyen családjának szinte minden tagja igyekezett részt venni.²³

Összegzés

Az imént kidolgozott részletekből nemcsak Macalik Győző és Eröss Alfréd személyes kapcsolattartásának mikéntjéről és témáiról kaphatunk betekintést, hanem sokszor arról a papi profilról is tanúskodnak a feltárt anyagok, amely komolyan veszi a formálásnak és a formálódásnak kölcsönös lehetőségét. Ennek tudatában elmondhatjuk, hogy kettejük kapcsolatát inkább a kollegialitás jellemezte már a papságra készülő korai években is, mint az alá- vagy fölérendeltség viszonya. Ezáltal nyerhetünk tiszta képet a bizalomról, amely e két nagyszerű, nagy tudású és a szent dolgoknak mélyen elköteleződő személy kapcsolódási pontjait jellemezte. Óhatatlanul állapíthatjuk meg, hogy a felettesek nem tévedtek semmit, mikor évtizedekkel később őket püspöki méltóságra emelik.

1920-tól a Vatikáni Államtitkárság munkatársa. Később Franciaországban, Egyiptomban és Szaúd-Arábiában diplomata funkciót tölt be. Nunciusi rangban előbb Románia, majd Franciaország nunciusa. 1953-tól bíboros és a szerzetesi rendekért felelős prefektus. Vö. Catholic Hierarchy: *Valerio Cardinal Valeri*, in: <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bvaleri.html> 2024. május 10. 1835.

23 Vö. GYFL-ÉL VI/30. Kisebbségi személyi hagyatékok 2. doboz, Macalik Győző személyi hagyatéka, 1936. április 19-ei levél.



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.07>

Hivatás küldetéssel – Ferences identitáskeresés Giacomo Bini OFM generális Assisi Szent Ferenc ünnepére írt leveleiben

URBÁN JÁNOS ERIK OFM

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Vallás, Kultúra, Társadalom
Doktori Iskola, Kolozsvár (RO)
ioan.urban@ubbcluj.ro

Témafelvezetés

Egy szerzetesrend karizmáját a regula vagy életszabály próbálja formába önteni. Ezt legtöbbször a rendalapító – vagy az általa megélt minta alapján az első közösség – foglalja írásba, és a Szentszék megerősítésével válik hivatalossá. De ez szüntelen tanulmányozásra, felülvizsgálatra és aktualizálásra szorul, azaz hogyan lehet minden korban és helyen a rendalapító szándéka szerinti hűséggel megélni azt. Amennyiben egy szerzetesrend nem eléggé bátor vagy egyszerűen elmulasztja a lelkiesség egészséges tanulmányozását és aktualizálását, az a veszély fenyegeti, hogy eltér a rendalapító szándékától vagy megreked egy adott korban a lelkiesség helyes megélésében,

ezért akár vissza is fejlődhet – ettől szenvednek a szerzetesrendek.¹ Azzal, hogy Krisztus közösséget gyűjtött maga köré és egyházat alapított, elindította az intézményesülés felé. Az intézmény a hozzá kapcsolódó személyeknek biztonságtudatot ad, ezért az ember, hacsak nem rendelkezik annyira karizmatikus erővel és helyes jelenlétással, amely a jövőre is irányul, nem érez készletet arra, hogy felülvizsgálja az intézmény struktúráit. Látjuk, hogy a krisztusi szándék az egyház alapításakor nem az intézmény által megteremtett biztonság élvezése volt, hiszen ez ellentétben állna a krisztusi elvekkel. Egészséges egyensúlyt kell megteremteni az adott korban a lelkeség és az intézmény között, amelyet javító szándékkal újra meg újra felül kell vizsgálni.

Az intézményesülés mellett óhatatlanul megjelenik az elszemélytelenedési, eltárgyasodási folyamat, amely két irányba hat. Egyrészt a „második és sokadik generáció” problémája – az alapító személyes élménye helyett a későbbi nemzedékek életébe gyakran a tradicionális formák lépnek –, amelyet egyszerűen az „így szoktuk” rendi szlogennel emlegetünk. Másrészt a közösség növekedésével elszemélytelenedés lesz tapasztalható a közösségi kapcsolatokban,² ami meglátásom szerint táptalaja lesz az individualizmus kialakulásának a rendi közösségekben, amely a testvériességet és a közösségi tudatot alapjaiban rombolja. Amíg az alapítót és a közösség első tagjait a közös élmény – amelyet a közös imában, szolgálatban tapasztaltak meg –, a közös célok kovácsoltak össze és formáltak közösséggé, addig a „kései utódokat” a hagyomány tartja össze, ahol már nagyobb az esély arra, hogy a „mi tudattól” az „én tudat” felé, a közösségtől önmaga felé mozduljanak el a közösség tagjai. Az alapító eredeti szándékának meghamisításához és annak torz megéléséhez vezethet az elszemélytelenedés, ahol személyes átélés nélkül, a hagyomány fogja összetartani a közösséget, amely először belülről kezd gyengülni és bomlani, majd a belső struktúra

1 Vö. López, Salvador SP: *A kalazanciusi karizma intézményesítése*. In. E-szerzetes 1. (2013) https://epa.oszk.hu/02300/02379/00001/pdf/EPA02379_e-szerzetes_2013_01_52-57.pdf (2024. 05. 14.)

2 Vö. Tomka: 52–53.

meggyengülésével mindez kifelé is megmutatkozik, vagyis ezen negatív erővonalak „ad intra” és „ad extra” hatnak.

Az intézményesülés egy következő és egyben jellegzetes tulajdonsága a környezethez, társadalomhoz való hasonulás, megalkuvás. Amíg a szociológia egyházfogalmához ez a vonás lényegileg hozzátartozik, addig a krisztusi egyháznak minden korban meghatározott távolságot kell tartania a társadalomtól. Éppen ez a távolságtartás adja a karizma prófétai jellegét, és amelynek betöltéséhez elengedhetetlenül szükséges az említett elsőbbség.³ Ezen hibába a szerzetesrendek is beleeshetnek, amennyiben megfelelő körülmények nélkül elhagyják a regula megtartó szabályzatát és a vallási gyakorlatokat, az elhagyottak helyére pedig nem vezetnek be „megtartó fegyelmet” vagy lelki táplálékot nyújtó közös alkalmakat. Mindez pedig azt eredményezi, hogy elterjed a „polgári életstílus”, amely a karizma szerinti életforma identitását gyengíti, ezzel egyre inkább mérsékelve a szerzetesi élet megbecsülését.⁴ Ezért van szükség a rendi reformokra, amikor a nagy közösség néhány vagy összes tagja az alapító lelkesedésére lángra gyúl, s ezáltal a forrásokhoz való visszatérést eredményezi egészen látható módon.

Mindezek után kijelenthetjük, hogy az intézményesítés szükség-szerű egy közösség élete számára, viszont ha lélek nélkül végzik, szoros lánccá, nehéz béklyóvá, a személyek tönkretételévé válik.⁵ Amint a krisztusi egyházban is a karizmának és az intézményesüléssel járó folyamatoknak együtt kell élnie, ezen összefonódás a szerzetesrendeknél is megfigyelhető, nem egyszer a lelkeség és a struktúra között feszülő egyensúly-eltolódás, nem egyszer a lelkeség kárára. Ezért szükséges a karizmához való visszatérés, amely az alapító karizmáját őrző regula és konstitúció szerinti életforma, s amely szüntelen párbeszédben van az egyházzal és a mai világgal, hozzájárulva a szerzetesidentitás⁶ megerősítéséhez.

3 Vö. Tomka: 53.

4 Vö. Dilanni, Albert: *A hivatások és a szerzetesi élet elvilágiasodása*. In: Mérleg 1987/4, 363–373.

5 López im.

6 Az identitás vagy önazonosság „a létezőnek az a tulajdonsága, hogy időbeli léte ellenére az időnek ellenálló lényege alapján önmagával azonos

A Kisebb Testvérek Rendje 2021-ben megtartott nagykáptalanjának záródokumentuma felhívja a figyelmünket arra, hogy „ferences identitásunk megújításának feladata megkülönböztetést, tanulmányozást, képzést és cselekvést igényel. Isten népe többet követel tőlünk, mivel nyilvánosan elköteleztük magunkat, hogy Szent Ferenc példája szerint kisebb testvérek legyünk.”⁷ Tovább olvasva a dokumentumot azt is aláhúzza, hogy szükséges felismerni, hogy „a Kisebb Testvérek név magában foglalja identitásunk lényegét, és azt, amit néhány káptalani tag úgy jellemzett, mint »a két tüdő, amely ferencesként életet ad minden cselekedetünknek« – ez a »két tüdő« pedig, amely lehetővé teszi, hogy a Szentlélek lehelete megelevenítse a világban való létezésünk egész módját, a fraternitas-t és a minoritas-t.”⁸ Assisi Szent Ferenc lelkiségét követve, az evangéliumot élve rá kell mutatnunk, hogy miközben a környezetünk változik, szükséges felismernünk, hogy melyek azok a jelzők, amelyeket birtokolva jelenvalóvá tudják tenni a karizmánkat, amely nem nyomja el a személyt, ezáltal gazdagítja a testvéri és közösségi életformát. A záródokumentum megjegyzi, hogy kihívás, hogyan éljük meg az identitásunkat, vagyis ahogy visszatérünk az evangéliumnak ahhoz a formájához, amely a ferences szerzetes életének középpontjában

marad, s ezért mindig ugyanúgy azonosítható”, vagyis egy olyan karakter, amely megkülönböztet egy személyt vagy egy egész közösséget az összes többitől, viszont az azonosság szétroncsolásával vagy elvesztéssel maga az eredetiség szűnik meg. Vö.: Azonosság, In: *Magyar Katolikus Lexikon*, <http://lexikon.katolikus.hu/A/azonoss%C3%A1g.html>, (2023. 06. 15.)

Más megfogalmazásban: „Az identitás szó, amely arra utal, hogy egy entitás, egy létező, önmagával azonos, de a geometriában használatos idom szó is ezt jelzi, akárcsak az idea és ideológia. A magyar nyelv játékoságát jelzi, hogy saját szerkezetébe beillesztve azt is ki tudja fejezni, ha ennek az ellenkezője történik, vagyis amikor valakinek nincs id-je, ezért aztán idétlén. És aki idétlén, az nem lévén neki önmagával való azonossága, összevissza bolyong a világban, helyét nem találva.” Bogár László: Szivárvány és identitás. In: <https://www.magyarhirlap.hu/velemeney/20200824-szivarvany-es-identitas> (2023. 06. 19.)

7 *A Szentlélek meghívására válaszolva, mint testvérek és kisebbeknek az Egyházban és a világban, A 2021. évi nagykáptalan záródokumentuma, A nagykáptalan által jóváhagyva 2021. július 17-én, 10.* In: https://ofm.org/uploads/old_site/sites/9/2021/10/Documento_finale_HU.pdf (2023. 06.16.)

8 Uo. 11. pont.

kell(ene) állnia: az evangéliumot olyan kisebb testvérként úgy élni, akik képesek meghallgatni az Urat, az embereket, hirdetni az evangéliumot, amelyet megfogadtak. Ez identitásunk szíve, mint szegények a szegények között, a közös otthont és minden embert tiszteltben tartva.⁹

Jelen tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy bemutassam, hogyan jutnak kifejezésre a Kisebb Testvérek Rendje egykori miniszter Generálisának, Giacomo Bini OFM-nek¹⁰ szeráfi atyánk ünnepeire írt leveleiben a ferences lelkiséget identifikáló témái.

Testvéri közösség

Assisi Szent Ferenc ajándékba testvéreket kap az Úrtól,¹¹ egy olyan testvéri közösséget lát maga előtt, „amely életével hirdeti az ígét, és hagyja magát evangelizálni,”¹² azaz a testvérek, mielőtt másokat buzdítanak és intenek a jóra, maguknak kell önmagukat hagyni evangelizálni a közösség tagjai által. Kísérletet tehetünk a kisebb testvér tulajdonságainak a leírásához, meghatározásához, amely az identitását adja, azonban hamar észre fogjuk venni, hogy a folyamat során nem egy testvér személyes tulajdonságait fogjuk

9 Vö. SzN.: *Intervista al Ministro Generale: “Rinnovare l’identità francescana”, in occasione del Bicentenario della nascita di Fra Bernardino da Portogruaro*, In.: <https://ofm.org/intervista-al-ministro-generale-rinnovare-l-identita-francescana-in-occasione-del-bicentenario-della-nascita-di-fra-bernardino-da-portogruaro.html> (2023. 06.16.)

10 Fr. Giacomo Bini OFM: (1938 Ostra Vetere –2014 Róma), 2017–2003 között volt a Kisebb Testvérek Rendje miniszter generálisa.

11 „És miután testvérek adott nekem az Úr, senki sem mutatta meg nekem, mit kell tennem, de ő a Legfölségesebb kinyilatkoztatta nekem, hogy a szent evangélium szerint kell élnem” in: Assisi Szent Ferenc írásai, Fr. Hídász Ferenc OFM, Fr. Varga Kapisztrán OFM, Fr. Várnai Jakab OFM, Kámán Veronika (szerk.), *Ferences Források Magyarul 3.*, Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2018, 165.

12 *Lettera del Ministro Generale e Definitorio generale per la Solennità di san Francesco (1999)*. In: *Acta Ordinis Fratrum Minorum* Vol. III., Curia Generalis Ordinis, Roma, 1999, 252-254.

összegyűjteni, hanem egy testvéri közösség leírása fog megjelenni előttünk. Ferenc, miközben az Úr akaratára figyelt – amely az evangéliumi életformában nyilvánult meg –, testvéreket kapott ajándékba, vagyis közösség szerveződik köréje, ezért az „igazán ferences életforma első feltétele, hogy birtokolja azt a képességet, hogy a testvérek szeretetközösségben éljenek és szolgáljanak. Ez azt jelenti, hogy a kisebb testvér hajlandó elfogadni a támogatást, bátorítást és a korrigálást, amelyet egy közösségben élve kap, amely segíteni fogja a személy érettségét, valamint szolgálatában a nagylelkűségre és alkotókészségre ösztönzi.”¹³

Az új évezred – a 2000. év – Szent Ferenc ünnepére írt levelében a generális atya arról ír, hogy a szolidaritásról elmélkedve a testvéri közösségben a jeruzsálemi ősegyház példája kell szemünk előtt álljon, hogy a testvéri közösség valóban szolidáris legyen, vagyis „másokért garanciát vállalunk, megosztjuk egymással az életet, elkerüljük az individualizmust, ellenállunk az elszigetelődésnek, ellenállunk a személyi kultusz kialakítási kísértésének!”¹⁴ Miközben a testvéri élet a jövőt építi és az identitását keresi, a testi táplálék mellett a lelki táplálékra is fokozottan figyelnie kell, ugyanis a „testvéri közösség az Igéből táplálkozik, így a közösség nem létezhet az Ige nélkül, mert benne találja meg identitását”¹⁵

A generális ténymegállapításként és egyfajta kritikaként közli a definitoriumával, hogy „még hosszú út áll előttünk, hogy testvériségeink az evangélium élő sejtjeivé váljanak, az Istennel és az emberekkel való találkozás kiváltságos helyeivé, hogy szegénységünk testvériséggé, megosztássá, konkrét szolidaritássá váljon az alacsonyakkal, alázatosakkal és erőtlennel, hogy az igazságosság és a béke melletti választásunk a béke hírnökeivé, az elnyomottak

13 Litterae Ministri et Definitori Generalis sollemnitatis S. Francisci 1997. In: *Acta Ordinis Fratrum Minorum* Vol. III., Curia Generalis Ordinis, Roma, 1997, 231-234.

14 *Lettera del Ministro Generale e Definitorio generale per la Solennità di san Francesco* (2000). In: *Acta Ordinis Fratrum Minorum* Vol. III., Curia Generalis Ordinis, Roma, 2000, 251-254

15 *Lettera del Ministro e Definitorio generale in occasione della Festa di san Francesco* (2002). In: *Acta Ordinis Fratrum Minorum* Vol. III., Curia Generalis Ordinis, Roma, 2002, 271-274.

jogainak védelmezőivé és minden ember emberi méltósága tiszteletben tartásának elmozdítójává váljon!”¹⁶ Bátran kijelenthető, hogy amit kritikaként fogalmazott meg, azzal a tenni akarásra biztatja a testvéri közössége(ke)t. Láthatjuk ebben az összefüggésben is, hogy a közösség és az általa végzendő evangelizáció mennyire összefonódik. Ez a gondolatszál pedig átvezet a következő témához, az evangelizációhoz.

Evangelizáció

A rendi előjáró a 2000. év nagy jubileumához közeledve megállapítja, hogy a megtestesülés megünneplésének a ténye, valamint „a Krisztus iránti szeretet az, amely kötelezi a kisebb testvért, hogy felülvizsgálja életstílusát, konkrét döntéseit, a tanúságtételét és azon szolgálatát, amelyet az emberiségnek felajánlhat következetesen”.¹⁷

Miután Bini testvért generálissá választották, a ferences rend megfogalmaz öt prioritást, amelyek között az evangelizáció is szerepel. A generális a definitóriumával¹⁸ konkrét javaslatot tesz az evangelizáció vonatkozásában, miszerint „fejlesszük evangelizációs terveinket, arra törekedve, hogy Krisztus evangéliumával betöltsük a földet”.¹⁹ Hozzáteszi, hogy mindehhez elengedhetetlenül szükséges tudatosítania minden kisebb testvérnek, hogy „a szellemi képzés és

16 *Lettera del Ministro Generale e Definitorio generale per la Solennità di san Francesco (1999)*, 252-254.

17 *Litterae Ministri et Definitorri Generalis sollemnitatis S. Francisci 1997.*, 231-234.

18 *A Kisebb Testvérek Rendjének Általános Konstitúciói*, 203. cikkely 1§.: „A definitórium generale feladata, hogy amennyiben testületi egység, a jog normái szerint járjon el; amennyiben pedig a miniszter generális tanácsa, neki segítséget, s az egyetemes egyházjog és a rendi jog szabályai szerint tanácsot vagy hozzájárulást adjon”, in: *A Kisebb Testvérek Rendjének Megerősített Regulája, Általános Konstitúciói, Általános Statútumai*, Magyarok Nagyszónya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2023, 82.

19 Uo.

a tanulmányok alapvető szükségletünk az evangelizáláshoz”.²⁰ Ami pedig meghatározza a ferences rend evangelizációját, nem más, mint hogy „mi egy evangelizáló testvéri közösség vagyunk. Ugyanezen megállapítások a testvérek által végzett bármely más tevékenységre is vonatkozhatnak”²¹ – vagyis nem egyénileg veszünk részt az evangelizáció szolgálatában, hanem közösségesen.

Az evangelizáció, a párbeszéd, valamint a meghallgatás mint szolgálat és erény a kisebb testvér küldetésének igen erős és lényeges összetevője, amiről a ferences generális az 1999-es és 2002-es leveleiben is értekezik.

A kisebb testvér küldetése

A 2000-es év nagy jubileumára készülve, Jézus Krisztus megtestesülését szemlélve, amelynek minden kisebb testvér is a részese, mivel „akit megérintett a szeretet szépsége, az nem élhet tovább anélkül, hogy tovább ne adná, annak terjesztése nélkül (Mk 3, 14-15) – ettől a pillanattól pedig nincs hivatás küldetés nélkül.”²² Ezen küldetésnek mindig két irányba kell mozogni: egyrészt befelé, a testvéri közösség felé, másrészt kifelé, minden jóakarató ember felé, betöltve Krisztus evangéliumával a földet.

A grecciói jászoljelenet leírását olvasva azt írja a rendi előljáró, hogy „a mi sajátos módunk, ahogyan segítünk az embereknek nem más, mint meglátni Jézust”.²³ Mindebből egyenesen következik, hogy a kisebb testvér küldetése megláttatni Jézust, mégpedig akkor és úgy, „amikor egyszerűségben osztozunk az emberek életében, és

20 *Lettera del Ministro e Definitorio generale in occasione della Festa di san Francesco (2002)*, 271-274.

21 *Lettera del Definitorio generale per la Solennità di san Francesco (2001)*. In: *Acta Ordinis Fratrum Minorum* Vol. III., Curia Generalis Ordinis, Roma, 2001, 302-305.

22 *Lettera del Ministro Generale e Definitorio generale per la Solennità di san Francesco (1999)*, 252-254.

23 *Lettera del Definitorio generale per la Solennità di san Francesco (2001)*, 302-305.

megkülönböztetés nélkül befogadjuk őket testvéri közösségeinkbe, amikor csatlakozunk hozzájuk az igazságosság és a béke keresésében, amikor tanúságot teszünk örömünk és reménységünk forrásáról, akkor az emberek elkezdik meglátni Jézust, és előtérbe helyezik életükbe”.²⁴

Ennek a szolgálatnak a termékeny elvégzéséhez a párbeszédre való készségre is szükség van, aminek elengedhetetlen részét képezi a meghallgatás különböző formája, amit olvashatunk a következő levelek tartalmában.

Párbeszédre való készség

Giacomo Bini OFM az első, Szent Ferenc főünnepére írt levélben a definitóriummal kijelenti, hogy „a kisebb testvérnek képesnek és alkalmasnak kell lennie arra, hogy értelmes párbeszédbe lépjen másokkal, és kapcsolatokat teremtsen, értékelje a másik személyben jelenlévő egyedülálló gazdagságot. Mindez a saját határaink és identitásunk mély és derűs tudatosságából fakadhat.”²⁵ A párbeszédre való készség és alkalmasság ugyanakkor magába foglalja a másik személy „nyugodt és türelmes meghallgatását” is!²⁶ A következő évben írt levelében – a generális atya – újra felhívja a rendi testvérek figyelmét a párbeszéd fontosságára, vagyis a kisebb testvérek tudjanak „időt pazarolni a kölcsönös meghallgatásra”.²⁷

A generális atya, miközben a kölcsönös párbeszédre buzdít, átérzi, hogy „egymás meghallgatása nem mindig könnyű és nem mindig értékelhető” – sőt hozzáteszi, hogy „ezen párbeszéd olykor kevésbé örömteli, mint a lelkipásztori munka”.²⁸ Ezen párbeszéd „kettős

24 Uo.

25 *Litterae Ministri et Definitorri Generalis sollemnitate S. Francisci* 1997, 231-234.

26 Uo.

27 *Lettera del Ministro e Definitorio generale per la Solennità di san Francesco* (1998), In: *Acta Ordinis Fratrum Minorum* Vol. III., Curia Generalis Ordinis, Roma, 1998, 276-279.

28 Uo.

hatékonysággal bír”,²⁹ vagyis míg az aktívan szolgáló testvérek között kapcsolatot épít, az immár inaktívvá vált idős tagokat is bekapcsolja a testvéri élet vérkeringésébe.

Utolsó levelében – Giacomo Bini OFM – visszatekint a kezdetekre, a testvéri látogatások alkalmaira, a különböző találkozókon pedig gyakorlatban is megmutatta mindazt, amit előzőleg elméletben tanított, megvallva, hogy a „kölsönös meghallgatásban és testvéri párbeszédben megélt időben, láthattuk, hogy az Úristen mennyi jó szót és jót cselekedett közösségeinkben és az egész világon, amelyet Krisztus szeretete egyesített.”³⁰

Összegzés

A II. vatikáni zsinat *Perfectae caritatis – Tökéletes szeretet* kezdetű dokumentuma határozat a szerzetesi élet korszerű megújításáról a korszerűsítés alapelveit megfogalmazva, hangsúlyozta a konstitúciók felülvizsgálatának szükségességét, hogy az elavult előírásokat törölve alkalmazzák, aktualizálják azokat a szent zsinat okmányaihoz. A zsinat befejezése után nagy lelkesedéssel láttak munkához a szerzetesrendek. Ennek a folyamatnak – egyben a nagy megújulási vágy romantikus korszakának – volt részese Giacomo Bini OFM is, aki korából kifolyólag éppen a zsinat időszaka alatt végezte tanulmányait és kezdte meg szolgálatát.

Az elmúlt évtizedekben az identitás témája kiemelt figyelmet kapott a szerzetesek körében, így a ferences rend tagjai között is. Sürgető igényként merült fel megfogalmazni, kik is valójában, hogy ne veszítsék az egyes rendek tagjai identitásukat, ha pedig hiányos ismereteik vannak, könnyen pótolhassák. Ma egy gyorsan változó világban élve pontosan meg kell fogalmaznunk és tudnunk kell, hogy kik vagyunk valójában. Amennyiben párbeszédet akarunk folytatni a környezetünkkel, akkor fontos és szükséges egy olyan

²⁹ Uo.

³⁰ *Lettera del Ministro e Definitorio generale in occasione della Festa di san Francesco (2002), 271-274.*

helyes identitással megjelennünk, amely a párbeszédben felismerhető és egyben hiteles.

A vizsgált levelek olvasatában, amelynek témái: szenvedély, közösség, párbeszéd, úton haladás, prioritásaink (1997); Az idős testvérek mint ajándékok, akiknek meghatározott hivatásuk van a közösségben idősként élni az evangélium fényében (1998); Jézus Krisztus megtestesülésének a fontossága – ebből fakadó missziós küldetés (1999); Szolidaritás – a testvér szolidaritásától a közösség szolidaritásához eljutni, a közösség szolidaritásától a világ szolidaritásáig – békesség teremtővé válni (2000); Boldogok, akik hallgatják Isten szavát és aszerint cselekszenek – visszatekintés a rend identitására –, amely úgy tűnik, sokkal világosabb és érthetőbb – valóban így van? (2001); Az Úr igéje evangéliumi módon építi a személyt és a közösséget, a tanulmányok az élet és az evangélium hirdetésének szolgálatában (2002) – arra kerestem a választ, hogy a generális atya milyen választ ad arra, kik vagyunk, mit akarunk, hova akarunk eljutni, egyénileg, közösségileg, mindezt ferences identitás közepete!?

Giacomo Bini OFM egykori generális lelkiisége szerint egyénileg és közösségileg egyaránt a harmadik évezred kisebb testvéreinek olyan személynek kell lennie, aki szenvedélyesen szereti Jézus Krisztust, szenvedélyesen szereti felebarátját, mint testvérét; legyen képes a párbeszédre, megőrizve a zarándoklétét e világban, hivatása és küldetése megköveteli, hogy Isten Igéjét élete középpontjába helyezze, vagyis Krisztus megtestesüléséből fakad a ferences szerzetes küldetése. Mindehhez pedig a tanulás és képzés legyen eszköz az evangélium hirdetéséhez, felebarátainak a szolgálatában.

Felhasznált irodalom

A Kisebbségi Testvérek Rendjének Megerősített Regulája, Általános Konstitúciói, Általános Statútumai, Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2023.

- A Szentlélek meghívására válaszolva, mint testvérek és kisebbeknek az Egyházban és a világban, A 2021. évi nagykáptalan záródokumentuma*, A Nagykáptalan által jóváhagyva 2021. július 17-én, 10. pont. In.: https://ofm.org/uploads/old_site/sites/9/2021/10/Documento_finale_HU.pdf (2023. 06.16.)
- Assisi Szent Ferenc írásai*, Fr. Hidász Ferenc OFM, Fr. Varga Kapisztrán OFM, Fr. Várnai Jakab OFM, Kámán Veronika (szerk.), Ferences Források Magyarul 3., Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2018.
- Bogár László: *Szivárvány és identitás*, In.: <https://www.magyarhirlap.hu/velemeney/20200824-szivarvany-es-identitas> (2023. 06. 19.)
- DiIanni, Albert: *A hivatások és a szerzetesi élet elvilágiasodása*. In. Mérég, 87/4.
- Intervista al Ministro Generale: “Rinnovare l’identità francescana”, in occasione del Bicentenario della nascita di Fra Bernardino da Portogruaro*, In.: <https://ofm.org/intervista-al-ministro-generale-rinnovare-l-identita-francescana-in-occasione-del-bicentenario-della-nascita-di-fra-bernardino-da-portogruaro.html> (2023. 06.16.)
- Litterae Ministri et Definitorri Generalis sollemnitatis S. Francisci 1997*. In: *Acta Ordinis Fratrum Minorum Vol. III.*, Curia Generalis Ordinis, Roma, 1997.
- Lettera del Ministro e Definitorio generale per la Solennità di san Francesco (1998)*. In: *Acta Ordinis Fratrum Minorum Vol. III.*, Curia Generalis Ordinis, Roma, 1998.
- Lettera del Ministro Generale e Definitorio generale per la Solennità di san Francesco (1999)*. In: *Acta Ordinis Fratrum Minorum Vol. III.*, Curia Generalis Ordinis, Roma, 1999.
- Lettera del Ministro Generale e Definitorio generale per la Solennità di san Francesco (2000)*. In: *Acta Ordinis Fratrum Minorum Vol. III.*, Curia Generalis Ordinis, Roma, 2000.
- Lettera del Definitorio generale per la Solennità di san Francesco (2001)*. In: *Acta Ordinis Fratrum Minorum Vol. III.*, Curia Generalis Ordinis, Roma, 2001.
- Lettera del Ministro e Definitorio generale in occasione della Festa di san Francesco (2002)*. In: *Acta Ordinis Fratrum Minorum Vol. III.*, Curia Generalis Ordinis, Roma, 2002.

López, Salvador SP: *A kalazanciusi karizma intézményesítése*. In. E-szerzetes 1. (2013) https://epa.oszk.hu/02300/02379/00001/pdf/EPA02379_e-szerzetes_2013_01_52-57.pdf (2024. 05. 14.).

Magyar Katolikus Lexikon, in: <http://lexikon.katolikus.hu> (2023. 06. 25.)

Tomka Ferenc: *Intézmény és karizma az egyházban, Vázlatok a katolikus egyház szociológiájához*. Budapest 1997.



Orgona a másik karzatban – A gyulafehérvári főegyházmegye „hangszervándorlásairól” a 17. századtól napjainkig

GÁL HUNOR

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Vallás, Kultúra, Társadalom
Doktori Iskola, Kolozsvár (RO)
hunor.gal@ubbcluj.ro

Bevezető

Az orgona immáron több évszázada a katolikus templomi szakralitás nélkülözhetetlen tartozéka és eszköze. Különösen igaz ez az 1009-ben alapított erdélyi püspökség (1991-től gyulafehérvári érsekség) területén található templomi orgonák állományára. A tanulmányban e főegyházmegye orgonái kerülnek görcső alá egy nem mindennapi szempont alapján.

A Dávid István neves orgonaszakértő által használt „hangszervándorlás” kifejezés bizonyára sokakban értetlenséget okozhat, hiszen a laikus ember számára egyértelmű, hogy a templomi orgonák önmagukban véve nem a „vándorló” templomi liturgikus eszközök közé tartoznak. Mégis hogyan beszélhetünk főegyházmegyénkben hangszervándorlásról? Hogyan kapcsolódhat egyáltalán a nem

mindennapi kifejezés az orgonához? Többek között erre keressük a választ e tanulmányban.

Az orgona használatának emlékei főgyházmegyénkben

Mindenekelőtt szükséges röviden ismertetnünk és összefoglalnunk az orgonahasználat elterjedését főgyházmegyénkben, ennek első emlékeit és adatait, hogy egy általános rálátást kapjunk főgyházmegyénkre¹ az orgona témakört illetően.

Az erdélyi magyarság kereszténnyé válásának időszakáról nagyon kevés adat maradt ránk a kor zenei életével vagy hangszer-történetével kapcsolatosan. Így főgyházmegyénkben a történelmi változások okán hol kisebb, hol nagyobb mértékben végbement politikai és vallási változások jelentettek fordulópontot többek között az orgonaépítészetben, az orgonák elterjedésében is.

Az egyháztörténeti forrásokat és korabeli írásos emlékeket tekintve a viharos korok folyamán a főgyházmegyénk területén a különböző hadjáratoknak, háborúknak, járványoknak és villongásoknak köszönhetően a középkori püspöki és káptalani levéltárral együtt sok fontos értékes egyházi és hangszer-történeti okirat – és nem utolsósorban maguk a hangszerek is – elpusztultak. Ezalól még a 20. század sem volt kivétel a két világháborúval. Éppen ezért pontos dátumhoz vagy eseményhez nem köthető a hangszer

1 A gyulafehérvári főgyházmegye területe nagyjából a történelmi Erdélyre terjed ki az Erdélyi-érchegység, a Keleti-Kárpátok és a Déli-Kárpátok között, bár a középkorban, a 16. századig Kraszna, Ugocsa és egy ideig Szatmár is hozzá tartozott. Kezdetből fogva nagy területet foglal magába (jelenleg 58 254 km²), híveinek kétharmada a Székelyföldön él. Főgyházmegyénk szervezeti hálózatának kiépítésében nagy előrelépést jelentett a főesperességek megszervezése, mely a 11-13. század folyamán zajlott le. Vö. Bernád Rita, *Plébániai levéltárak I. A Gyulafehérvári-, a Sepsiszentgyörgyi-, a Szamosújvári- és a Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltárak repertórium*, In: Erdélyi római katolikus levéltárak 3, Gyulafehérvár-Budapest 2009, 11-15.

megjelenése és elterjedése a főegyházmegyénkben, viszont a tatárjárás utánra vált „nagyjából” általánosan elfogadottá a hangszer használata.²

Főegyházmegyénk területén középkori orgonák nem maradtak fenn, néhány orgonaábrázolás viszont igen. A Beszterce megyei Péterfalva (Petersdorf, Petriș) ma evangélikus templomának nyugati bejárata fölött kőbe faragott orgona található (kezében portatívet tartó alak), A Hargita megyei nagygalambfalvi jelenleg református templom 14. század végére tehető freskóján is orgona látható (angyal játszik a portatívon).³

Az orgona első feltételezhető liturgikus használatának írott nyoma pontosan a püspöki székhelyen, Gyulafehérváron jelentkeztek a 14. században, a római katolikus püspökség kántorainak névsorában.⁴ *„Egy 1258-as dokumentumból tudjuk, hogy Gyulafehérvárt egy Gergely nevű kántor működtött, Szécsi András erdélyi püspök levele 1350-ből pedig egy székesegyházi kórus meglétéről tudósít.”*⁵ Azonban Kovács András művészettörténész e téren tett megállapítása megfontolandó: *„Kétségtelen, hogy az Erdélyi Káptalan éneklő/kántor-kanonokjainak szerepe volt a középkori liturgia zenei részének a megvalósításában, azt azonban merem állítani, hogy a kántor-kanonoknak a püspökségekkel közel egyidős létéből, kevéssel későbbi említéséből orgona meglétére még egyáltalán nem következteshetünk.*

2 Vö. Sipos Dávid, *Orgonáknak zengések – A történelmi dési, széki és görgényi református egyházmegyék orgonái*, In: Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 26, Komp-Press Kiadó, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2019, 17–34.

3 Vö. u.o. 19.

4 Többen e Pozsonyi, később Gyulafehérvári Kódex (1367) iniciáléban található portatívon játszó alakot tévesen az erdélyi orgonatörténet első példajaként említik, azonban a kódex eredete és tartalma, sem a középkori használata nem köthető az erdélyi orgonatörténet kezdeteihez. Vö. Pál Enyedi, *Legende und Wirklichkeit Anmerkungen zu den frühesten Angaben zur Orgelgeschichte Siebenbürgens*, In: Studia Musicologica 63 (2022) 1–2. szám, 152–157.

5 Geréd Vilmos, *A gyulafehérvári székesegyház orgonái*, Verbum Kiadó, Kolozsvár 2009, 4. A XIV. század közepe előtt nincs Erdélyben sípos orgonára bizonyíték. De akkor is csak Szebenben. Itt se a kántor, se a kórus nem bizonyítja ezt.

*A korai időkben leginkább az énekes liturgiát, liturgikus társulatok vokális >>produkcióját<< jelentette.*⁶

A 13-14. században kis, portatív (hordozható) hangszerek is használatban voltak.⁷

A 15-16. századból már számos okirat, számadás tudósít és utal az orgonák elterjedésére, immár nemcsak a szászok, hanem a magyarok között is. Még közvetlenül a reformációt megelőző időszakban is jeleznek egyes dokumentumok orgonistákat. Így Gyulafehérváron 1520-ban már tudunk orgonistáról, Kolozsváron 1534-ben említették először Kassai Bonaventúrát mint a ferencesek orgonistáját. Brassóban többek között 1429-ből, 1499-ből, Nagyszebenben 1441-ből, 1506-ból, Medgyesen 1535-ből, Segesváron 1511-ből, Berethalmon 1520-ból, Besztercén 1523-ból, Marosvásárhelyen 1525-ből maradtak fenn írásbeli említések orgonákról és orgonistákról.⁸ Csíksomlyón 1535-ben találkozunk Bányai Ferenc kántorral, aki egyúttal a beginák gyóntatója volt.⁹

Visszatérve Gyulafehérvárra, Szigeti Kilián közlése nyomán tudjuk, hogy itt 1520-ból az ismert Tamás lehetett az, aki „az orgonát orgonáltatta” azon a Tedeumon, amelyet Gosztonyi János erdélyi püspök celebrált azon alkalomból, hogy I. Ferdinánd király Szapolyai Jánost kiűzte Budáról. Amikor 1565-ben összeírták a székesegyház elpusztult berendezési tárgyait, két kitűnő orgona elégéséről is említés történik.¹⁰

6 Sipos Dávid, *A három opponensi vélemény*, In: Magyar Egyházzene. XXIV. évf., (2016/2020). 1. szám, 99.

7 *Élő múltunk A gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház és érseki palota*, Knecht Tamás (szerk.), Verbum Kiadó, Kolozsvár 2012, In: Geréd Vilmos, *A gyulafehérvári székesegyház orgonáinak története*, 142.

8 Vö. Hermann Binder, *Orgeln in Siebenbürgen: Ein Beitrag zur siebenbürgischen Orgelgeschichte von den Anfängen bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, 2000, 11-20., Vö. Dávid István, *Műemlék orgonák Erdélyben*, Polis, Kolozsvár – Balassi, Budapest 1996, 15.

9 Dr. Karácsonyi János, *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig II. Kötet*, A Magyar Tud. Akadémia Kiadása, Budapest, 1924, 27-28. Vö. Dávid 1996, 16., Csíky Csaba, *Kolonics. Orgonaépítéset a 19. századi Erdélyben*, Színművészeti Egyetem Kiadója, Marosvásárhely 2007, 21.

10 Szigeti Kilián, *Orgonálás a középkori Magyarországon Budavár elestéig, 1541-ig*, In: Magyar Zene XVI. évf., (1975). 4. szám, 382.

Kiemelkednek ebben az időszakból a szebeni és brassói helyiségek, melyek orgonával rendelkeztek, ezek mellé Beszterce is igyekezett felzárkózni, 1570-ben új orgonát is készíttetnek egy lemergi mesterrel.¹¹ Ezen túl az orgona kedvelt hangszerként megjelent a királyi udvarokban is. Művelt államférfiak, mint Hunyadi János és Mátyás király birtokában is voltak orgonák, valószínűleg pozitív kis hangszerek.¹²

A katolikus liturgia az orgonahasználatot nagymértékben megkívánta és így a fokozatosan önállósodó orgonajáték Erdélyben is fölvirágozott. Új műfajok jelentek meg, akárcsak Európa-szerte, és az orgona lassan a liturgián kívül, önállóan is megszólalt. Nem mellékes, hogy az erdélyi fejedelmi korban a zenei élet európai szintű volt. Girolamo Diruta *Il Transilvano (Az Erdélyi)* című kiadványa az első orgonaiskola, mely Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem támogatásával jelenhetett meg.¹³

Főegyházmegyénkben a barokk korban teljesedett ki az orgonák használata. Ezt megelőzően mind az európai, mind az erdélyi orgonavidékekre különbözőképpen hatott a reformáció kora, különösen azon tájegységeknél, ahol nagyrészt végbe is ment a reformáció folyamata. Így Erdélyben, miközben a lutheránus szellemben megreformált századoknál fellendült az egyházi zene és az orgonaépítéssel, a Kálvin szerinti reformáció, illetve a magyar unitárius felekezet rendelkezéseinek nyomán sok magyar középkori templomból eltávolították az oltárokat, képeket, és az orgonákat.¹⁴ Majd csak a

11 Sipos 2019, 19., Csíky 2007, 21.

12 Vö. Erich Türk, *Die Orgellandschaft dreier nordsiebenbürgischer Landkerise: Cluj, Sălaj und Bistrița-Năsăud. Három észak-erdélyi megye orgonátája: Kolozs, Szilágy és Beszterce-Naszód megye*, Erdélyi Múzeum - Egyesület, Kolozsvár 2014, 25–26.

13 Vö. Dávid István, *Az orgonaépítés története Erdélyben –I.*, In: Magyar Egyházzene. I. évf., (1993/1994). 4. szám, 467.

14 Az 1567-es debreceni zsinaton így fogalmaznak az orgona használata ellen: „Az Antikrisztus táncoltató miséjéhez alkalmazott hangszereket pedig, a képekkel együtt, kihányjuk, mivel azoknak semmi hasznok nincsen az egyházban, sőt jelei és alkalmi a bálványozásnak.” Sipos 2019, 21.

18. század elejétől kezdték újra használni az orgonát a megreformált felekezetek.¹⁵

Főegyházmegyénk orgonaállományának kutatása és forrásai

Mindenekelőtt fontos tisztáznunk azt, hogy mindeddig nem készült semmilyen nemű hangszerkatalógus a gyulafehérvári főegyházmegye (és a 15 főespersi kerülete) egykori és / vagy jelenlegi hangszerállományáról. E téma a téma kibontása és feldolgozása még várta magát.

Főegyházmegyénk orgonaállományáról a legtöbb esetben a még meglévő helyi egyházközségi plébániai levéltári forrásokon túl a Gyulafehérvári Érseki Levéltár szolgált jelentős és értékes orgona-történeti adatmennyiséget. Hasznos segítségül szolgálnak továbbá a korabeli napi- és havilapok újságcikkei, illetve az e témában már megjelent tanulmányok, valamint a személyes forrásértékű közlések, és nem utolsósorban maguk a fennmaradt hangszerek is.

Orgonakutatási szempontból fontos fordulópontot jelentett az 1716-os¹⁶ év, amikor a katolikus restaurációnak köszönhetően visszatérhetett székhelyére az erdélyi püspök és ennek nyomán a katolikus templomokban a rendszeres püspöki egyházlátogatások (canonica visitatio) jegyzőkönyveiben már külön jegyzik a liturgikus eszközök között az orgonákat.¹⁷ Sőt már a 18. században az egyes

15 Sipos 2019, 20–30., Erich 2014, 27., Enyedi Pál-Márk Attila, *A Magyar unitárius egyház orgonái I. A Háromszék-Felsőfehéri és a Székelyudvarhelyi Egyházkör*, Alutus nyomda Csíkszereda, Kolozsvár - Budapest 2021, 11–12.

16 1716 februárjában tért vissza Gyulafehérvárra a csíkkarcfalvi Mártonffy György püspök és foglalta el 170 év után az erdélyi püspöki széket. Vö. Marton József-Jakabffy Tamás, *Az erdélyi katolicizmus századai: Képes egyházmegye-történet*, Verbum Kiadó Kolozsvár 2007, 52–53.

17 Lásd bővebben Enyedi Pál – Solymosi Ferenc, *Magyarország orgonajegyzéke a hazai orgonafelmérés története és jelentősége*, In: Zenetudományi Dolgozatok 1978–2012, 35 éves jubileumi kötet, MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest 2014, 326–237.

egyházközségekben gyakran már jelzik azon kántorok nevét (élet-
évvel, születési hellyel együtt), akik orgonálni is tudtak. A 17–18. szá-
zad orgonaépítőinek neve legtöbb esetben, akárcsak az egyes hang-
szerek építési évszámai, ismeretlenek maradnak, néhány kivétellel.¹⁸
A 19–20. századi vizitációk jegyzőkönyvei azonban már bővebb ada-
tokat közölnek az orgonák nagyságáról és állapotáról.

Az orgonaállomány kutatása szempontjából fontos megemlíteni,
hogy Magyarországon az orgonák mint történeti-művészeti emlékek
részletesebb leírásának gondolata először a 19. század második felé-
ben vetődött fel, majd furcsa módon fontos fordulópontot jelent az I.
világháború, amikor orgonasípok tonnái „vonultak hadba”.¹⁹ Ekkor a
zeneművészeti szempontból jelentős, vagy az 1850 előtt készült, kü-
lönös történeti vagy képzőművészeti értéket képviselő hangszereket
egy szakértőbizottság véleménye alapján mentesíthették a rekvirá-
lás alól. Ezekből a felterjesztett kérelmekből a főegyházmegyénkben
az akkor is több száz darabra tehető hangszerállományból csupán
30 hangszerről került elő régi adat.²⁰

18 A gyulafehérvári székesegyház orgonáinak építése kapcsán 1629-ből is-
mert Andreas Dressel kassai, továbbá 1731-ben Novaczi (Novatcky) Sámuel,
1736-ban Johann Isaak West segesvári és Georg Wachsmann berethalmi
orgonaépítők. A baróti orgona építése kapcsán 1771-ben a brassói Czeps
Gottlieb János ismert. További e korban működő orgonaépítők névsorát
lásd Hermann Binder könyvében. Vö. Hermann 2000, 18–81.

19 Dávid 1996, 26.

20 A lelkészek által beküldött felterjesztésekben 16 orgona felmentését kérték
a síprekvirálás alól. Példaként említjük, hogy a Csík, Gyergyó főesperessé-
get illetően az Angster cég által a síprekviráláskor készített dokumentum
Csík vármegyére vonatkozó egy részét a pécsi Baranya Megyei Levéltár
őrzi, ezek a leírások és jegyzékek e téren fontos hangszertörténeti jelentő-
séggel bírnak. A magyarországi orgonaállomány első feltérképezése para-
dox módon a honvédelmi miniszter 1917-ben kiadott rendelete következ-
tében kezdődött el, melyről bővebben a Magyar Egyházzene folyóiratban
Solymosi Ferenc közölt értékes adatokat. Gyulafehérvári Érseki Levéltár,
(továbbiakban GYÉL.) Püspöki iratok, Num. 7812–1917. 1406. doboz, 30. cso-
port., Solymosi Ferenc, *Az 1918-as orgonasíp-rekvirálás és az Angster-fé-
le „Rekvirált orgonasípok lajstroma”*. – I, In: Magyar Egyházzene. II. évf.,
(1994/1995). 3. szám, 341–354., Solymosi Ferenc, *Az 1918-as orgonasíp-rek-
virálás és az Angster-féle „Rekvirált orgonasípok lajstroma”*. – II, In: Magyar
Egyházzene. II. évf., (1994/1995). 4. szám, 473–497.

1977-ben Hargita megyében a négy²¹ főesperesség területén minisztériumi utasítás alapján kellett jelentést készíteni a műemlék értékkel bíró templomi orgonákról és harangokról. Ez az első ismert részletesebb, orgonaállományt érintő adatgyűjtés a négy főesperesi kerületet magába foglaló székelyföldi megyében a lelkészi jelentések és némely esetben fotók beküldésével fejeződött be.²²

Örvendetes, hogy az 1989-es rendszerváltás után gyarapodott az orgonákkal foglalkozó erdélyi szakirodalom. Sipos Dávid orgonakutató közelmúltbeli megállapítása szerint a fordulat után egyre többen foglalkoztak orgonakutatással.

Az ezredfordulókor pedig már nemcsak nyomtatásban jelentek meg orgonakutatások, hanem internetes adatbázisokban is elérhetőek több száz orgona felmérésének eredményei.²³

Dávid István kezdte el az erdélyi műemlék orgonák történetének felekezettől független adatgyűjtését, amelyből úttörőként napvilágot látott 1996-ban könyve és a doktori dolgozata adja a négy erdélyi római katolikus egyházmegye 256²⁴ hangszerből álló állományát.

21 Az alcsíki, felcsíki, gyergyói, székelyudvarhelyi főesperesi kerület.

22 A beérkező harang és orgona jelentéseket Tarisznyás Márton (1927–1980) gyergyószentmiklósi múzeumigazgató őrizte, majd 1979-ben átadta azokat Márton László műszaki mérnöknek, aki 2023-ban e sorok írójának adta át megőrzés céljából. A kézirat szerint az alcsíki főesperesi kerületből 19, a felcsíki kerületből 17, a gyergyói kerületből 22, a székelyudvarhelyi kerületből 15, a Székelyudvarhelyi Unitárius Egyház köréből 41 orgona és harang jelentés érkezett be a katolikus, ortodox és unitárius felekezetű lelkészi hivataloktól. A kézirat jelzete: *Orgona, harang és csengők összeírása 1977, alcsíki, felcsíki, gyergyói kerület*. Kézirat.

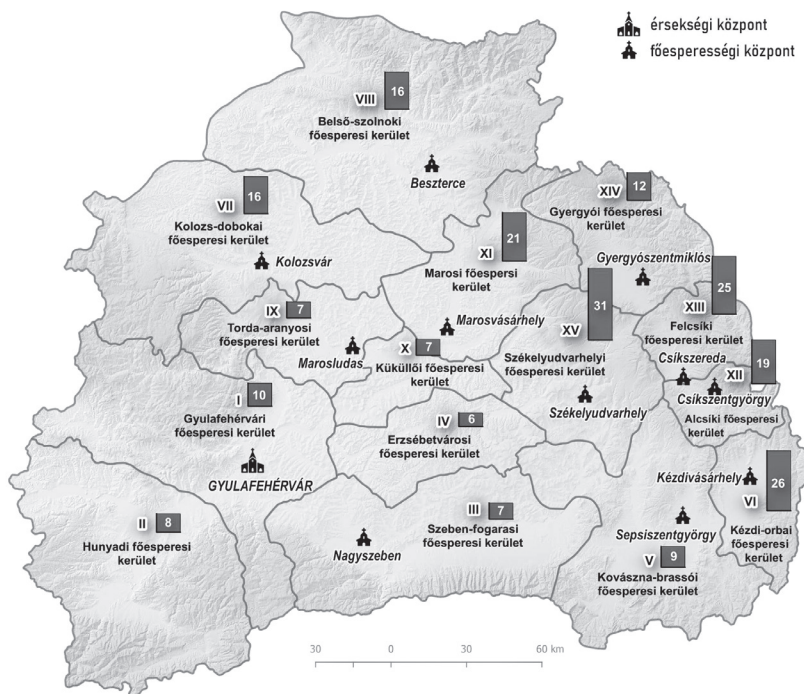
23 Az eddig megjelent erdélyi orgonakutatói eredményekről itt nem adunk részletes leírást, mivel azt már Sipos Dávid kutatásában összefoglalta. Vö. Sipos Dávid, *A történelmi dési, széki és görgényi református egyházmegyék orgonái*, Doktori értekezés, Kolozsvár 2016, 11–18.

24 Dávid István 238 katolikus templomi hangszerrel közölt a repertóriumában adatokat. Ebből a gyulafehérvári főegyházmegyében 220 hangszer található, a többi 18 hangszer a három másik katolikus egyházmegye –Szatmár, Várud és Temesvár – területén található. A 220 hangszer a 15 főesperesi kerületben a következőképpen oszlik el. A I. gyulafehérvári főesperesi kerületben 10, II. a hunyadiban 8, III. a szeben-fogarasiiban 7, IV. az erzsébetvárosiban 6, V. a kovászna-brassóiiban 9, VI. a kézdi-orbaiban 26, VII. a kolozs-dobokaiban 16, VIII. a belső-sfolnokiban 16, IX. a torda-aranyosiban

Munkája mindmáig a teljes erdélyi orgonaállomány egyetlen átfogó orgonatörténeti összefoglalója és repertórium.²⁵ Lásd az alábbi összesítő főegyházmegyei orgonaadatokat tartalmazó térképet.

Térkép a gyulafehérvári főegyházmegye főesperesi kerületeinek²⁶ beosztásáról, benne Dávid István kerületenkénti hangszeradataival.

A Gyulafehérvári Főegyházmegye főesperesi kerületeiben szereplő orgonák számának elosztása Dávid István repertórium alapján



7, X. a küküllőiben 7, XI. a marosiban 21, XII. az alcsikiban 19, XIII. a felcsikiban 25, XIV. a gyergyóiban 12, XV. a székelyudvarhelyi főesperesi kerületben 31. Összesen 220 hangszer adatról van közlés. Dávid 1996, 47–153.

25 A közölt adatok 1996-ig foglalták egybe az addigi hangszerállományt, azóta több régi és új hangszerről van adatunk.

26 A gyulafehérvári főegyházmegye néhány főesperesi kerületének területi beosztását és néhány kerület elnevezését 2021-ben módosította dr. Kovács Gergely érsek. Köszönet dr. Magyar-Sáska Zsolt egyetemi tanárnak a térkép elkészítéséért.

Geréd Vilmos karnagy 2010-ben megjelent tanulmánya²⁷ szerint főegyházmegyénk templomaiban a hagyományos orgonából 269 van számontartva, melyből 181 műemlék, 88 műérték, ebből működőképes 243, 26 nem működik, azonban ebből 19 javítással, felújítással működőképesé válhat, hét hangszer teljes restaurálást igényel, ezek közül három rendkívül értékes darab, az egyházmegye viszonylatában is unikum, különleges hangszer.

Az idézett 269 hangszerszámot viszont nem tekinthetjük már releváns számnak, mivel az elmúlt évtizedben főegyházmegyénkben több új hangszer is épült, illetve több külföldről bevándorolt hangszer talált új otthonra templomainkban. Így több mint 300 hangszer létevel számolhatunk napjainkban a főegyházmegyénkben.

A gyulafehérvári főegyházmegye területén lévő Kolonics-orgonákkal kapcsolatosan Csíky Csaba közölt 2007-ben megjelent munkájában adatokat,²⁸ majd 2017-ben Windhager-Geréd Erzsébet 2017-ben közölt tanulmányában találhatunk Kolonics Istvánnal kapcsolatos életrajzi és orgonaadatokat.²⁹

A gyergyói kerület jelenlegi orgonáiról Ambrus Tibor 2018-ban készített alapfokú diplomamunkát, illetve Vass István és Takácsy Ignác orgonaépítők munkásságát Ambrus László dolgozta fel hasonló célból.

A főegyházmegyénk területen elvéve, csak némely település monográfiája esetében találunk kisebb-nagyobb orgonatörténeti leírást, utalást vagy orgonával kapcsolatos feljegyzéseket. Ezek közül

27 Főegyházmegyénkben eddig nyomdai kiadásban vagy akár internetes adatbázisban nem jelent meg részletes orgonatörténeti kutatás összefoglaló. Úttörőnek számít e téren 2010-ben Geréd Vilmos „*Orgonáink védelme*” című néhány oldalas tanulmánya. Geréd Vilmos, *Orgonáink védelme*, In: Nóda Mózes, Zamfir Korinna, Diósi Dávid, Bodó Márta, (szerk.), *Ideje az emlékezésnek, Liber amicorum: A 60 éves Marton József köszöntése*, Szent István Társulat – Verbum, Budapest – Kolozsvár 2010, 497.

28 Vö. Csíky 2007.

29 Windhager-Geréd Erzsébet, *Werksaufistung der Kolonics Orgeln is Siebenbürgen – Teil 2* (The Description of Kolonics Organs of Transylvania - Part II) In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Musica* 2/2017 December, 41-60.

többek között kiemelkedik a csíksomlyói ferences kegytemplom orgonatorténete.³⁰

A főegyházmegye hangszervándorlásai a 17. századtól napjainkig

Orgonák létét több tényező is formálta és alakította történetük során. Egyrészt elsősorban maga a hangszer készítője, továbbá az adott közösség helye és zenei igénye, másrészt a történelmi viszonyok és kétségkívül az anyagi vonzatuk is közbejátszott.

Miután Erdélyben a vallási viszonyok a 17–18. században stabilizálódtak, megnőtt a templomi közösségek körében a hangszerigény. Bizonyíthatóan főegyházmegyéink területén a 16–17. században már elterjedt volt nemcsak a nagyobb városokban, hanem a kisebb falusi közösségekben is az orgona mint az egyházi liturgikus zene nélkülözhetetlen hangszere.

Sok helyt a meglévő régi, kisebbszerű hangszerek helyett újakra cserélték le. Jó esetben a régi hangszerek átépítőik révén másik közösségbe vagy felekezetbe vándoroltak, ahol újra szolgálatba álltak. Így volt ez főegyházmegyéink területén ekkor virágzó szellemi központnak számító Gyulafehérváron és nem utolsósorban Csíksomlyón.

Gyulafehérváron találkozunk először a hangszervándorlás fogalmával. Ugyanis Bethlen Gábor fejedelem életének utolsó évében, 1628–1629-ben orgonát rendelt Andreas Dressel kassai német mestertől, melyet halála után, 1629-ben az özvegy fejedelemasszony Brandenburgi Katalin a szebeni evangélikusoknak adott el.³¹

Csíksomlyón az 1650-es évek első felében Somlyai Miklós házfőnök Brassóban „*dupla szép Regált*” vett Brassóban „*pro fl 50-ért*”,³² majd Krakóból hozatott „*szép Positivumot Brassai Erhard*

30 P. Boros Fortunát, *Csíksomlyó, a kegyhely*, Szent Bonaventúra Könyvkiadó, Kolozsvár 1943.

31 Vö. Geréd 2009, 4.

32 Az összeget Gyergyószentmiklósra adták a nagy harang árába.

*organistával pro fl. 200.*³³ Ez a hangszer lehetett az, amelyről a ferences Stefano a Lopara misszionáriusi jelentésében 1654-ben említést tett mint a csíki ferencesek felújított régi kolostorában felállított új orgonáról.³⁴

A következő ismert orgona 1659-ben került Csíksomlyóra Somlyai Miklós házfőnök és Domokos Kázmér tartományfőnök idejében. A prázsmári szászok akkoriban Brassóban orgonát építettek egy eperjesi János³⁵ nevű orgonaépítővel, de mivel drágának találták, mégsem vették át. Ekkor hallották meg a ferences atyák, hogy Brassóban van egy eladó orgona. És mivel az adományokból volt még pénzük,³⁶ „hozzáadtak még 59 forintot és megvették. Az új orgonát Brassóból két szekér szállította Csíksomlyóra s ezért külön 10 forintot fizettek.”³⁷ P. Kájoni János Nagyszombatban megtanulván az orgonálást, a felállításnál is közreműködött. Két évvel később, 1661. október 21-én a tatárok csíki betörése folytán ez az első orgona elpusztult, de Kájoni 1664-ben saját maga javította és építette újjá, így lett Kájoniból orgonaépítő. „Sőt a tanultak alapján új orgonát készített Székelyudvarhelyre a jezsuitáknak, továbbá Mikházára és Szárhegyre is.”³⁸

Főegyházmegyénkben már a 18. századtól kezdve találunk utalásokat hasonló hangszervándorlásokra vonatkozóan. Erre többek között az 1760-ban készült csíkszenttamási plébánianapló tesz említést: „a (csíkszenttamási Abaffy) kápolnában akkor elhelyezett orgona

33 Kájoni János, *Fekete könyv*, Skriptum Kft., Szeged 1991, 67v.

34 Tóth István György (ed.) *Relationes missionarium de Hungaria et Transilvania (1627–1707)*. Roma–Budapest 1994 (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma, Fontes, 1.), 285–289.

35 Dávid István valószínűnek tartja, hogy az „eperjesi orgonacsináló János” azonos lehet az 1630-ban Besztercebányán született Johann Vesttel (1630–1694), aki miután 1642–1647 között Eperjesen tevékenykedett, Erdélybe költözött. Itt a nagyszebeni és segesvári szász gyülekezeteknek készített még nagyobb orgonákat. Vö. Dávid 1996, 16–18.

36 „A csíksomlyói atyáknak ekkor volt egy kis pénzük és értékük, mert özvegy Haller Istvánné Barkóczy Anna Mária 24 ezüst tálat hagyott nekik. Ezt nem használhatván, eladták a fejedelemségre emelkedett Barcsay Ákosnak.” Vö. P. Boros 1943, 109.

37 Uo.

38 Uo.

körül belől 1690-ben a (csík)szenttamási plébánia pénzén a csíkszentgyörgyi templomból lett beszerezve.”³⁹

Visszatérve Csíksomlyóhoz: a szerzetesek a Szent Antal-kápolna részére 1779-ben vásároltak orgonát Szásznádasról. A fennmaradt latin nyelvű iratból kiderül, hogy a szásznádasi (evangélikus) templom részére 1629-ben Brassóból vásároltak egy pozitív négy változatú orgonát, melyet 1779. január 24-én Udvarhelyen javítottak meg Stupaczkai Tamás, a szeredai vár serfőzője és neje, Theresia Hungar anyagi hozzájárulásával.⁴⁰

A 19. században már több hangszervándorlásról vannak adatok főegyházmegyénkben. Az 1628-ban⁴¹ készült csíkszentimrei templom régi orgonáját 1838-ban a mikóújfalusiak vásárolták meg.⁴² Hasonlóan került 1883-ban a Johannes Baumgartnernek tulajdonított sepsiszentiváni orgona Csíkbánkfalvára. Majd egy 1822-ben készült orgona került 1876-ban Etédre Kolonics István orgonaépítő által. Ugyanígy Kolonics Istvánnak (1826–1892) köszönhetően „vándorolt” főegyházmegyénkben két unikumnak számító műemlék hangszer is. Az egyik az 1729-ben épült nagytusnádi orgona, mely 1885-ben bővítve került Újtusnádra, és ma is használatban van, a másik a szederjesi református templom régi, 18. században készült orgonája, melyet 1880-ban a csíkborzsovai kápolna részére vásároltak meg. Ez a hangszer ma már használhatatlan állapotban a plébánia gazdasági melléképületében található.⁴³

39 Historia Domus Csíkszenttamásiensis, 18. század. 3.

40 Mihály Zita, *A csíksomlyói Szent Antal-kápolna*, In: Acta 1995. Sepsiszentgyörgy 1996, 311.

41 Egyes iratokban az 1626-os évszám szerepel.

42 A Mikóújfalusi róm kat. Plébánia Történeti Könyve 1923-, 8. Az adatokat közli Dávid 1996, 107.

43 Az orgona belső fillung rácsának halvány beírása Kolonics István orgonaépítő által: *„Ezen orgona előbb szolgált Szederjesen, onnan át tétett Kolonics által 1878.10.28.”* Az orgona beírás tanúsága szerint tehát Kolonics még 1878. október 28-án vásárolta vagy kapta meg a Segesvár melletti kis református településről, Szederjesről a hangszer, ahol Dávid István adatai szerint 1878-ban vagy Csiky Csaba kimutatása szerint 1879-ben Kolonics egy új 6 változatú orgonát készített 139. alkotásaként. Vö. Dávid 1996, 136, Csiky 2007, 176.

Egy kiemelkedő „hangszervándorlási” esetre a csíkcsicsói egyházközségben találunk példát, ahol 1791-ben 230 magyar forintért egy új 6 változatú orgonát készíttettek.⁴⁴ Az orgonát építő Velter Mátyás⁴⁵ mester neve a későbbiekben keltezett iratokban már szerepelt.⁴⁶ Az ezt megelőző időszakok vizitációi Csicsóban nem jeleznek orgonát, viszont Velter Mátyás orgonaépítésével kapcsolatosan a plébánia számadáskönyvében megjegyzik, hogy a régi orgonáért a taplocaiak 30 forintot adtak.⁴⁷ Így került Csíktaplocára a Csicsóból megvásárolt régi orgona,⁴⁸ mely az 1817-ben készült vizitációs jegyzőkönyvben 3 változatú pozitív orgonaként szerepelt.⁴⁹ Azonban alig fél évszázad elteltével, 1838-ban a régi orgona állapotáról és helyzetéről a következőket jegyezte fel a domus historia: *„ezen üdökben orgona csináló Barabás Sámuel Csíkban jövéen amijért igazita orgonákon, hogy annak két mutációján lehetett orgonálni, de a Megyének nagy kedve lévén új orgonára a következő esztendőben megfogadtuk orgona csináló Mester embert.”*⁵⁰ Az egyházközség a papolci Barabás Sámuel orgonaépítővel 1839. augusztus 10-én kötötte meg

44 Csíkszeredai Gyűjtő Levéltár (továbbiakban CSGYL), *A Csíkcsicsói plébánia iratai*, 552/e. Tematikusan rendezett kötetek, 1. doboz, a. kötet: historia domus tárgymutatóval 1783–1872 (szentmise-alapítványok, végrendeletek,) 3.

45 Velter vagy Welter Mátyás, a háromszéki Kőrispatak ismeretlen orgonaépítője. Több orgonát javított és épített 1791 és 1819 között a felcsíki és a gyergyói főesperesi kerületekben is.

46 U. o. 135.

47 CSGYL: *A Csíkcsicsói plébánia iratai*, 552/d. Gazdasági iratok, 1. doboz, a. kötet: Számadáskönyv, *A Csík Csicsai Szent Antal templomhoz tartozandó eő kurátorának számadásáról való regestruma avagy diáriuma, kezdődvén 1789-be.*, 1791.

48 A későbbiek során 1862-ben ezt az orgonát minden bizonnyal a delnei egyházközség vásárolta meg.

49 Gyulafehérvári Érseki Levéltár, *Canonica Visitaciones*, (továbbiakban GYÉL: Can.Vis.) 1817.: 15. doboz. kötet. Minden bizonnyal a vizitációt végző kiküldött személy nem tulajdonított nagy jelentőséget a változatok pontos megjelölésének.

50 CSGYL: *A Csíkcsicsói plébánia iratai*, 552/e. Tematikusan rendezett kötetek, 1. doboz, a. kötet: *historia domus tárgymutatóval 1783–1872* (szentmise-alapítványok, végrendeletek,) 119.

az új orgonára a szerződést.⁵¹ A plébános a Barabás Sámuel orgona elkészítésének összefoglalóját a régi Welter-orgona átadásának történetével zárta: *„Kézhez vévén az ilyenet orgonát Barabás Sámuel, az on sípokat és fúvó helyett újat csinálván a Delnei kápolnában a Delneieknek adta.”*⁵²

A 20. században első felében a gazdasági lehetőségek pozitív alakulása nyomán orgonaüzemek tömkelege hódított tért főegyházmegyénk egész területén. Ennek köszönhetően régi hangszerek vándoroltatására már nem volt szükség, különösen a drága javítási költségük miatt. Sőt a legtöbb esetben maga a püspöki hivatal sem engedélyezte a régi orgonák más helységben történő felállítását, mivel azzal csak ideig-óráig tudták volna orvosolni az amúgy is költséges hangszerigényt. Ekkortól a régi hangszerek tömkelege lett a pusztulásra ítélve. Így tűnt el többek között Nagyernye 1734-ben készült orgonája, a szépvízi kápolna 18. századi kis orgonája, illetve Kázonújfalu temető kápolnájának P. Tima Dénes csíksomlyói zetanár véleménye szerint körülbelül négyszáz éves kis orgonája 1911-ben.⁵³ A helyi erdélyi orgonaépítő vállalkozóknak a kisebb hangszerek építése és javítása maradt.

Az első világháború kitöréséig csupán pár hangszervándorlásról van adatunk. Az új Angster és Rieger orgonaüzemek megjelenésének köszönhetően került a régi besztercei orgona a rettegi templomba, a szárhegyi ferencesek 1752 körül épült orgonája 1910-ben Sáromberkére,⁵⁴ valamint a csíkszépvízi örmények Schneider Péter-féle orgonája 1911-ben Csíkdelnére.⁵⁵ A gyergyói örmények Vass István által készített orgonája pedig 1901-ben került Gyergyóremetére. Külön megemlítendő, hogy 1906-ban így vándorolt a székelyudvarhelyi ferencesek Johannes Hahn féle orgonája, igaz, Angster által kibővítve Szovátára.⁵⁶

51 GYÉL: Num. 1119–1839. 353. doboz, 30. csoport.

52 U. o. 135. A delnei Úr-kápolnába került a Welter-féle orgona, amely egészen 1936-ig szolgált a kápolnában.

53 Vö. GYÉL: Num. 5738–1910. 1231. doboz, 27. csoport.

54 *Köszönetnyilvánítás*, In: Közművelődés, XXXIII./35 szám (1910), 5.

55 Vö. GYÉL: Num. 4523–1911. 1263. doboz, 33. csoport.

56 Vö. GYÉL: Num. 629–1906. 1143. doboz, 30. csoport.

Az első világháborút követően a megcsonkított orgonák sípjainak pótlására, illetve egyes orgonák átépítésén volt a hangsúly. Csupán néhány esetben volt példa orgonavándorlásra. 1923-ban a hátszegi Angster-orgona Vulkánba került.⁵⁷

A második világháborút követő időszak gyökeres változást hozott a főegyházmegye híveinek számát tekintve. Különösen a dél-erdélyi tájakon csökkent vagy változott meg nagy arányban a plébániák és hívek száma. Az 50-es évek politikai, gazdasági helyzete nem kedvezett a megrongált hangszereknek, illetve az erdélyi orgonaépítészetnek sem, mivel az orgonaépítések, javítások szinte teljesen abbamaradtak. Megszűnt a nagy, országos hírnevű Wengenstein orgonaüzem 1944-ben, majd az állami szervek korlátozták a „klerikálisnak” minősített hangszerek javítását végző orgonaépítők működését is. Újak építése szóba se kerülhetett. Csupán néhány esetről van adatunk, amikor egy-egy elnéptelenedett közösségtől akár több száz kilométernyi vándorlás után talált új otthonra egy orgona. Így vándorolt át a brassói ferences nővérek lebontott templomából 1958-ban Maroshévízre a Rieger-orgona. 1973-ban a Nagy József-féle orgona Orlátról Nyikómalomfalvára. 1979-ben Szerdahelyről az Angster-orgona Gyimesbükkre,⁵⁸ Gyalárról az Angster-orgona Kézdiszentlélekre, 1979-ben a Dangl Antal-orgona Körösbányáról Dévatelepre, Abrudbányáról 1988-ban az Angster-orgona Vágásba, 1985-ben a besztercei péterfalvi (Petersdorf) evangélikusok Samuel Binder-orgonája a csíkborzsovai templomba, az aldorfi (Wallendorf) evangélikusok Maetz-orgonája 1987-ben Kovásznára. A sepsiszentgyörgyi Szent József-templom orgonája 1974-ben Gyergyótölgyesre vándorolt, helyébe Krasznabéltekről került ide hangszer.

Az 1989-es események és az azt követő politikai változások új lehetőségeket teremtettek főegyházmegyénk orgonaállományát illetően is. Elsősorban sikerült ebben az időszakban a szükséges

57 Vö. GYÉL: Num. 6460-1923. 1515. doboz, 30. csoport.

58 Több forrás is a szerdahelyi Angster-orgona építését 1910-re datálja, és származási helyeként tévesen Topánfalvát jelöli meg. Azonban a topánfalvi orgonát 1999-ben Bors László újtonádi orgonaépítő bontotta le és a feltorjai római katolikus templomban építette fel. Vö. Salamon József, *Gyimes*, Csíkszereda 2014, 459.

szakembereket kiképezni.⁵⁹ Tevékenységüknek köszönhetően kevés kivétellel sikerült az orgonákat restaurálni, javítani, bővíteni, átépíteni, továbbá új hangszereket építeni, illetve külföldről hozott, használt, jó állapotú hangszerekkel pótolni a fél évszázados adódó hiányt.

Az említett orgonavándorlások folytatódtak az 1989-es változások kezdetén a főegyházmegye területén, egyelőre csak az elnéptelenedett szász felekezet körében. Így vándorolt 1990-ben Kolozsvárra a vérdi evangélikusok Johannes Hahn 1768-as orgonája. 1994-ben Kolozsvár – Monostorra Szászszentivából, 1995-ben ugyancsak Kolozsvárra a Kálváriára Szászdályából vándorolt át orgona a katolikus felekezethez.⁶⁰ Volt példa arra is, hogy több száz kilométerre lett új otthonra egy-egy hangszer, így 1999-ben Topánfalváról Feltorjára került át az Angster-orgona. Jó esetben egy új hangszer készítése után a régi orgona egy másik közösségben talál otthonra. Jó példa a legutóbbi időben erre a kadicsfalvi Boda-féle orgona (1925), amely 2016-ban Homoródremretére vándorolt. Ami a műemlék orgonákat⁶¹ illeti, akad néhány szép példa e téren is, amikor már megújultan új vagy régi templomi karzatokra kerültek át. Így vándorolt 2011-ben a váradszöllősi Jónás István-féle orgona Korondra, illetve 2014-ben az aranyosbányai 18. század végi orgona Gyulafehérvárra a teológia kápolnájába, ami a hangszerek teljes pusztulástól való megmentése is volt egyben.

59 Itt említhetjük nevezetesen: Bakos Károlyt, Bartis Szabolcsot, Bors Lászlót, Pap Zoltánt és Sándor Péter orgonaépítők.

60 Dávid 1996, 94.

61 Régi, ma is használatban lévő 17–18. századi hangszerek találhatóak a főegyházmegye területén: Csíkbánkfalva, Újtusnád, Abafája, Gyulafehérvár szemináriummi kápolna, Kolozsvár - Szent Mihály templom, Szék, Retteg, Bodola (ma Brassóban), Kide, Gelence, Sáromberke, Sárfalva.

A külföldről „importált” orgonákról

A hangszerigény növekedésével már a 2000-es években főegyház-megyénkben is megjelentek a külföldről (nagyreszt Németországból, Svájcból, de még Hollandiából is) behozott, az 1950-es évektől kezdődően épült „import” hangszerek, melyek az ottani, hívek nélkül maradt, felszámolt templomokból kerültek hazánkba. Eleinte ez csupán a meglévő kisebb hangszerek kibővítésében mutatkozott meg. Így például Gyimesfelsőlok (1999) vagy Gyergyócsomafalva (2000) orgonái kerültek átépítésre vagy bővítésre. De a régebbiek mellett különösen az újabb építésű templomokba is kerültek hasonló külföldi import hangszerek, nemcsak több száz, hanem több ezer kilométert is megtéve. Így került Alfréd Führer orgonája Csíkmenaságra és Tusnádfürdőre, Sepiszentgyörgyre a Walcker cég, Gyimesbükkre a Kuhn cég, Borzontra a Bosch cég, Alsóborszékra, Hidegségre és Lengyelfalvára pedig Willi Péter hangszerei.

A „bevándorolt” import hangszerek közül kiemelkedik 2009-ben a sepsiszentgyörgyi Krisztus Király-templom 3M+P 40 regiszteres Ziegler-féle, 1953-ban, majd 1972-ben bővített, svájci Montreuxben készült orgonája. Legutóbb 2021-ben Brüsszelből került főegyházmegyénk egyik kis kápolnájába Tibódba egy 6 változatú orgona.

Ami az import hangszerek állapotát és szerkezetét illeti, eleinte az eredeti helyükön is kiselejtezett és elavult rendszerű (elektropneumatikus) hangszerek vándoroltak be nagyreszt ingyen vagy olcsó áron a hangszert igénylő egyházközségekbe. Csak a 2010-es évek után kezdődött a jobb minőségű hangszerek (mechanikus csuszkaláda) behozatala, köszönhetően nagyreszt azok árbeli megközelíthetőségének, mivel egy teljesen új hangszer építése igen jelentős anyagi erőfeszítésbe kerülne még egy tehetősebb egyházközségnek is. Ilyen jobb minőségű hangszerek vándoroltak országokon át főegyházmegyénkbe: a német (Werner) Bosch cég orgonája Borzontra, Kézdivásárhelyre a Boldog Özséb-templomba és Kézdiszentlélekre Franz Breil cég orgonái, vagy Detlef Kleuker (1922–1988) orgonája 2021-ben Lemhénybe.

Hangszer nélküli új építésű templomokban, kápolnában vagy ahol eddig nem volt hangszer, megtűrhetőnek tekinthető ezen külföldről „bevándorolt” hangszerek használat – természetesen szem előtt tartva és figyelembe véve az adott templomhoz illő stílust és hangzásbeli alkalmasságát. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy az importált külföldi hangszer nem szoríthatja ki és nem helyettesítheti az akár többszázéves, régi meglévő hangszert sem (bár sajnálatos módon történt már erre is néhány példa főegyházmegyénkben).⁶²

Rendkívül fontos szempontnak kellene lennie – különösen ott, ahol a közösség már teljesen elfogyóban van –, hogy a régi, meglévő orgonák leltárba vétele megtörténhessen, hogy lehetőség szerint egy más, élő közösségbe lehessen azokat költöztetni, ahol tovább teljesíthetik rendeltetésüket.

Mindezeket túl alapvetően örvendetes, hogy az elmúlt három évtizedben több mint harminc import hangszerrel bővült főegyházmegyénk orgonaállománya, ami hozzájárult valamelyest az adódott hangszerigény kielégítéséhez és az orgonaállomány egyre kedvezőbb állapotához is.

Mint láthattuk, a hangszervándorlás nem új keletű szokás főegyházmegyénkben. A hangszer európai városi elterjedése után egyre több kis falusi közösségbe is eljutott az orgona. Főegyházmegyénkben már a 16-17. században történnek utalások különböző közösségek és felekezetek közötti hangszerek vándoroltatására. Ezeket elsősorban egy adott közösség gazdasági lehetősége vagy zenei igénye hordozta (lásd ezt Csíksomlyó esetében). A hangszervándorlásnak, valamint az elmúlt évek során történt sikeres restaurálásnak és rekonstrukciónak köszönhetően a 18. századból maradtak meg régi, értékes, ma is működő orgonák főegyházmegyénkben. Ezek közé tartozik a bodolai, ma a brassói Szent Kereszt-templomba vándorolt orgona, a sikeresen „klónozott” gelencei Szent Imre-templom Baumgartner-féle műemlék orgonája, illetve az ugyancsak Baumgartnernek tulajdonított csíkbánkfalvi kápolna kis 2 változatú hangszere.

62 2021-ben Székelyudvarhelyen a ferences templomban az Angster-féle orgonát elbontották, meghagyva az Angster homlokzatot és egy Walcker-féle orgona vette át annak helyét.

Összegzés

Minden bizonnyal főgyházmegeyénkben továbbra is nagy megbecsülésnek örvendhetnek mindazon orgonák – legyen szó régi vagy külföldről „bevándorolt” import új vagy műemlék (műérték) hangszerről –, melyek immáron szerves részét képezik a gyulafehérvári főgyházmegeye több százra tehető értékes hangszerállományának.

Az alábbi mellékelt táblázatban a főgyházmegeyénkben található vándor orgonák összefoglalását közöljük, következetesen vezetett orgonakatalógus hiányában természetesen a teljesség igénye nélkül.⁶³

Származási helye	Építés éve	Jelenlegi helye	Áthelyezés éve	Építője, átépítője	Méret	Regiszter
Abrudbánya	1903	Vágás	1988	Angster József	M+P	9
Aldorf (Wallendorf) evangélikus	1821	Kovászna	1986	Samuel Maetz	M+P	7
Aranyosbánya	1770	Gyulafehérvár, SIS	2014		M	4
Aszubeszteréről, evangélikus	1894	Kézdivásárhely, Kanta	1986	Rieger Ottó	2M+P	16
Bécs	1700?	Szék	1876	Blahunka Lajos átép.	M	6
Bottrop	1963	Kézdivásárhely, Őzséb	2019	Franz Breil	2M+P	22

63 A táblázatban szereplő orgonaadatok Bors László, Pap Zoltán orgonaépítők, valamint a szerző saját helyszíni orgonaszemléi és kutatásaiból származnak.

Származási helye	Építés éve	Jelenlegi helye	Áthelyezés éve	Építője, átépítője	Méret	Regiszter
Brassó, nővérek	1902	Maros-hévíz	1958	Rieger Ottó	2M+P	10
Brüsszel	?	Tibód	2021	-	M+P	6
Detmold	1990	Borzont	2018	Bosch cég	M+P	7
Düsseldorf	1976	Lengyel-falva	2013	Willi Péter	2M+P	19
Földszini, evangélikus	1908	Segesvár	1987	Carl Einschenk	M+P	7
Furpach	1970	Búzás-besenyő	2013	-	M+P	5
Gladbeck	1954	Kézdi-szentlélek	2022	Franz Breil	2M+P	23
Gyalár	1902	Kézdi-szentlélek Kiskásson	1976 2023	Angster József	M+P	7
Gyergyóalfalu	1862	Magyarzsákod	1930	Kolonics István	M+P	8
Gyergyószentmiklós, örmény	1878	Gyergyóremete	1901	Vass István	M+P	10
Hátszeg	1904	Vulkán	1923 1937	Angster József, Szeidl Ferenc bőv.	M+P 2M+P	6 13
Hollandia	1952	Marosludas Andrássy telep	2022	Flentrop cég	2M+P	14
Imecsfalva	1894	Csíkpál-falva	1980	Nagy József	M	6
Kadicsfalva	1925	Homoródremete	2016	Boda József, Pap Zoltán átép.	M+P	7

Származási helye	Építés éve	Jelenlegi helye	Áthelyezés éve	Építője, átépítője	Méret	Regiszter
Kászonújfalú	1827	Kászonjakabfalva	1885	Petrus Gottlieb Schneider	M	7
Kolozsvár, házi orgona	1994	Gyergyó-szentmiklós, Szt. József	2018	Hermann Binder, Pap Zoltán	2M+P	5
Kolozsvár, minorita	1885	Marosvásárhely, minorita	1926	Nagy József	M+P	10
Kolozsvár, zeneakadémia	1916	Gyergyóalfalu	1930	Rieger Otto	2M+P	10
Korond	1923	Fenyőkút	2011	Boda József	M+P	10
Körösbánya	1869	Dévatelep	1979	Dangl Antal és fia	M+P	6
Krasznabéltek	1874	Sepsiszentgyörgy, Szent József	1974	Wilhelm Hörbiger	2M+P	20
Montreaux	1953 1972 bőv	Sepsiszentgyörgy, Krisztus Király	2009	Rudolf Zeigler Cég	3M+P	42
Nagytusnád	1729	Újtusnád	1885	Kolonics átép.	M	6
Nagyváradszöllős	187?	Korond	2011	Jónás István	2M+P	12
Németország	1964	Sepsiszentgyörgy, Allomás utca	2014	Walker Cég	2M+P	12

Származási helye	Építés éve	Jelenlegi helye	Áthelyezés éve	Építője, átépítője	Méret	Regiszter
Németország	1962	Lemhény	2021	Detlef Kleuker	M+P	7
Németország	1958	Csíkmenaság	2013	Alfréd Führer	M+P	5
Németország	1957	Tusnádfürdő	2012	Walker cég	M+P	6
Németország	1962	Alsóborszék	2018	Willi Péter	M	3
Németország		Medgyes, Szt. István	1998	-	3M+P	16
Orlát	1873	Nyikómalomfalva	1973	Nagy József	M	6
Péterfalva, evangélikus	1862	Csíkborzsova	1985	Samuel Binder	M+P	11
Regensburg	1920	Illyefalva	2023	-	M+P	6
Sepsiszentgyörgy, Szt. József	1889	Gyergyótölgyes	1974	Nagy József, Boda József, Bartis Szabolcs	M+P	8
Svájc	1962	Ozsdola	2012	Späth Testvérek Rapperswil	2M+P	17
Szárhegy, ferences	1752	Sáromberke	1910	Johannes Hahn?	M	8
Szászdálya	1792	Kolozsár, Kálvária	1995	Samuel Maetz	2M+P	19
Szászszeniván	1872	Kolozsvár, Monostor	1994	Wilhelm Hörbiger	M+P	8

Származási helye	Építés éve	Jelenlegi helye	Áthelyezés éve	Építője, átépítője	Méret	Regiszter
Szászvidék, Küküllőmagyaros ev. 1987-2019 között Kézdivásárhely / Özsébben	1913	Kézdivásárhely, Özséb Imecsfalva	1988 2019	Karl Einschenk, Pap Zoltán átép.	M+P	6
Szederjes, református	1700?	Csíkborzsova	1878	Kolonics által.	M	4
Székelyudvarhely, ferences	1758	Szováta	1906	Johannes Hanh, Angster József átép.	M+P	8
Szentivánlaborfalva	1700?	Csík-bánkfalva	1882	J. Baumgartner	M	2
Szépvíz, örmény	1832	Csíkdelne	1911	Schneider Péter	M	6
Szerdahely	1905	Gyimesbükön Hidegségen	1979 2004	Angster József	M+P	6
Topánfalva	1910	Feltorja	1999	Angster József	M+P	6
		Tordatúr	2015		2M+P	
Vágás	1924	Béta	1991	Boda József	M+P	7
Vérd	1768	Kolozsvár Szt. Mihály	1993	Johannes Hahn	M	8
Winzau, Svájc	1925	Gyimesbük	2006	Carl Theodor Kuhn cég	2M+P	18

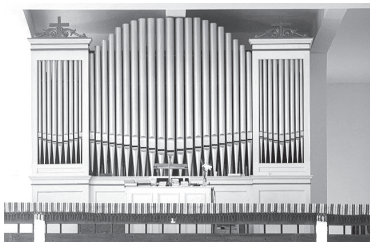
Képmellékletek



A 18. század során vándorolt műemlék orgonák Brassóban, Csíkbánkfalván és Újtusnádon. A szerző felvételei



A 19. században vándorolt hangszerek Csíkdelnén és Gyergyóremetén, valamint egy „külföldi import” orgona Borzonton. A szerző felvételei



A Svájcból Gyimesbükkbe „vándorolt” Kuhn orgona és cégjelzése. A szerző felvételei



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.09>

Takácsy Ignác (1830-1906) orgonaépítő 60. alkotása Hunyadi János kolostortemplomában

AMBRUS LÁSZLÓ

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Vallás, Kultúra, Társadalom
Doktori Iskola, Kolozsvár (RO)
ambrus_lszl@yahoo.com

Bevezető

Az orgona a maga több mint két évezredes történetével számos alkalommal is évszázadok kedvelt hangszere volt. Történetéről, fejlődéséről néhány kötetnyi terjedelemben lehetne írni. A Kr. e. 3. században Alexandriában feltalált hangszer előbb a hellén, majd a római kultúra népszerű különlegességévé vált. Rómában az Alexandriából érkezett káprázatos muzikusoknak köszönhetően az orgona (hydraulis) virágzóbb pályát futott be, sőt idővel a különböző hangszerekből összeált együttesekben már-már vezető szerephez jutott és minden fontos esemény elengedhetetlen kísérőhangszerévé vált. De nemcsak a császári udvarba és a gazdagok körébe férközött be, hanem az egyszerű nép szórakoztatását is szolgálta a cirkuszokban, a gladiátor viadalokon, és – ami számunkra a legszomorúbb, hogy – az orgonák szolgáltatták a kísérőzenét a keresztyenyek lemészárlásakor is.

Az egyház alighanem pontosan emiatt volt ellenérzéssel íranta. Igaz, hogy a kezdetekben a keresztény istentisztelet mindenféle hangszert nélkülözött, ám a gazdagok fényűző zeneszerszáma és a parázna-, borissza nép szórakoztató hangszere iránt végképp el-lenszenv mutatkozott, nem beszélve a drasztikus vérengzésekről. Annak ellenére, hogy szóba sem jöhetett a templomi használatuk, a nagy egyházatyáink (Szent Jusztinus, Szent Ambrus, Szent Jero-mos, Szent Ágoston, Nagy Szent Gergely...) és keresztény íróink (Ter-tullianus, Sidonius Apollinaris püspök...) mégis rendszeresen emle-gették, olykor még – hangját értékelve – elismerően is szólva róla.

Az orgona a királyok és fejedelmek ajándékaként elér Nyugat-Eu-rópába (Frankföldre), de ekkor az egyház még mindig nem alkalmaz-ta istentiszteletein. A keresztények által megbélyegzett hangszer történetében végül megtörtént a „pálfordulás” és a 800-as években itt-ott, nagyobb székesegyházakban, kolostorokban megjelentek az orgonák, és lassanként a 10. század közepétől egyre nagyobb szá-mban elterjed a templomi használata.

Egyes feltételezések szerint a papok, szerzetesek voltak az első nyugat-európai orgonaépítő mestereink, mivel az átlagembernél jóval tanultabbak voltak, és olyan közegben mozoghattak, amely szükséges egy ilyen bonyolult szerkezetű hangszer elkészítéséhez. A legtöbb szerkezetnek és maguknak a sípoknak az elkészítése a faműves munkában való jártasság mellett magas szintű technikai, számtani és zenei ismereteket igényelt. Ezek a klerikus hangszerké-szítők valószínűleg szerepet játszottak abban, hogy az orgona végül Isten dicsőítésének részévé vált.

Ezek a hangszerek nem hasonlítottak a ma ismert orgonáinkra. Kis méretűek voltak, kevés billentyűvel, ezáltal kis hangterjedelem-mel, legtöbbször csak egy sípsorral, viszont ezek a paraméterek az akkori zenei igényeknek teljes mértékben megfeleltek. A hangszer fejlődése a 14-16. század folyamán – párhuzamosan azzal, ahogy az orgona fokozatosan kezdett leszakadni a vokális zenétől, és ezzel egyidejűleg kezdtek megjelenni az önálló zenei műfajok – gyökeres változásokon és újításokon ment át. A szélesebb hangterjedelem, a változatos hangszínek (amiket már külön lehet ki- és bekapcsolni) egyben nagyobb méretű hangszereket is eredményeztek. Mivel a

méreteiben kezdett terebélyesedni, ebből adódóan helyhez kötötté válni, szükségszerűen megjelentek a hangszert körülölelő orgona-szekrények, amelyek korábban nem léteztek. Természetesen mivel a régi kis orgonák hordozhatóak voltak, azoknak is volt valamiféle lécekből, szövetből álló védőszerekezete, de csupán a szállításkor.

A lassan egyre fontosabb liturgiai célt szolgáló orgona nemcsak egyszerű zeneszerszám lett, hanem a templom kiemelkedő építménye, amelynek külsőjére egyházi pályafutásának kezdetétől fogva nagy gondot fordítanak. Az adott időszak művészeti stílusának megfelelő faragások és különböző díszítőelemek gazdagítják.

A fejlődés folyamatában nagyon fontos azt megemlíteni, hogy a 15. századtól már előfordultak olyan templomok, ahol a nagyobb, helyhez kötött orgona mellett használtak egy kisebb, ún. pozitív orgonát, amelyet mindig oda mozgattak, ahol éppen szükség volt rá. Egyértelműen ennek a két hangszernek teljesen eltérő adottságai voltak, így hangzásban is különböztek, ennél fogva a liturgiában is más-más szerephez jutottak. Voltak bizonyos alkalmak, amikor az említett két orgonát mégis egymáshoz közel helyezték el, hogy az orgonista könnyedén tudjon felváltva is játszani rajtuk. Ez vezetett később a több manuális (billetyűsoros) orgonák kialakulásához.

Az 15. és 16. század folyamán, amikor az orgona számos újjátáson ment át, lassanként megjelent Magyarországon is egyre több helyen, még nálunk Erdélyben is (Kolozsvár, Brassó, Gyulafehérvár, Beszterce).

Több mint ötszáz év elteltével ma már annyira természetesnek vesszük az orgona jelenlétét a templomban, mintha mindig is ott lett volna. De nem hiába érezzük így, mivel olyan szinten hozzátartozik a templomhoz, mint a harangszó vagy az oltáron égő gyertya. Nincs még egy ilyen gazdag adottságokkal rendelkező hangszer, mely a liturgiát, annak fényét és ünnepélyességét így tudná szolgálni. Képes egy jámbor fuvola módján is megszólalni, de akár egy nagyobb zenekarral is vetekedni. Gondoljunk bele, hogy ugyanaz a hangszer szól gyászmisén, halottak napján vagy keresztút alkalmával, amely ünnepélyesen, kitörő örömet sugározva megzendül karácsonykor az éjféli misén, vagy húsvét vigiliáján, amikor újra kísérelheti ajkunk dicsőítő énekét. Az orgona tehát nemcsak egy bútor vagy egy hangszer

a templomban, hanem egy célt szolgáló eszköz, mint a gyóntatószék, ahol letehetjük terhes bűneinket, vagy az ambó, ahonnan Isten ígését, üzenetét halljuk. Orgona nélkül sivár lenne a liturgia, de maga a templomtér is.

Manapság modern világunkban sajnos egyre több egyházközségben, templomban meg kell tapasztalják ennek a templomi hangszernek a hiányát, legtöbb esetben azért, mert hosszú ideje nem engedhetik meg azoknak a javítását és már használhatatlan állapotba kerülnek. Ezzel vagy hasonló helyzettel egy vagy több száz évvel ezelőtt is szembesülniük kellett őseinknek. Az idős, régi – nehezen beszerzett – hangszereket a kis létszámú közösségek nem tudták karbantartani, az újonnan készült templomukból többek között az is hiányzott, rosszabb esetben az is előfordult, hogy tűzvész miatt maradtak anélkül. Ilyen helyzetekben mégis az volt ezeknek az egyszerű, istenfélő embereknek a legfőbb vágyuk, hogy Teremtőjüket orgona hangja mellett dicsőíthessék.

A továbbiakban egy hasonló orgonaépítés történetét ismertetem, amely 19. század második felében Tövisen ment végbe, ahol a hívek számára szükséges és oly nagyon óhajtott hangszert – az általam kutatott – Takácsy Ignác marosvásárhelyi orgonaépítő készítette.

Takácsy Ignác a 19. századi erdélyi orgonaépítés történetében igen termékeny munkásságú mesternek mondható. Miskolc mellett született 1830-ban, a szabadságharcból tisztii rendfokozatban vette ki a részét, majd – miután a közel hat évnnyi tanonckodás után megszerezte szegedi tanítómesterétől az ajánlólevelet – valamikor 1859 év végén vagy 1860 elején telepedett le Erdélyben, Marosvásárhelyen. Első ismert megbízása a gegesi orgona javítása volt, ez idő alatt szerződött a káposztásszentmihályi reformátusokkal egy új 6 változatú orgona elkészítésére, mely az első saját műve az önállóságát követően. Ez sok tekintetben remek pályakezdsnek bizonyult az akkor 31 éves fiatalember számára. Egyrészt a munkát a híres brassói és segesvári mesterek orra elől sikerült megszereznie. Az elkészült hangszert a – nemcsak református körben – nagy elismerésnek örvendő Voczelka Ede zenetanár vizsgálta meg, akinek elégedettsége révén Takácsy szinte rögtön megnyerte a református

egyház bizalmát. A szakmai oldalon túl pedig a hangszer helyszíni felállítása alatt megismerkedett az ottani lelkész 22 éves leányával, akit később feleségül vett.¹

A káposztásszentmiklósi orgona után sorban jöttek a megrendelések, csupán a következő tíz évben 15 új hangszert épített és számos javítást is végzett. Nem volt túlságosan könnyű élete szülőföldjétől, Borsod vármegyétől távol. Szinte végig bérelt lakásban élt, sokszor anyagi gondokkal küzdött, emellett elhunyt az első gyermeke, majd 39 évesen megözvegyült. Ennek dacára mégis Marosvásárhely és a térség meghatározó orgonaépítőjévé tudott válni. Nagyobb számban a református egyház bízta meg munkával, holott buzgó katolikus ember volt.

A tövisi Takácsy Ignác-orgona története

Az orgonaépítés előzményei

Tövis Gyulafehérvártól 17 kilométerre északra, a Diódi-patak két partján fekszik, a Küküllő Marosba ömlésétől négy kilométerre észak-nyugatra. 1269-ből származik a település első írásos említése, 1293-ban már plébánia-templomáról is lehet olvasni.² A ma is álló templomot és kolostort – mely a főegyházmegyében az egyik legrégebb – Hunyadi János építtette 1442 és 1449 között a marosszentimrei és nagyszebeni török ellen vívott csata emlékére.³ A törökverő erdélyi vajda obszerváns ferenceseket telepített ide, akik az 1550-es évek elején hagyták el Tövist. A törökök újabb betörése a térséget is érintette, ennek folytán a rendház elpusztult, de a templom csodával

1 A Marosi Református Egyházmegye Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi fióklevéltárában. Egyházközségi Gyűjtők. Káposztásszentmiklós B1. 1861. évi számadások

2 Lestyán Ferenc: *Megszentelt kövek: A középkori erdélyi püspökség templomai II.* Glória Kiadó, Kolozsvár 1996. 157.

3 Knecht Tamás és Zsebe Márta (szerk.): *A gyulafehérvári főegyházmegye millenniumi sematizmusa.* Verbum Kiadó, Kolozsvár 2009. 89.

határos módon megmenekült. A reformáció hatására a katolikus lakosság egy része áttért, viszont a század végén még voltak katolikusok, mert Báthory Zsigmond 1599-ben a templomot átadta a minoritáknak, akiket a túlnyomó protestáns lakosság 1601-ben csakhamar elzavart.

1603-ban Basta György feldúlta Tövis városát is, ekkor az épületegyüttes is leégett. Az így romossá vált templomot nem sikerült eredeti formájában helyreállítani, a mellékhajókat lebontották és a rendház is már csak egy szinttel épült vissza. Mindeddig nem sikerült olyan levéltári dokumentumot találni, amely említést tenne arról, hogy a szerzetesrendek által is használt templomban állt-e egyáltalán orgona, amely ennek a tűzvésznek áldozatául eshetett.

A 17. század további részében Tövis lakossága annyira megfogyatkozott, hogy mind a katolikus, mind pedig a református templom fedél nélkül romladozott. Végül 1701-ben Apor István mindkét felekezet épületét rendbehozatta, és a megújult rendházba pálos rendűeket hozatott, akik egész 1786-ig szolgáltak itt, amikor is II. József február 7-én kihirdette a rend eltörlését.

Egy 19. század végi dokumentumban maguk a tövisiek a következőképpen emlékeznek vissza a templomuk több mint négy évszázados, olykor-olykor igen sanyargatott sorsú történetére:

„Dicső emlékű Hunyady János, hazánk és a kereszténység egyik legnagyobb előharcosa a törökökkel folytatott küzdelmei közepett az 1442. évben Szent Imrénél vívott fényes győzelme emlékére a szomszédos Tövis községben Magyarország Védasszonyának tiszteletére egy díszes templomot emelt. E történelmi nevezetességű templom a későbbi török háborúk alatt a pusztítás minden nemének kitéve s több, mint egy századon át földél nélkül maradvá 1701-ben boldog emlékű Gróf Apor István, erdélyi kincstárnok által némileg helyreállíttatott s a később eltörölt pálos rendűek lelkeszkedő kezelésére bízott.”⁴

4 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 76/1889. dec. 8.

Mivel Tövis néhány évszázadon át nemesi családok birtokában állt, így elképzelhető, hogy az istendicséretre biztosítva volt az orgona. Sajnos az egyházközség korai hangszereit illetően nem sok információ áll jelenleg rendelkezésünkre. A 18. század elején eszközölt – Apor István által szorgalmazott – kijavítási munkálatok alkalmával a templomnak új belső felszerelése is készültek, többek között egy fából épített karzat. Bizonyára ekkor vagy ezt követően készült el az az orgona, amely egészen a 19. század végéig látta el a szolgálatot.

1870 áprilisában Macskási János plébános hirtelen bekövetkezett halála nagy felfordulást keltett az tövisiek életében. Az ideiglenesen kihelyezett Lechner László számára az egyházközség anyagi helyzete teljesen átláthatatlan volt, de ennek ellenére is még ez év végén lépéseket tett a templom rossz állapotú orgonájának helyrehozására. November 17-én így írt a püspökéhez: „A helybéli ref. közönségnek új orgonája fölállítása alkalmából fölkértem az orgona művészt, hogy orgonánk kijavításáról áratlagot készítsen”.⁵ A hozzá csatolt költségvetésből megtudjuk, hogy a szóban forgó orgonaépítő a kézdivásárhelyi Kolonics István volt.⁶ Az árajánlatot is elküldték Gyulafehérvárra, kérve a főpásztort, hogy kegyeskedjék a jóváhagyásával megörvendeztetni a kis közösségüket, mert „ezen kijavítások eszközlésével ép oly jeles orgonát” nyernének, mintha 800 forintért újat szereznének. Külön kiemelik, hogy Kolonics az orgonát „jövő tavasszal készítené meg, a fizetést is csak akkor nyerné,” és hiszik, hogy addigra meglesz rá a pénzük.

Kolonics hét pontba szedett „kimutatási költségvetése” a meglehetősen rossz állapoton túl számottevő hasznos adalékkal is szolgál a tövisiek akkoriban használt orgonájáról. Eszerint egy manuális, rövidoktávós (C-c³ 45 hang), 6 regiszteres, hátuljátszós hangszer állt a karzaton, ahonnan a kántornak nem volt rálátása az oltárra. Tudjuk továbbá, hogy a billentyűi fából készültek. Az árajánlat szerint – mely ugyancsak november 17-én, Tövisen kelteztetett – Kolonics 246 forint fejében felvállalja egy új fúvó, egy új billentyűzet és teljesen új Quint 1¹/₂’ változat elkészítését, az orgonatest alapjának kicserélését,

5 GYFL GYÉL: I.1/a, 1870 év, cat 30, Num 2880

6 A tövisi református templom Kolonics orgonájának 1870-es építési éve mindeddig ismeretlen volt.

a sípok átrendezését, úgy, hogy a kántor előrelátása szabaddá váljék, továbbá a teljes intonálást és hangolást. Az ár tartalmazza az útiköltséget, efelett csupán tíz napi ellátást óhajt az egyházközség részéről. Munkája jóságáért hajlandó éltiben három évig felelősséget vállalni saját költségén.

A tövisiek javítási kérelmét november 19-én kapta kézhez Fogarasy Mihály gyulafehérvári püspök, aki ezzel kapcsolatban a következőképp utasította Lechner László plébánost:

„ezennel meghagyom, hogy mutasd ki a forrást, ahonnan az orgona kijavítására a fölszámitott 246 frtot kifizethetni reményled. Kisértsd meg e célra a hívek adakozását is igénybe venni, s az adakozás útján beveendett összegről, és a templom pénztárának activ, és passiv állásáról terjessz fel ide kimutatást, megemlítvén azt is, hogy vajjon nincs-e a templomnak az orgona kijavításánál sürgetőbb szüksége?”⁷

Az ideiglenesen kiküldött helyettes lekösz megbízása az év végén lejárt, és a következő évtől kinevezett Ninger Ignác plébános nem igazán szorgalmazta az orgona megjavítását. Az ő helyét 1876-ban Csató Ferencz vette át.

1887-ben ismét nagyobb mérvű javításokat végeztek a templomon és a papilakon. Ekkor többek közt a régi fakarzatot is tervezték lebontani és újat faragtatni kőből, viszont csupán a templomot sikerült újra földni az erdélyi vallásalap költségén. 1889. december 8-án egy levélben többek között arról olvashatunk, hogy az 1701-ben fából készült gyarló és kezdetleges karzat is teljesen pusztulásnak indult.⁸ Bizonyára ez is közrejátszott abban, hogy az orgonát nem javították meg korábban, mivel az a rossz állapotban lévő karzatra került volna vissza. Az említett levél a hívek számáról és a gyülekezet anyagi helyzetéről is tudósít: „Római katolikus hitközségünk számszerint alig háromszáz lélekből álló oly csekély és oly szegény, hogy alig vagyunk képesek egyházunk és iskolánk folyó szükségleteit fedezni.”

7 GYFL GYÉL: I.1/a, 1870 év, cat 30, Num 2880

8 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1889. dec. 8.

Az új kőkarzatot már 1889 tavaszán megrendelik a magyarigeni Koperdák József és Fábíán Józsefné kőfaragó műhelytől. Ezek után úgy döntenek, hogy a régi orgonájuk megjavítása helyett inkább újat készíttetnek.

Az orgonaépítés folyamata

Az orgonaépítő mesternek a kiválasztása bizonyára nem okozott nagy gondot számukra, mivel az ekkor 44 esztendőes Csató Ferenc plébános már ismerte Takácsy Ignácot, ugyanis 1868-1876 között Marosvásárhelyen volt segédlelkész és gimnáziumi tanár, ez idő alatt szoros barátság alakult ki közöttük. Időnként leveleztek is egymással, amelyekben az orgonaépítő gyakorta örvendeztette meg a papot jó hírekkel a közös marosvásárhelyi ismerőseikről is. Az egyházközség tehát el is fogadta a lelkészük által ajánlott szakembert.

Takácsy 1889. december 27-én személyesen megjelent Tövisen, az ekkor készült vállalati szerződésben a következőket olvashatjuk: „Létre jött a tövisi róm. kath. egyház képviselőjében Csató Ferencz helybeli lelkész és marosvásárhelyi Takácsy Ignác orgona készítő között a következőkben: A tövisi róm. kath. egyház részére szükségessé válván egy új orgona elkészítése, ennek teljesítésére vállalkozott és mint olyan elfogadtatott nevezett Takácsy Ignác úr.”⁹ Leszögeznek továbbá, hogy a készítendő hangszer az akkor bemutatott és oda csatolt rajznak teljesen és minden tekintetben pontosan megfelelő kell hogy legyen. A következő hat változat kiépítésében egyeztek meg: „1. princípál tiszta czinból 8 láb 54 síppal. 2. száliczionál az első octáv fából a többi czinból 8 láb 54 síppal. 3. vajt fuvola fából 8 láb 54 síppal. 4. coppel fából dugott 8 láb 54 síppal. 5. közönséges fuvola 4 láb nyitott; alsó oktávok fából, a felsők czinból 54 síppal. 6. mixtur három soros 162 síppal.”

A diszpozíció meghatározása mellett a kinézetben is megállapodtak. Eszerint az „orgona szekrénye kellő keménységű fenyű fából a faragványok pedig alkalmas hársfából” kellett készülnön.

9 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1889. dec. 27.

Az orgonaház tölgyfa színre, az oszlopok diófaszínre festetnek, a homlokzat díszítményei pedig kellőleg megaranyozandók. „A billentyűzet 54 darabban alsó C-től F[#]-ig fehér csont és ébenfa felülettel lesz kiállítandó és a játékasztal a szekrényhez illesztve hátul lesz elhelyezendő.”

A munka elkészítési határideje 1890. június 6-ra lett kitűzve. Takácsy 800 forintért vállalta el a megbízást, mely összegből 200 forintot előlegül, 300 forintot 1890. március 15-én, és a fennmaradó 300 forintot az orgona felállítása alkalmával kellett átadniuk. A megállapodás továbbá így folytatódik:

„Ezen 800 frt. összegben felül a tövisi templomnak meglévő régi orgonája vállalkozó úr tulajdonába megy át; az új orgonának pedig Tövisre való szállítása a helyi egyház költségén fog eszközöltetni és szerződő lelkész Csató Ferencz kötelezi magát az orgona felállítási időtartama alatt vállalkozó urat és segédjét szállással és koszttal ellátni. Az orgona szakértői felülvizsgálat után fog átvétetni és annak kifogástalan jószágáért nevezett vállalkozó három évre felelősséget vállal.”¹⁰

A megegyezés szerinti 200 forint előleget Takácsy nem vette át a szerződés megkötésekor, hanem 1890. január 4-én utalványozták a Magyar Királyi Posta tövisi hivatalából. A feladónál maradt szelvényen a következő írás áll: „Főladó-vevény Takácsy Ignác M. Vásárhely címzett 80 számú készpénzben befizetett 200 frt - krról szóló postautalványról. Főladó fizetett: Utalvány díjt 30 kr.”¹¹

1890. február 3-án az egyházközség beszámol a püspöknek az eddig foganatosított különböző gyűjtések, adományok és támogatások eredményéről, a még hiányzó pénzüsszegekről, továbbá ismételt fel-eleveníti a folyamatban lévő számos beruházás szükségességét és fontosságát. A Kolumbán Ágoston kántor-tanító révén lejegyzett és Csató Ferenc plébános, Stafkovicky Jácint gondnok, és Walter Károly egyháztanácsos által aláírt felterjesztés a következőképp szól:

¹⁰ Uo.

¹¹ GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. jan. 4.

„Tövis róm. kath. hitközségének egy kiváló díszje van: a Hunyady János által 1449 évben épített templom. Ha bár ez mint egyik jeles hazai műemlék már réges-régen országos figyelmet és méltatást érdemelt volna, mégis azon mostoha körülmény konstatálható, hogy e jeles templomnak főképp belsejében a múlt század eles-elejétől fogva javítókéz alig működött. Ennyi mulasztás után már nem csupán a kegyelet, de a szégyen érzet is, mely bennünket eltöltött a sok idegen látogatónak éppen nem hizelgő nyilatkozatai miatt, - indított azon lépésre, hogy részint kebli gyűjtés és ünnepélyek rendezése, részint pedig a hazai tekintélyesebb jótévközhöz intézett folyamodásunk útján az elodázhatatlanul szükségessé vált belső javítások és felszerelési tárgyak fedezésére az 1887 évre építkezéseknél fölöslegül maradt és a templom karzat javára kegyesen kiutalt 183 forintnyi alaptőkéhez a még szükségeltető összeget beszerezhessük. Isten kegyelméből, ha nem is minden oldalról, de mégis elég tisztességes siker jutalmazta szerény fáradozásunkat olyképpen, hogy nemcsak a karzat, hanem az orgonának és szószéknek újra építéséről és a templom belsejének kitisztításáról - mint egyelőre multhatatlanul szükséges alkotásokról komolyabban tervezgethettünk. Rajta voltunk és vagyunk, hogy mindenütt a legolcsóbb beszerzési és munkálati forrásokat keressük fel; mindezt által számolnunk kellett lehetőségig a stilszerűséggel is, melynek benemtartása bárkitől származható gáncsoló megróvást, betartása azonban a közönségesnél túlmenőbb kiadásokat tételez fel. Ezen számításokon kívül nem hagyható körülmény képeze részben okát annak, hogy minden telhető törekvésünk és erőfeszítésünk dacára is mint egy 250-300 frtnyi fedezet hiány akadályoz abban, hogy a világhírű hősnek egyetlen meglevő fenséges alkotása iránt nem a divatos kegyeletnek luxus szerű, hanem a parancsoló szükség alamiznaszerű adóját némileg leróhassuk. S bár Nagyméltóságodnak fejedelmi

bőkezűségét folyton élvezni szerencsések vagyunk, a jelzett körülmények között a szerénység rovására is – kényszerülve bátrak vagyunk azon legalázatosabb könyörgéssel járulni Nagyméltóságodnak kifogyhatatlan jósaгу atyai szívéhez: kegyeskedjék minket ezen szent ügyünk elérésére fölsegélni! Melyek után felszentelt atyai kezét csókolva hódoló tisztelettel maradunk.”¹²

A felterjesztéshez mellékelt vázlatos kimutatás alapján a templomban tervezett javítások és az oda szükséges felszerelések költsége 1620 forint. A karzat faragott kőből és téglalobtozattal 520, az ide megrendelt orgona 850, a szószerék, szintén faragott kőből 150, és a templom belsőjének kijavítása pedig 100 forint. A fedezet mind ezekre 1890. február 3-án 1352 forint és 93 krajcárt tett ki, amely a következőkből származott: az 1887. évi építkezéseknél feleslegül maradt 183 forint 15 krajcár kamatostól ekkor már 202 forint 93 krajcár. „Küladományokból” és magángyűjtés útján 400-400 forint. Ünnepelemek rendezéséből befolyt 150 forint. Továbbá a templom és a lelkészilak pénztárából 150 forint.

A püspök február 5-én a magánpénztárából 50 forinttal járult hozzá a templom belső felszereléseinek költségéhez, azzal az utasítással, hogy ezen összeg átvételéről bélyegtelen és a gondnok által aláírt elismervényt küldjenek hozzá be. Ezek után még így rendelkezett: „a még hiányzó szükséglet a meglévő fedezet gyümölcsöztetése és a gyűjtés tovább folytatása által szerzendő be s akkor a templom kijavítására és felszerelésire vonatkozó tervek és költségszámítások egyházhatalosági helybenhagyás végett előmbe lesznek terjesztendők.”¹³

Csató Ferenc plébános február 10-én küldi el Gyulafehérvárra a Lönhárt Ferenc püspök meghagyása értelmében kiállított nyugtát az adományozott 50 forintról. Köszönetüket a következőképp kifejezve: „kegyeskedjék templomunk céljaira küldött nagylelkű segedelméért hitközségünk forrón érzett hálájának nyilvánítását elfogadni!”¹⁴

12 GYFL GYÉL: I.1/a, 1890 év, cat 30, Num 413

13 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. febr. 5.

14 GYFL GYÉL: I.1/a, 1890 év, cat 30, Num 413

A tövisiek ahogyan eddig, ezután is igyekeztek minden követ megmozgatni a hiányzó pénz összegyűjtése érdekében. Kitűnik, hogy a plébános számos pap és tehetősebb világi ismerősénél is megkísérelt bármi csekély anyagi segítséget kérni a terveik megvalósítására. Ezeknek a kezdeményezéseknek eredményeképpen jó néhány esetben sikerült kisebb-nagyobb adományokhoz jutniuk. Azonban előfordult az is, hogy eredménytelenül zörgettek ajtókat. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület titkársága 1890. február 9-én keltezett levelükben így válaszoltak az egyházközség támogatási folyamodványára: „Egyesületünkhöz intézett segély iránti beadványukra vonatkozólag tisztelettel értesítjük, hogy kérelmüket igazgatóságunk teljesíthetőnek nem találta.”¹⁵

A megállapodás szerint az orgona következő 300 forint részletét csak 1890. március 15-én kellett volna utalniuk, viszont egy február 22-én feladott postautalványból kiderül, hogy a megbeszélte dátumnál hamarabb küldtek a mesternek 100 forintot Marosvásárhelyre.¹⁶ Takácsy február 25-én írt levele arra utal, hogy nemrégiben küldött értesítést a plébánosnak – amit valamiért nem archiváltak az egyházközség irattárában – melyben jelezte, hogy némi pénzre lenne korábban szüksége. Az orgonaépítő ekképp fejezi ki háláját:

„Kedves Barátom Ferencz! A kérésem következtében küldött 100 frtot folyó hó 23án vettem. Fogadd ezért őszinte hálám kifejezését, mert ezáltal rajtam a legjobbkor segítettél. Az orgona munkálata a legnagyobb gyorsasággal folytattatik. Nőm a legszívélyesebben üdvözöl, én pedig baráti készségeért még egyszer köszönetet mondva maradok háládatos barátod Takácsy Ignác.”¹⁷

Annak ellenére, hogy a szükséges anyagi fedezetet még mindig nem sikerült előteremteni, a tövisiek mégis segítettek az orgonaépítőn az általa hamarabb kért 100 forinttal. Ezek felett a többi szegődött mesternek is a már elvégzett munkák után kisebb-nagyobb

15 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. febr. 9.

16 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. febr. 22.

17 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. febr. 25.

részleteket ki kellett fizetniük a szerződések értelmében. Márciusban a Takácsynak járó második részletből hátra maradt 200 forintnak is csupán a felét tudták elküldeni, ráadásul azt is a meghatározott dátumot követően néhány nappal.¹⁸ A 100 forintról szóló postautalvánnyal együtt Csató Ferenc plébános egy levelet is küldött az orgonaépítő barátjának, – melynek tartalmát sajnos szintén nem ismerjük – ebben feltételezhetően magyarázatot adva a fennakadásokra.

Takácsy Ignác ezt követő levelének – melyet március 25-én adott fel a postán – még az eredeti borítékja is fennmaradt. „Nagyontisztelendő Csató Ferencz rom. kath. plébános urnak kiváló tisztelettel Tövisen” – olvashatjuk a címzést az orgonaépítő kézírásával. Maga a levél, mely a szakmai és üzleti oldalon némiképp túlmutat így hangzik:

„Kedves Feri barátom! Küldött leveledet és a 100 ftnyi összeget ugyan egy napon vettem. Fogadd legőszintébb köszönetemet. Igaz, hogy 200. jobb lesz vala; de ha nem volt lehetséges, abbais belenyugszom. Ami az orga elkészítését illeti: meglehetsz győződve, hogy az a kitűzött időre kész leend. Szükséges azonban tudnom: 1.) hogy miután a kar már készen van, hány centiméter magassága annak a templom talajától a mennyezetig? 2.) hány centiméter a magassága a régi orgonának a kereszt leszámításával? és 3.) hány centiméter a régi orgona fuvónyomójánál a szélessége? Mindezekre nézve kellő felvilágosítást kérve, az orgona szerkezetét illetőleg ne aggodj, jobb lesz, ha ehelyett Nagypéntekre egy jól elkészített predicationról gondoskodik. Midőn az orgona felállítva leend, akkor nyiland alkalmad annak belszerkezetéről és kül csínjéről magadnak meggyőződést szerezhetni. Addigis fogadd nőmnek ép ugy, mint Kiss Jóskának, ki folyó hó 22-én városi tanácsnökká lett megválasztva, és saját üdvözetemet. Felvilágosításodat levelezőlapon várva maradok őszinte barátod Takácsy Ignác.”¹⁹

18 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. már. 18.

19 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. már. 25.

Az új karzat ekkor még nem volt készen, ugyanis Koperdák kőfaragó mester az oszlopok és a könyöklők elkészülését húsvét szombatjára vagy pár nappal előtte remélte teljesen elkészülni. Hogy mikor küldte meg a plébános Takácsynak az általa kért méreteket, nem tudjuk.

Az anyagiak terén az isteni gondviselés is a segítségükre sietett, ugyanis 1890. tavaszán a plébános néhány jóval korábbi megkeresésére támogató válasz érkezett. Bálint László, Bereck község plébánosa a legjobb akarata dacára is csak 1 forinttal tudott „a tövisi jeles emlékü templom felszereléséhez” hozzájárulni.²⁰ A helyi plébános bizonyára a Tövisen élő Walter család révén ismerkedhetett meg és barátkozott össze Walter Károllyal, Budapest-Erzsébetváros elemi iskolájának az igazgatójával. Az alig harminc esztendő tanár is, – aki rövid ideig Esztergomban is volt segédkantó – elkötelezett volt a tövisi templom ügyében. Március 19-i leveléhez 21 forintot csatolt, melyet a templom javára gyűjtött.²¹ Március 25-én Csíksomlyóról Imets F. Jákó²² gimnáziumi igazgató a leveléhez csatolva küldött 2 forintot „a tövisi Hunyady János féle templomnak, ezen nevezetes történelmi műemléknek, megfelelőbb belső felszerelésére”.²³ Csató plébános egy másik jó barátja, a verespataki református vallású bányatulajdonos Ebergényi Mózes április 5-én 10 forintot küldött a következő üzenettel:

„(...) sietek ide zárt 10 frt szerény adakozással magam is hozzá járulni egy oly emlék fenn tartásához, mely nem csak a Cath. hitélet terjesztéséhez van fűzve; hanem Erdélyünk történelmének egy szép emléke, amely mindnyájunkot hosszú időre a hazafias össze tartozásra és testvéri szeretetre int. A nemes cél iránti buzgoságból örömet meg tettem volna azt is, hogy másokat meg nyerjek az

20 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. már. 15.

21 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. már. 19.

22 Imets Fülöp Jákó (Tusnád, 1837.11.12. – Tusnád, 1912.10.24.), kanonok, főesperes, tanár, gimnáziumi igazgató, iskolaszervező és könyvtáralapító, író, műfordító, az akkori országhatárokon kívül élő magyarság ismert kutatója

23 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. már. 25.

adakozásra, de a mostani átalános szegény bányászat azt nem engedi meg, miután ily köz célú adakozásokkal külföldben is a hívők serege túl van terhelve.”²⁴

Max Tivadar fogarasi nyugalmazott őrnagy április 19-én levelében közli, hogy miután olvasta a tövisiek segélykérő üzenetét, már december 14-én Bécsbe, Erzsébet királyné főudvarmesteréhez folyamodott, mint kiderült, eredménytelenül. Ennek ellenére több havi fáradozása eredményeként a templom részére küldött egy fehér pluviálét stólával együtt, egy kék kazulát öt darab tartozékkal.²⁵

A Szent László Társulathoz benyújtott segélykérelmükre május 12-én érkezett válasz Gyulafehérvárra, miszerint az egyesület „a tövis templom jókarba való helyezése céljából száz azaz 100 frtot” küldött.²⁶

Időközben hozzáfogtak a kőkarzat elkészítéséhez. A szükséges oszlopokat és könyöklők egy részét még április 3-án, nagyszerdán hozta el tíz tövisi szekér Magyarigenből. A maradék elemeket pedig fuvaros híján csak később sikerült elszállítani.²⁷ 1890. április 18-án vasúton érkezett Aradról Tövisre 10 zsák portland és 8 zsák vízhatlan cement.²⁸ A kórusra felvezető 17 darab kőlépcsőről április 29-én állított ki számlát Moritz János kőfaragó, darabja 1 forintba került.²⁹ Ezt követően május 9-én vásároltak 4000 darab téglát és 42 kilogramm kulcsvasat Nagyenyedről. A téгла nem bizonyult elegendőnek, mert utólag még 2000 darabra volt szükségük. Ezen felül még felhasználtak 10 köbméter alapkövet, 100 véka meszet, 30 szekér porondot és 10 darab vaskapcsot.

Az orgona árának második részletéből 100 forinttal az egyházközség pénz szűke miatt több mint egy hónapig tartozott az orgonaépítőnek. Ezt az összeget maga Csató Ferencz plébános személyesen vitte el Marosvásárhelyre április végén. Az erről kiállított

24 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. ápr. 5.

25 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. ápr. 19.

26 GYFL GYÉL: I.1/a, 1890 év, cat 30, Num 1757

27 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. ápr. 3.

28 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. ápr. 18.

29 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. ápr. 29.

elismervény így szól: „Nyugta egy száz forintrol o. e. ben melyiket én alolírot a tovisi r. c. egyház reszere készületbenlevő orgona arabol tisztelendo Csato Ferencz urtol hogy valóban kezemhez vettem elősmerem Takácsy Ignác MVásárhely 1890 April 28.” A korábbi levélváltásuk szerint a hangszer ekkor már részben fel volt állítva Takácsynak a Kálvária utcai lakásán, ennek a megtekintése okán utazhatott oda a lelkész. A vállalati szerződés alapján az orgona játszóasztala a szekrény mögött foglal helyet, vagyis hátul játszos orgonát terveztek. Ezzel szemben az orgona pedig elől elhelyezett különálló játszóasztallal készült el. Mivel kifejezetten erről a változtatásról semmiféle írás nem tesz említést, feltételezhetjük, hogy ezt illetően akkor személyesen történhetett szóbeli megegyezés. Ezt némiképp alátámasztják az orgonaépítő március 25-ei levelében írt szavai: „Mindezekre nézve kellő felvilágosítást kérve, az orgona szerkezetét illetőleg ne aggodj, (...) midőn az orgona felállítva leend, akkor nyiland alkalmad annak belszerkezetéről és kül csinjáról magadnak meggyőződést szerezhetni.”

A plébános nem sokat időzött barátjánál, mivel másnapra már haza is érkezett. Megtudva Takácsytól az orgonaalkatrészek méreteit és a fuvar várható idejét, az egyházközség április 29-én a Magyar Királyi Államvasút budapesti igazgatóságához fordult a szállítás díjmentesítésére. A kérelmükre az igazgatóhelyettes május 20-án így válaszolt:

„A t. romai katolikus lelkészi hivatalnak Tövis. Vonatkozásul april hó 29-én kelt becses beadványára tisztelettel értesítjük, hogy az ottani római katolikus templom számára Maros-Vásárhelyről szállítandó orgona után a díjmentes szállítást elvi okoknál fogva sajnálatunkra nem engedélyezhetjük. Megjegyezzük egyéb iránt, hogy beszerzett jelentés szerint a kérdéses orgona súlya körülbelül 3000 kg. lesz, mely esetben a szállítási díj mintegy 23 frtot fog kitenni.”³⁰

30 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. máj. 20.

A kontraktus szerint a hangszer árából „fennmaradó 300 frt az orgona felállítása alkalmával adatik át”. Ám annak ellenére, hogy a hangszer még mindig a mester műhelyében volt május 20-án, mégis utalványoztak postán 100 forintot.³¹ Mivel nincs nyoma a levélváltásokban, hogy ezt a vállalkozó kérte, így nagy valószínűséggel a plébános április végén tett marosvásárhelyi látogatása alkalmával Takácsy személyesen fejezte ki ezen szükségét. Lehetséges, hogy Csató Ferenc a felállított hangszer láttán meg tudta győzni az egyháztanácsot, hogy a megegyezés ellenére korábban kiutaljanak egy részt a hátralékból. Végso soron korábban ők maradtak el a második részlet folyósításával.

A templom a folyamatban lévő építkezés miatt nem állt készen az orgona fogadására. A szerződés szerint ugyan június 6-án kellett volna felállítani a hangszert, ám az ehhez szükséges új karzat – a belső meszelés és tisztítás munkálataival egyidejűleg – csupán június 7-én készült el.³² Az orgonához hasonlóan a nagyenyedi Barát Sándor asztalosmestertől megrendelt padok sem kerülhettek be emiatt időben a helyükre.³³

Arról, hogy Takácsy mikor és miként üzent a tövisieknek az orgona szállításáról, valamint a maga és segédje érkezéséről nem tesz említést egy fennmaradt dokumentum sem. Továbbá magáról a hangszer fuvarozásáról sincs meg az eredeti vasúti okmány, viszont az 1890-ik év pénztári naplója³⁴ szerint „az új orgona szállítása” június 13-án történt, 20 forint 13 krajcár költség ellenében.

Takácsy és a legénye bizonyára már Tövisen volt, amikor az orgona oda megérkezett, mivel felügyelni kellett az átrakodást a vonatról a szekerekre. Az orgona faragványait Zinthal Mihály³⁵ készítette, aki ezeket Szászrégenből vasúton küldte Tövisre június 28-án. A 25 kilogramm súlyú láda átvételére tekintetes Takácsy Ignác úr orgonaművész volt feljegyezve a gyorsáru-szállítólevélen.

31 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. máj. 20.

32 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. jún. 7.

33 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. máj. 31.

34 GYFL GYUGYL: VIII, 19/c, 1 dob, 1871-1906, 1891. jan. 28.

35 Zinthal Mihály oltárkészítő, aranyozó, Takácsy több alkalommal is dolgoztatott vele

A rendeltetési állomás pecsétje szerint a küldeményt másnap, június 29-én Tövisen át is vette a bizományos.³⁶

Az egyházközség archivált anyagai közül egy nagyon érdekes írás került elő, amely némi kérdést hagy maga után. A dokumentum így szól: „Nyugta hatvanhat forintról melyeket takácsy ignác orgona készítő nevében és meg bízásából negyven hat forintig a tovisi orgona árába és husz forintig a korombán agostonnak el adot zongora árába csató ferencz plebános urtól át vettem Tövis. 1890. július, 10kén Csintalan Gyula.”³⁷ Ennek értelmében tehát Takácsy Ignác valami oknál fogva nem tudta az általa készített hangszer felállítását befejezni Tövisen, ezért korábbi tanítványát, a kolozsvári Csintalan Gyula orgonaépítőt bízta meg ezzel. A kolozsvári mester által felszámolt 46 forintnyi munkadíj a hangszer intonálására és hangolására enged következtetni. Ugyanakkor az a tény, hogy még egy zongorát is szállított magával, melyet a helyi kántor-tanítónak adott el, arra utal, hogy ez már előre megtervezett művelet volt, nem pedig valami hirtelen kialakult helyzet.

A legszilárdabb magyarázat arra, hogy az orgona felállítását Takácsy miért volt kénytelen korábbi tanítványára bízni, az lehet, hogy ő maga egy másik hangszerének a befejezésével és összeszerelésével foglalkozott. Ugyanis amiatt, hogy a templomban az új karzat csak június 7-én készült el – míg az eredeti menetrend szerint az orgonát már egy nappal korábban át kellett volna adnia a használatra –, Takácsy ütemtervében jelentős késés alakult ki. Így a műhelyében a vártnál több ideig helyet foglaló tövisi orgona hátráltatta a szőkefalvi katolikus templomba szegődött munkájában. Mindkét egyházközség megbízását még előző év decemberében vállalta el, sőt a Küküllő-mentiekét elsőként. Azért, hogy legalább Szőkefalván ne fusson ki a határidőből és szeptember 15-ére felállíthassa az ugyancsak hat változatú orgonát,³⁸ valószínűleg be kellett vonja volt tanítványát a tövisi orgona helyszíni munkálatainak befejezésébe.

A vállalati szerződés szerint az elkészült orgona átvétele „szakértői felülvizsgálat után” kellett megtörténjen, ami bevett szokás volt

36 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. jún. 28.

37 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1890. júl. 10.

38 GYFL GYÉL: I.1/a, 1890 év, cat 30, Num 4579.

akkoriban. Sajnos ebben az esetben sem maradt fenn jegyzőkönyv, amelyből megismerhetnénk az esemény részleteit, hogy ki vagy kik voltak a felkért szakemberek, és milyen bírálatot kapott az új hangszer. Viszont az időpontot nagyjából meg tudjuk határozni, ugyanis az évi számadásban július 20-ai dátummal a következőt jegyezték le: „az új orgona elkészítése és felállítása” 834 forint 69 krajcár.³⁹ Így vélhetően ekkor adták át a hangszert, amely a szerződésben foglaltaknak megfelelt, hiszen maradéktalanul kifizették. Az orgona diszpozíciója ekkor így nézett ki:

Manuál	<i>C-f³54 billentyű</i>	
Principal	8'	<i>54 drb cínsíp</i>
Salicional	8'	<i>12 drb fasíp 42 drb cínsíp</i>
Vájt Fuvola	8'	<i>54 drb fasíp</i>
Coppel	8'	<i>54 drb dugott fasíp</i>
Flota amabil	4'	<i>24 drb nyitott fasíp 30 cínsíp</i>
Mixtur 3 sor		<i>162 cínsíp</i>

Az orgonahomlokzat kialakítása tökéletesen igazodik a gótikus templom jellemvonásaihoz. A hármastagolásban elhelyezkedő négy sípmező csúcsa az ablakok boltozatát imitálja. A középső tagolás szögletesen emelkedik ki a két szélsőtől, ám ennek előterében egy számárhátív csúcsosodik ki tetején egy stilizált faragott kereszttel. Az orgona tetejét és a sípmezők felső részét gótikus motívumú faragványok díszítik. A sípok lábánál vízszintesen végigfutó faragott díszelem, pedig az orgonával egyidőben készült új kőkarzat faragott korlátjának a mintázatát követi. Az oldalain kialakított nyílások fedelei zsanérokkel vannak felszerelve.

³⁹ GYFL GYUGYL: VIII, 19/c, 1 dob, 1871-1906, 1891. jan. 28.

Az orgona további sorsa

Az egyházközség a következő év folyamán, 1891-ben úgy döntött, hogy az új orgonáját kibővített és némi változtatást eszközöltet annak hangképén. A két munkálat közötti egy éves időszakból nem ismerjük a plébános és az orgonaépítő közt történt levélváltásokat. Ám ez a hiányosság már az évekkorábbi időszakot tekintve is észlelhető, ami arra utal, hogy a nagyobb mértékben személyes tartalmú üzenetek – még hogyha van is benne kevés említés az orgonáról – nem kerültek a plébánia irattárába.

A kibővítési munkálatokkal kapcsolatosan 1891. szeptember 7-én – a korábbi alkalomhoz hasonlóan – Tövisen állapodtak meg Takácsyval. Ezen eseményen az aláírások tanúsága szerint az orgonaépítőn és a plébánoson kívül még jelen voltak mint tanúk Schmotzer Lajos és Kolumbán Ágoston, utóbbi volt a jegyző is egyben. A vállalati szerződés így szól:

„Létre jött Főt. Csató Ferencz tövisi lelkész és marosvásárhelyi Takácsy Ignác orgona építő között a következőkben: 1. Takácsy Ignác vállalkozik arra, hogy az általa mult évben a helyi r. k. egyház részére készített 6 változatu orgonát kiegészíti 8 változatura; még pedig oly formán, hogy a jelenleg meglévő ugynevezett flóta amabil változatot kicseréli felül fuvó /: überblászen :/ változattal, melyben 19 drb. alhangu síp fából a többiek czinből készülnek. Az ekkép módosított 6 változathoz hozzá járul egy teljes 4 lábas principál czinből és egy négy lábas csucsfuvola szintén teljesen czinből. 2. Az előbb leirt munkálatokért 260 azaz: kétszázhatvan forint díj állapittatik meg, mely összegből 60 azaz: hatvan forint előlegül megy, melynek átvételét Takácsy Ignác jelen szerződés aláírásával elismeri és nyugtatja, a többi 200 forint az 1.ső pontban leirt munkálat kifogástalan teljesítése után fizettetik ki vállalkozónak. 3. Jelen

munkálat teljesítésének határidejéül f. évi november hó
20.a állapittatik meg.⁴⁰

A szerződés megkötését követő időszakból ugyancsak kevés információt ismerünk. Úgy tűnik, hogy a munkabért most sem a megállapodásban foglaltak szerint fizették ki. Mivel a kontraktust Takácsy is aláírta, így annak tartalma szerint már szeptember 7-én átvett 60 forintnyi előleget. Ezen kívül két „postai föladó vevény” is bizonyoságot tesz pénz kiutalásáról. Október 15-én 100 forintot, majd november 1-én 50 forintot adtak fel Takácsy részére.⁴¹

Az elvégzett munkáról kiállított számlából⁴² megtudhatjuk, hogy Takácsy miként hajtotta végre a hangszer kibővítését. A szelládához hozzátoldott egy vendégszelládát, amelyre a két új sípsort állította, ezeknek széltökét készítette a hozzájuk járó csúszkával és az azokat mozgató mechanikával együtt. A játszóasztalon, mivel már nem volt hely a meglévő regiszterhúzóknak két újnak, ezért a vízszintes síkon a billentyűzet pakni mindkét oldalán egy-egy előre-hátra mozgatható kapcsolót alakított ki. Viszont ezeknek a nevei nincsenek feltüntetve, és a Flota amabil 4' változat elnevezés is megmaradt, holott az egy ugyancsak 4 lábas átfújó fuvolát (Travers flöte) működtet. A két új sípsor miatt az orgonaszekrényt hátrafelé megtoldotta, de nem a teljes magasságban, csupán ahol a vendégszálláda és a sípok elhelyezkednek. A hangszer diszpozíciója a bővítés után így néz ki:

Manuál:	<i>C-f³54 billentyű</i>	
Principal	8'	<i>54 drb cínsíp</i>
Salicional	8'	<i>12 drb fasíp 42 drb cínsíp</i>
Vájt Fuvola	8'	<i>54 drb fasíp</i>
Coppel	8'	<i>54 drb dugott fasíp</i>
<i>Principal</i>	4'	<i>54 drb cínsíp</i>

40 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1891. szept. 7.

41 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890.

42 GYFL GYUGYL: VIII, 19/b, 5 dob, 1889-1890, 1891. dec. 17.

<i>Csúcsfuvola</i>	4'	54 drb cínsíp
<i>Travers flöte</i>	4'	19 drb fasíp 35 cínsíp
Mixtur 3 sor		162 cínsíp

A kibővítési munkálatokat illetően egyéb dokumentum nem szolgál további információval. Nem ismert, hogy végül november 20-ra sikerült-e időben elkészülnie. Tudjuk, hogy november elejéig 210 forintot adtak ki az orgonaépítőnek a szerződésben meghatározott 260 forint munkadíjból. Viszont Takácsy 305 forint 37 krajcárról állított ki számlát december 17-én Marosvásárhelyen. Ez nem föltétlenül jelenti azt, hogy a munka nem készült el a megszabott időre, hiszen korábban is volt példa arra, hogy a tövisiek rugalmasan kezelték a részletek kifizetését.

Egy évtizeddel később az 1901. augusztus 1-én készített leltár szerint jó állapotban volt az 1890-ben közadakozásból készült nyolc változatú „góth” stílusú orgona. Értékét 2500 koronában határozták meg.⁴³

1926-ban az egyházközség úgy döntött, hogy a nyár folyamán a templomot kifestetnék, mivel a falai már nagyon piszkosnak mutatkoztak. A főhatóság kiküldte a kerületi főesperest és Lestyán Józsefet, „hogy a régi templom stilszerű kifestésére helyes módozatot állapítsanak meg.”⁴⁴ A rendelkezésük szerint a „faragott kövekről, melyek az ablakok körüli párkányzatában, az ajtók és szentélyt választó ívezetben vannak, valamint a falakon kiemelkedő faragott kő órmokról a meszelést” le kellett kapartatni, hogy az eredeti állapotukban maradjanak meg. Továbbá a falakat le kellett teljesen simítani és a szakértők utasítása alapján lefesteni. Az augusztus és december folyamán zajlott munkálatok nagy mennyiségű port eredményeztek, ami az orgonába is bejutott, ám a kitisztítása elmaradt.

Tíz évvel később, 1937 májusában a temesvári Wegenstein orgonagyár emberei javították a helyi református templom orgonáját. Ennek okán Oláh Dániel plébános május 23-án összehívta az egyháztanácsot a saját orgonájuk ügyében. A jegyzőkönyvből megtudjuk,

43 GYFL GYÉL: I.1/a, 1901 év, cat 33, Num 3628.

44 GYFL GYÉL: I.1/a, 1926 év, cat 30, Num 3526.

hogy a világháború idején a homlokzati sípokat rekvirálták. A lelkész feleleveníti, hogy Wegenstein orgonaépítő még 1933-ban 14 600 lej összegben beadott egy költségvetést az orgonájuk kijavítására, a hiányzó homlokzati sípok pótlására és teljes jókarba helyezésére. Az egyházközség anyagi helyzete akkor ezt nem engedte meg, így feledésbe is merült a dolog. A dokumentum szerint a plébános így folytatta előterjesztését: „most azonban lehetőség nyílt rá és alkalom szerű is volna a javítás eszközlése, mert a cég emberei jelenleg itt dolgoznak a ref. templom orgonáján, kéri tehát az egyház tanács határozatát.”⁴⁵ A jelenlévők elhatározták a javítás eszközlését, ezért kéri a püspököt, hogy „az egyházi épületek javítási és fenntartási alapjából” a szükséges 14 600 lej összeg felhasználását engedélyezze, és az elnöklő plébánost utasítják, hogy „a céggel a szükséges levelezést fölvegye a fizetésre vonatkozólag a novemberi országos vásárig kitoló feltételben egyezzek meg, amikor az egyház megkapja a vásárvámból az ő részesedését.”

A plébános még aznap így írt Majláth püspöknek: „Templomunk orgonája rászorul az alapos tisztításra, hangolásra és ugyanakkor szeretnők a hiányzó, - háboru elvitte - homlok sípokat is beállítani.”⁴⁶ A felterjesztéshez csatolva az egyháztanács ide vonatkozó jegyzőkönyvét és Wegenstein orgonagyáros 1933-as költségvetését, tolmácsolta az egyháztanács kérését a szükséges 14 600 lej és mellékiadásoknak fölhasználását az épületek fenntartási alapjából. A lelkész úgy vélte, hogy amennyiben november első felében megkapják a vásárvám utolsó részletét, akkor a folyó kiadásokon túl az orgonajavítás költségeire is lesz fedezetük. Reménykedett, hogy a cég beleegyezik ebbe a fizetési határidőbe.

A folyamodvány másnap már a püspök asztalán volt, aki hosszas késlekedés nélkül, már május 25-én a következő választ küldi a tövisiek kérésére:

„F. évi 87. sz. felterjesztésére az egyháztanács határozata alapján az orgona javítását Wegenstein-céggel 14.600 lej összegben az egyházi épületek javítási és fenntartási

45 GYFL GYÉL: I.1/a, 1937 év, cat 30, Num 1758.

46 Uo.

alapjából engedélyezem. Figyelmébe ajánlom a következőket: 1. az 1933 évi költségvetés szerint a tisztítási és hangolási munkálatok díja a szerelők utazási költségeivel együtt értendő – az utazási költségek az adott esetben a Cégnek mostani ajánlata szerint megtakaríthatók; 2. semmi estere sem engedhető meg, hogy a fizetés eszközlése végett az egyházközség kölcsönt vegyen fel.⁴⁷

Jelenleg még nem került elő olyan dokumentum, amely a javítás további folyamatába betekintést engedne. Ugyan a tövisiek az 1933-as Wegenstein féle ajánlatot csatolmányként a folyamodványukhoz felterjesztették Gyulafehérvárra, de a dokumentum ott nem került archiválásra, így annak pontos tartalmát nem ismerjük. Minden bizonnyal a tisztításra szoruló hangszert végül megjavították, és kipótolták a ma is látható új homlokzati sípokkal.

A hangszer további állaptát illetően nem sokat tudunk. A századfordulón már modern, csendes üzemű villanymotor szolgáltatta a megszólalásához szükséges szelet. Legutóbb – 2023 július-augusztus folyamán – Pap Zoltán székelyudvarhelyi orgonaépítő végzett nagyobbszabású javítást Szász János plébános megbízásából. Ekkor a szelládát teljesen restaurálták, az egész hangszert kitisztították, az elkopott mechanikai alkatrészeket cserélték, és a sípokat újra intonálták és hangolták. A felújított orgonát szeptember 8-án a Kisboldogasszony búcsú alkalmával Kerekes László segédpüspök áldotta meg.

Összegzés

Az orgona a több mint kétezer éves múltjával az egyik legősibb ma is létező hangszernek nevezhető. Az idők folyamán számos fejlődésen ment át, sok különböző szerepet betöltve. A helyét jellemzően a templomban találta meg, de előfordul koncerttermekben, szalonokban és nagyritkán magánlakásokban is. A különböző

47 Uo.

alkotóelemeinek a lényeges tökéletesítése révén a mai formájában ismert orgona a barokk korban élte első fénykorát. Ebben nagy szerepet játszott a felülmúlhatatlan orgonista, Johann Sebastian Bach és a kiváló orgonaépítő, Gottfried Silbermann munkássága is. Bach és Silbermann pedig nagy hatással volt a következő nemzedék zseniális muzsikusaira, zeneszerzőire és orgonaépítőire egyaránt.

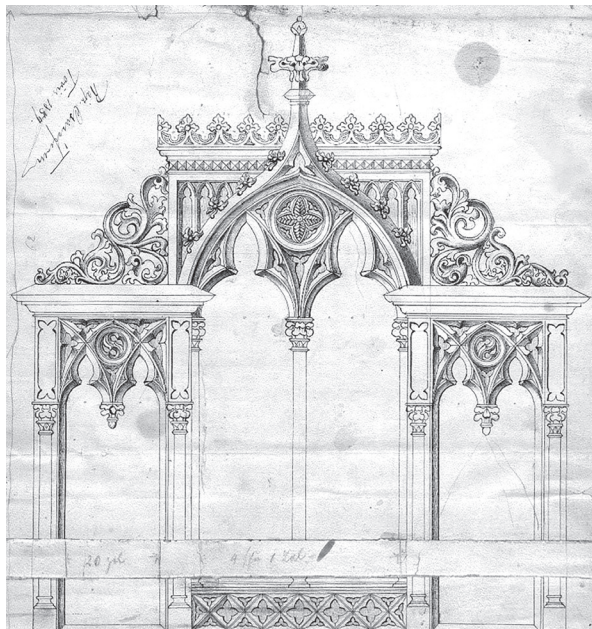
Az általam kutatott Takácsy Ignác orgonaépítő ugyan nem szerzett magának világhírnevet, viszont alkotásai ma is liturgikus (istentiszteleten) használatban lévő hangszerek, melyek az erdélyi és végsősoron az európai orgona-repertórium részét képezik. Az általa 1860 és 1900 között készített több tucat hangszer jelentős része teljes eredetiségben maradt ránk, a korszak jellegzetes példányainak számítanak.

Takácsy a többi mesterhez hasonlóan csakis azért kapott megbízásokat új orgonák elkészítésére vagy a már meglévők javítására, mert az egyes egyházközségeknek az volt a vágya, hogy a mindenható Istent orgona hangja mellett dicsőíthessék. Ennek egy remek példája a tövisiek (orgona) története.

Egy hangszer elkészíttetése minden esetben nagyszabású befektetésnek számít, amihez a szegény asszonyok két fillérje is elengedhetetlen. Sokszor egy új orgona magával vonz további elengedhetetlen munkákat is, mint egy új karzat.

Az alig 300 lelkes kis tövisi egyházközség nagy múltú temploma iránt Erdély-szerte és azon túl is, felekezettől függetlenül sokan mutattak empátiát. Több mint négyszáz év elteltével is „Erdély történelmének egy szép emléke” volt, amely mindenkit „hosszú időre a hazafias összetartozásra és testvéri szeretetre” intett.

Ma már nem tekintünk így templomainkra, az azokhoz köthető fontos történelmi események már nem jelentenek sokat számunkra, igaz, hogy ma már nem is igazán ismerjük azokat. Nem csoda, hogy a 79 hangszert alkotó Takácsy Ignác orgonaépítő feledésbe merült, hiszen a saját templomépítő felmenőinkre sem emlékezünk. Elengedhetetlen, hogy ismerjük ilyen téren is a múltunkat, mert az bizonyosan hatást gyakorolt a jelenünkre.



1. ábra: A Takácsy által bemutatott orgonarajz
Forrás: Gyulafehérvári Érseki Levéltár, Gyulafehérvári Gyűjtő Levéltár



2. ábra: Tövisi orgona, Takácsy Ignác 60. alkotása
Forrás: saját fotó

Irodalomjegyzék

- Zászkaliczky Tamás *Az orgona képes krónikája*. Rózsavölgyi és Társa. 2008.
- Pécsi Sebestyén *Az orgona*. Ecclesia Könyvkiadó. 1975.
- Lestyán Ferenc *Megszentelt kövek: A középkori erdélyi püspökség templomai II*. Glória Kiadó. 1996.
- Knecht Tamás és Zsebe Márta (eds.) *A gyulafehérvári főegyházmegye millenniumi szematizmusa*. Verbum Kiadó. 2009.
- A Marosi Református Egyházmegye Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi fióklevéltárában (Mar.Eme.Lvt.). Egyházközségi Gyűjtők (Ek.Gyűjt.).
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (GYFL) Gyulafehérvári Érseki Levéltár (GYÉL).
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (GYFL) Gyulafehérvári Gyűjtőlevéltár (GYUGYL).



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.10>

A „közjó” koncepciója és annak missziológiai megközelítése mint egy fenntartható fejlődési vízió alapja

BERTALAN TÍMEA

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Vallás, Kultúra, Társadalom
Doktori Iskola, Kolozsvár (RO)
timea.bertalan@ubbcluj.ro

Bevezetés

Mi az egyház szerepe az ökológiai válságban? Beszélni róla, konkrét intézkedéseket sürgetni, politikai állást foglalni? Valószínűleg ezekben is van igazság, de jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy a kérdés mélyebb megértése érdekében mélyebb rétegekben keresen válaszokat. Felvetésem, hogy az egyház társadalmi tanításában, még mielőtt expliciten reflektálni kezdett az ökológiai válságra, már felmerültek olyan vonások, amelyek megfelelő kiindulópontként, stabil alapként szolgálhatnak, ha a fent említett kérdésre keressük a választ. Ennek érdekében a közjó fogalma mentén vizsgálom meg – a teljesség igénye nélkül – az egyház társadalmi tanítását kezdetektől napjainkig, hogy kiemeljek olyan kulcsszavakat, amelyek egy az egyházi gyakorlat számára megfogalmazandó fenntartható fejlődési vízió kiindulópontjai lehetnek. Ezt követően mindezt missziológiai

kontextusban is megvizsgálom, amely által még inkább kikristályosodhatnak azok a hangsúlyok, amelyek a fenntartható fejlődésre törekvő egyházi gyakorlatot jellemezniük kell. Végül pedig mindezek alapján egy ilyen egyházi gyakorlat irányát meghatározó vízió megalkotásához javaslok szempontokat.

Jelen tanulmány pasztorálteológiai szempontból vizsgálja a fenntartható fejlődésre való törekvést, de alapvetően elméleti keretet próbál felvázolni, amely alapul szolgálhat a gyakorlat megtervezéséhez. Ez azonban – a gyakorlati megvalósítás – továbbgondolandó kérdésként merül fel mind világegyházi, mind helyi egyházi kontextusokra adaptálva.

Fogalomtisztázás

A *fenntartható fejlődés* fogalmát sokszor, sokféle kontextusban hallhatjuk, jelentését is gyakran maga a kontextus adja meg, legyen szó politikai, gazdasági vagy éppen a leghétköznapibb szituációról, amiben elhangzik. Éppen ezért elengedhetetlennek tartom már az elején tisztázni, hogy mit is értek ezen. Elsőbän fenntartható fejlődésen olyan koncepciót értek, amely meghatározza egy intézmény vagy szervezet gyakorlati tevékenységének irányát. A meghatározás alapjául az ENSZ 1987-ben megfogalmazott definícióját veszem, eszerint olyan fejlődésről van szó, amely „kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk képességét saját szükségleteik kielégítésére”.¹ Ahogy a dokumentum kibontja ezt a meghatározást, az is világossá válik, hogy bennfoglaltan az a ma már alapvetőnek tekinthető ökológiai modell is szerepel benne, amely szerint a fenntarthatóság nem egyszerűsíthető csupán a környezeti problémák megoldására való törekvésre, hanem fontos elemei a gazdasági és a társadalmi aspektusok is, a három dimenzió (környezeti, gazdasági és társadalmi) csak együttesen, egymásra utaltságukban értelmezhető.

1 *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, ENSZ, 1987, 2. fejezet, 1. pont.

Ez a definíció ma is érvényesnek tekinthető, ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy ma már nem bizonyul elégségesnek. Ki kell egészítenünk elsősorban egy normatív dimenzióval, vagyis a fenntartható fejlődést egy olyan módnak kell tekintenünk, amely a világ működésének megértésére irányul, ezzel elősegítve a globális problémák megoldását; valamint egy planetáris dimenzióval, amely a világ holisztikus értelmezését foglalja magába, vagyis a természetet és a társadalmat nem két külön entitásnak tekintjük, amelyek valamiképpen összekapcsolódnak, hanem egyazon entitás részeinek, így nem választhatóak szét.² Így áll össze a fenntartható fejlődésnek az a koncepciója, amely az ENSZ *Agenda 2030*-ában körvonalazott 17 fenntartható fejlődési célt is meghatározza, és amely – ahogy később látni fogjuk – a katolikus egyház társadalmi tanításától sem áll messze.³

Egy másik fogalom, ami meghatározásra szorul, az az *egyház társadalmi tanítása*. Ezen azokat az elveket értjük, amelyeket a különböző társadalmat érintő problémákra reagáló hivatalos egyházi dokumentumok, állásfoglalások fejtenek ki. Több mint 130 éves hagyományról van szó, melynek elindítója XIII. Leó pápa 1891-ben megjelent *Rerum novarum*⁴ kezdetű enciklikája. Ebben a dokumentumban a pápa nyíltan állást foglal a szocializmus magántulajdont eltörölni – vagy legalábbis komolyan szabályozni – kívánó ideológiája ellen, kiállva ezzel a munkásosztály érdekei mellett. Az enciklika olyan gazdasági elemzéseket, illetve politikai állásfoglalásokat tartalmaz, amelyek újszerűnek, radikálisnak tűntek a 19. század végén. Ezzel azonban XIII. Leó az egyháznak azt a kötelességét próbálta kifejezésre juttatni, mely szerint állást kell foglalnia aktuális

2 Benedek József: *Átfogó ökológia: szempontok a fenntartható fejlődés és természetvédelem integratív szemléletéhez*, in. *Átfogó ökológia. Párbeszéd hit és tudomány között a Laudato si' enciklika jegyében*, szerk. Benedek József – Nevelős Gábor, JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, Budapest, 2022, 13–31, 15.

3 Jelen tanulmány nem tér ki a *fejlődés* fogalmának, illetve annak kritikáinak, a nem-fejlődés lehetőségének elemzésére, abból indul ki, hogy fejlődésre törekszünk, de ennek módját alaposan át kell gondolnunk.

4 *Rerum novarum. XIII. Leó pápa enciklikája a munkáskérdésről*, ford. Dér Katalin, Róma, 1891.

társadalmi kérdésekben, formálva ezzel a mindenkori társadalmat, hiszen „a hallgatással kötelességet mulasztana” (RN 13).

Fontos azt is kiemelni, hogy az ilyen megnyilatkozások nem dogmatikus kijelentések, hanem aktuális, adott esetben revideálható⁵ állásfoglalások, amelyek azonban az egyház Istentől kinyilatkozta- tott, változatlan értékrendjén alapulnak. XVI. Benedek mutat rá arra, hogy az egyház társadalmi tanítását mindig a maga egységében kell értelmezni, hiszen „egységes és koherens” tanításról van szó, amely „az éppen felmerülő, mindig változó problémákat változatlan fény- nyel világítja meg” (CV 12⁶). Tehát a világ, és az aktuálisan felmerü- lő problémák, kérdések folyamatosan változnak, a tanítás azonban, amin ezek az egyházi megnyilatkozások alapszanak, változatlan.

Végül pedig a vízió fogalmát kell meghatároznunk, amely sok tekintetben hasonló lehet az egyház társadalmi tanításához, azt is mondhatnánk, hogy az egyház társadalmi tanítását képviselő do- kumentumok olyan víziókat határoznak meg, amelyek az egyházi gyakorlatnak és a társadalom működésének a krisztusi értékren- den alapuló irányát kívánják körvonalazni különböző perspektívák- ból, attól függően, hogy milyen felmerülő társadalmi problémára reagálnak. Neuner és Zulehner úgy határozzák meg a víziót, mint ami Krisztus tanításán alapszik, az a forrása, de ebben a kontex- tusban Krisztust nem csupán úgy értelmezik, mint egy a történe- lem egy adott pontján élő és tevékenykedő prófétát, hanem úgy, mint aki elküldte az ő Lelkét, éppen ezért értelmezésükben vízióval rendelkezni tulajdonképpen azt jelenti, hogy nyitottak vagyunk a

5 Például a *Rerum novarum* 6. pontja a Földről, a természetről mint bőséges, mindig újratermelődő forrásról beszél, amely megállapítás ma már nem állja meg a helyét. Ez viszont nem róható fel a pápának, nem arról van szó, hogy tévedett, sokkal inkább arról, hogy az ezzel kapcsolatos kutatások csak néhány évtizeddel később hívták fel a figyelmet a Föld erőforrásainak végeességére.

6 *Caritas in veritate*. XVI. Benedek pápa enciklikája a püspököknek, papoknak és diakónusoknak az Istennek szentelt személyeknek, a krisztushívő laiku- soknak és minden jóakarató embernek. Az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és az igazságban, Róma, 2009.

Szentlélekre.⁷ Azt is kiemelik, hogy a vízióknak hármasszerepe van: (1) irányít, folyamatosan irányban tartja tevékenységünket, hogy ne térítsen el az egyoldalúság, (2) motivál, vagyis akkor is megtart, ha kilátástalannak tűnik a helyzet, ha megvalósíthatatlannak tűnnek a célok, valamint (3) bírál, vagyis folyamatos reflexióra készítet, hogy felülvizsgáljuk céljainkat és motivációinkat.⁸

Egy fenntartható fejlődési vízióknak tehát Krisztus tanításán kell alapulnia, mindig nyitottnak kell lennie a Szentlélekre. Világos iránnyal kell rendelkeznie, amely abban segít, hogy az egyházi tevékenység mindig a kijelölt, vízióknak megfelelő úton maradjon. Motiváló erővel kell rendelkeznie, hiszen az ökológiai válság olyan probléma, amely miatt helyzetünk gyakran tűnik kilátástalannak, az egyházi gyakorlatnak viszont a megvalósítandó lehetőségekre kell irányulnia. Végül pedig egy ilyen vízió mentén lehetőségünk kell legyen olykor felülvizsgálni az egyházi gyakorlatunkat, hogy az megfelel-e egyrészt a kiindulópontként szolgáló krisztusi alapnak, másrészt pedig az ökológiai válság megoldásaira irányuló aktuális tudományos kritériumoknak.

Fontos továbbá hozzátenni Neuner és Zulehner vízió-konceptiója kapcsán, hogy egy pasztorális vízió megfogalmazása során fontos az adott közösség, a víziót megvalósítani kívánó egyének részvétele a vízióalkotás folyamatában.⁹ Egy fenntartható fejlődési vízióknak is valamiképpen magába kell foglalnia ezt az egyeztetési folyamatot. A vízió Istentől jön, hiszen a kinyilatkoztatott igazságon alapszik, de emberek valósítják meg, így elengedhetetlen az ő bevonásuk a tervezési folyamatba. A jelen tanulmány azonban elsősorban az elméleti keretre fókuszál, így ennek gyakorlati megvalósítása, a helyi közösségekre való adaptálása továbbgondolandó kérdésként, feladatként merül fel.

7 Peter Neuner – Paul. M. Zulehner: *Jöjjön el a te országod. Gyakorlati egyház-tan*, Verbum, Kolozsvár, 2014, 160–161.

8 Neuner – Zulehner: *Jöjjön el a te országod...*, 161–162.

9 Neuner – Zulehner: *Jöjjön el a te országod...*, 164.

A közjó koncepciója

Az egyházi gyakorlat számára megfogalmazandó fenntartható fejlődési vízió minél stabilabb alapot kíván. Ehhez pedig olyannak kell lennie, amely nem áll távol az egyház alapvető tanításától, amit nem integrálni kell a tanításba, hanem abból kiindulva kell megfogalmazni. Ez nem lehetetlen küldetés, hiszen a fenntartható fejlődés fentebb bemutatott koncepciójának alapvető értékei nem állnak messze az egyház társadalmi tanításától. Az ökológiai problémák explicit tematizálásának kezdete a 20. század derekára tehető,¹⁰ ettől kezdve kezdett az egyház is foglalkozni a témával. A II. vatikáni zsinatot említhetjük ilyen mérföldkönek, habár itt még nincs szó konkrétan az ökológiai válságról, de felmerül a gondolat, hogy minden teremtetett élőlénynek és dolognak önmagában értéke van, amely az Isten általi teremtettségen alapszik. Az 1970-es püspöki szinódus záródokumentuma (*De iustitia in mundo*) már konkrétan is említi, hogy a fejlett országok felesleges termelésre való beállítottsága, illetve az ezzel járó energiapazarlás és környezetszennyezés visszafordíthatatlan károkat okozhat. Az 1971-ben megjelent *Octogesima adveniens* kezdetű apostoli levél pedig expliciten beszél az ökológiai válságról mint az egész társadalmat érintő problémáról, valamint a keresztyének felelősségét is kiemeli. Alapvetően tehát ezek a dokumentumok tekinthetők annak a „pontnak”, ahol az egyház expliciten foglalkozni kezdett az ökológiai válság témájával. Az egyház társadalmi tanítása azonban nem itt kezdődik – ahogyan ez fentebb már bemutatásra került –, ennél sokkal széleskörűbb elvrendszerről van szó.

10 Több jelentős alkotást vagy eseményt is szoktak sarokkönek tekinteni, mint például Rachel Carson 1962-ben megjelent *Silent Spring* című könyvét, az 1972-es Meadows-jelentést (*The Limits to Growth*), vagy éppen a szintén 1972-es stockholmi ENSZ-konferenciát (*The Human Environment*). Vö. Zlinszky János: *Az egyházak gyakorlati kezdeményezései az ökológiai gondolkodás és környezettudatos magatartás terjesztése érdekében*, in. *Felelőségünk a teremtett világért. Egyházi dokumentumok az ökológiai válságról*, szerk. Jávor Benedek, Védegylet, Budapest, 2004, 8-15.

Ennek az elvrendszernek a középpontjában a közjó fogalma áll, amely a teljes társadalmi tanítás kontextusában értelmezve a társadalmi igazságosság kritériumait foglalja magába, a „tér” pedig, amelyet lefed, holisztikusan értelmezendő, az egész bolygóra, annak minden teremtményére vonatkozik. A fogalom mélyrehatóbb vizsgálata során feltárhatók azok a kulcsszavak, amelyek alapul szolgálhatnak az egyházi gyakorlat számára megfogalmazandó fenntartható fejlődési vízióknak. Éppen ezért a következőkben a közjó fogalmát vizsgálom meg olyan egyházi dokumentumok alapján, amelyek az egyház társadalmi tanítását képezik, feltárva, hogy a különböző időszakokban a közjó mely aspektusai domborodtak ki, így eljutva egy teljesebb képhez. Ennek értelmében a közjó három típusát mutatom be, melyek egymásra épülve, egymást kiegészítve értelmezendők, szem előtt tartva XVI. Benedek korábban említett megállapítását, miszerint az egyház társadalmi tanítása csak egy koherens egészként értelmezhető helyesen.

Gazdasági-társadalmi közjó

A *Rerum novarum* a közjóra még úgy tekintett, mint ami elsősorban gazdasági fogalom, a mindenkori állam feladata, felelőssége a megvalósítására való törekvés. Ennek oka, hogy az enciklika fő témáját (a munkások érdekeinek védelmét) alapvetően gazdasági kérdésként azonosítja, ebből a perspektívából járja körül.¹¹ Amikor XIII. Leó az állam feladatait részletezi, akkor kiemelt helyen említi a közjó szolgálatának védelmét, amit „a helyes erkölcsi értékrend, a családi élet megfelelő rendezettsége, a vallás és a jogrend védelme, a közterhek mérsékelt kirovása és igazságos elosztása, az ipar és a kereskedelem felvirágoztatása, a földművelés fejlesztése” (RN 26) teremti meg. Ugyanitt pedig azt is határozottan állítja, hogy „az államnak törvényes kötelessége a közjó előmozdítása”. Látható tehát, hogy a közjót olyan elvnek tekinti, amely minden polgár jólétéhez járul hozzá, a

¹¹ A tanítás, iránymutatás alapja viszont természetesen itt is mélyebb, a kereszténység gyökeréig, valamint a természettörvényig nyúlik vissza.

megvalósulást azonban elsősorban a gazdasági, érintőlegesen pedig a társadalmi dimenzióban látja.

Ehhez csatlakozik a 40 évvel később XI. Piusz által megjelentetett *Quadragesimo anno*,¹² amely hasonló narratívát követ, de hangsúlyosabban kiemeli a társadalmi igazságosság kérdését, valamint azt, hogy minden polgárnak felelőssége van a közjó előmozdításában. Természetesen ez a gondolat XIII. Leónál is megjelenik, itt azonban hangsúlyosabb, hiszen a közjó elérésének feltételeit kifejtve az isteni segítséget követően a „minden jóakarató ember közös munkáját” emeli ki, valamint hangsúlyozza a különböző civil egyesületek, szervezetek fontosságát (QA 96). Látható tehát, hogy a közjó ezen értelmezésében elsősorban a gazdasági, társadalmi dimenzió kerül a középpontba, a közjó megvalósulása abban áll, hogy sikerül-e az államnak és az állampolgároknak anyagilag méltányos és társadalmilag igazságos helyzetet biztosítani mindenki számára.

Ezekből a dokumentumokból a közjónak több fontos vonása is kirajzolódik, amelyek fontos kulcsszavai lehetnek egy fenntartható fejlődési vízióknak. Ilyen elsősorban az *emberközpontúság*, amelybe az is beletartozik, hogy az ember a többi teremtett lény és dolog fölött áll antropológiai, ontológiai értelemben, ahogy ezt már a *Rerum novarum* is kiemeli (vö. RN 5). Fontos azonban, hogy az itt megjelenő emberközpontúságnak nem ez a gondolat a fókusza, sokkal inkább az a meggyőződés, hogy az ember fontosabb minden ember által létrehozott dolognál, így magánál az államnál is: „Az ember ugyanis régebbi, mint az állam, ezért természeténél fogva előbb kellett legyen joga életének fenntartására, mint hogy bármely államalakulat létrejött volna.” (RN 6) Itt látható tehát az állam hatalmának határa is. XI. Piusz erre reagálva, XIII. Leó megállapítását megerősítve és továbbgondolva kiemeli, hogy ami a természettörvény által adott (ebben az esetben a magántulajdonhoz való jog), azt az államnak kötelessége elősegíteni és biztosítani, de nem szabad megsértenie, hiszen az ember olyan érdekeiről van szó, melyek túlmutatnak az állam ember által alkotott határain (QA 49).

12 XI. Piusz pápa *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája, ford. Dér Katalin, Róma, 1931.

Felmerül továbbá a feszültség az *egyéni és közösségi érdekek* között. XI. Piusz részletesen értekezik a munka individuális és társadalmi természetéről (QA 69-75), főleg olyan esetekre koncentrálva, amelyekben bérmunkáról van szó, hiszen azáltal, hogy egyének végzik, van individuális jellege (ez a *Rerum novarum* érvelésének is fontos alapja, vö. RN 34), ugyanakkor mások, a munkáltató hasznára is van, továbbmenve pedig a társadalom javát kell szolgálnia. Ezt a feszültséget úgy oldja fel, hogy a munkabér meghatározásának három szempontját mutatja be, amelyek lefedik mind az egyéni, mind a közösségi érdekeket. Ennek értelmében a bérnek elsősorban a munkás és családja szükségleteinek kielégítésére kell elegendőnek lennie, ugyanakkor a munkaadónak, illetve a vállalatnak is megfelelő kell legyen, végül pedig mindezt tulajdonképpen átfogja a harmadik szempont, vagyis hogy a munkabér végső soron összhangban legyen a gazdasági közérdekkel is, vagyis nem mondhat ellent a közjóknak. Összességében tehát úgy kell védeni az egyéni érdekeket, hogy közben ne sérüljön a közjó, vagy megfordítva, úgy kell törekedni a közjóra, hogy közben ne sérüljön az egyének szabadsága (vö. RN 26, QA 25).

A harmadik kulcsszó, ami felmerül a közjóknak ezen értelmezésében, az a *szubszidiaritás*, amely a *Quadragesimo annoban* kerül expliciten kiemelésre, de a gondolat alapjai ebben az esetben is a *Rerum novarumig* nyúlnak vissza. XI. Piusz hangsúlyozza, hogy a közjó megvalósulásához elengedhetetlen a különböző társadalmi intézmények – és végső soron magának az államnak – a reformja és erkölcsi megújulása (QA 77). Ehhez pedig a szubszidiaritás társadalomelméleti alapelvét javasolja, amely által az állam mentesülhet azoktól a terhektől, amelyek nem feltétlenül az ő hatáskörébe tartoznak, így pedig fókuszálhat azon teendőire, melyeket csak ő tud megtenni. Sőt a pápa kifejezetten határozottan fogalmaz: „amit az egyes egyének saját erejükből és képességeik révén meg tudnak valósítani, azt a hatáskörükből kivenni és a közösségre bízni tilos” (QA 79). Nem csupán az állam tevékenységét megkönnyítő tényezőről van tehát szó, hanem az egyének, kisebb helyi közösségek szuverenitásának védelméről is.

Végül pedig már ezekben a dokumentumokban is hangsúlyos szerepet kap a *javak méltányos elosztásának* kérdése. XIII. Leó abból indul ki, hogy az egyének a társadalomban betöltött szerepük tekintetében nem egyenlők ugyan, hiszen különböző társadalmi osztályokról beszélhetünk, de ez nem lehet indok az osztályharcra (RN 14–15). Amellett érvel, hogy a társadalomnak is javára van, ha mindenki a maga társadalmi osztályában, annak megfelelően teljesíti kötelességeit és él jogaival. Részletesen kifejti azt is, hogy milyen kötelezettségei vannak a munkásoknak, és a munkaadóknak, érvelésének alapja pedig az egyenlő méltóság (RN 16–18). XI. Piusz azt is hozzáteszi, hogy érezhetően vannak aránytalanságok a különböző társadalmi rétegek között, amelyet mértéktévesztésnek minősít, és felhívja a figyelmet ennek orvoslására: „Mindenkinek meg kell tehát kapnia a javakból az őt megillető részt; el kell érni, hogy a megtermelt javak elosztása a közjó, vagyis a társadalmi igazságosság szabályainak megfelelően álljon helyre és azokhoz igazodjék” (QA 58).

Egyetemes közjó

A 20. század közepén és második felében megjelenő dokumentumok, melyek az egyház társadalmi tanításának részét képezik, továbbgondolják az előzőekben bemutatott közjó koncepcióját, egyéb vonásait emelik ki. Megjelenik az egyetemes közjó fogalma, amelynek középpontjában az ember áll a maga teljes valójában, valamint az egész emberiség. Ebben az esetben nemcsak gazdasági-társadalmi értelemben vett közjóról beszélhetünk, sokkal hangsúlyosabbá válik az emberközpontúságnak az az értelmezése, amely az embert mint személyt helyezi fókuszba. Ez a gondolat természetesen már a kezdeteknél, a *Rerum novarum*-ban is megjelenik, de kevésbé hangsúlyos. Az ebben a fejezetben bemutatott dokumentumok azonban kifejezetten arra törekszenek, hogy a XIII. Leó által először felvázolt közjó fogalmat alapul véve a közjónak további aspektusaira hívják fel a figyelmet.

Ennek a hangsúlyváltásnak az oka, hogy a *Rerum novarum* óta változások tapasztalhatóak a társadalomban, az emberek

gondolkodásában és motivációiban. A *Pacem in terris*¹³ „korunk jeleiként” három tényezőt azonosít (PT 39-42): a munkások harcolnak azon jogukért, hogy ne gépeknek, felhasználható eszközöknek tekintsék őket, hanem vegyék figyelembe szabad akarataikat; a nők egyre elterjedő mozgalmak által felszólalnak az őket megillető jogok elnyerésére és védelmére; valamint a világban megfigyelhető a társadalmi és hatalmi rend átalakulása. A II. vatikáni zsinat lelkipásztori konstitúciója¹⁴ hozzáteszi mindehhez a gondolkodásban végbement változásokat, kiemeli, hogy „az elődöktől áthagyományozott intézmények, törvények, gondolkodás- és cselekvésmódok nem mindig jól alkalmazhatók a mai ember helyzetében” (GS 7), valamint ugyanitt hívja fel a figyelmet arra is, hogy a valláshoz és annak intézményeihez fűződő viszony is átalakult, egy sokkal tudatosabb, „élesedő ítélőképességgel” rendelkező attitűd kezd teret nyerni. Látható tehát, hogy az egyház ebben az időszakban felismerte, hogy a világban olyan változások mentek és mennek végbe, amelyek az emberről, az ember személyéről, méltóságáról való gondolkodást helyezik a társadalmi diskurzusok középpontjába. Éppen ezért társadalmi tanításában is ebbe a narratívába próbál beilleszkedni kiindulva a keresztény tanítás mindig változatlan és örök alapjából.

Az egyetemes közjónak tehát az egyik fontos vonása, hogy itt *az ember kiteljesedése* kerül a középpontba. Először a XXIII. János *Pacem in terris* kezdetű enciklikájában jelenik meg az a gondolat, hogy amikor közjóról beszélünk, akkor nem lehet nem tekintetbe venni az embert mint személyt (PT 55). Azt hangsúlyozza, hogy az ember nemcsak a társadalom vagy a gazdaság egy eleme, alkatrésze, hanem személy, aki érzelmi, spirituális dimenzióval rendelkezik, kapcsolataival és motivációival együtt érthető meg teljesen. Ennek alapja pedig az, hogy „az emberek Krisztus Jézus vére által vannak megváltva; a természetfeletti kegyelem révén Isten fiaivá és barátaivá lettek, az örök dicsőség javainak pedig örökösei” (PT 10).

13 *Pacem in terris*. XXIII. János pápa enciklikája az igazságon, igazságosságon, szereteten és szabadságon felépítendő békéről a nemzetek között, ford. Kosztolányi István, Róma, 1963.

14 *A II. Vatikáni Zsinat Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciója az Egyházzól a mai világban, Róma, 1965.

Amikor az ember jogairól értekeznek, akkor elsőként említi az élethez, a testi épséghez és az alapvető szükségletek kielégítéséhez szükséges eszközök hozzáféréséhez való jogot, valamint a megbecsüléshez, a szabadsághoz, a megfelelő oktatáshoz való jogot (PT 11-13). Hasonló attitűdöt képvisel VI. Pál a *Populorum progressio*¹⁵ kezdetű enciklikájában, amelyben a fejlődés gondolatával, annak keresztény megközelítésével foglalkozik. Louis-Joseph Lebret francia gondolkodóra hivatkozva állítja: „Az embert kell a középpontba állítani, minden embert, minden embercsoportot, a legkisebbtől kezdve egészen az emberiségig” (PP 14). Ugyanitt fejti ki azt is, hogy a fejlődésnek minden ember, a teljes ember növekedését kell szolgálnia. Világossá válik tehát, hogy a „teljes ember” gondolat mögött nemcsak az ember mint élőlény áll, hanem olyan élőlény, amely érzésekkel, gondolatokkal, spirituális igényekkel rendelkezik, reflektálni tud a világra és saját magára. A közjónak tehát erre az emberre kell fókuszálnia.

Kulcsszóként jelenik meg továbbá ezekben a dokumentumokban a *szolidaritás*, amely a nemzetek, közösségek egymásra utaltságában, egymástól való kölcsönös függésében értelmezendő. A *Gaudium et spes* magát Jézust állítja elénk mint a szolidaritás példáját, hiszen megtestesülése által részévé vált az emberi közösségnek, és arra buzdította tanítványait, hogy mindnyájan egyek legyenek, sőt mindez az egységre törekvés halála után sem maradt abba, hiszen elküldte Lelkét, amely „új testvéri közösséget alapított” (GS 32). A *Populorum progressio* mindezt átülteti az adott társadalmi kontextusra, amikor arról értekeznek, hogy a fejlett országoknak kötelességük megtermelt javaikból átengedni a fejletlenebb régióknak, sőt ennél is továbbmegy, amikor azt mondja, hogy a fejlett országoknak arra is törekedniük kell, hogy megfelelő szakembereket állítsanak a fejletlen országok szolgálatába, akik segíthetik azok fejlődését (PP 48). Látható tehát, hogy azon túl, hogy a közjó az emberi személy teljességére irányul, ezzel szoros összefüggésbe kerül az egyes emberek és országok közötti kapcsolat is, amely a szolidaritás nevében újabb kötelezettségeket, perspektívaváltásokat követel az egyes emberektől, államoktól és természetesen az egyháztól is.

15 VI. Pál pápa *Populorum progressio* kezdetű enciklikája, ford. Dér Katalin, Róma, 1967.

Végül pedig a közjó egyetemes értelmezésének fontos aspektusaként jelenik meg a *teremtettség*ből fakadó érték koncepciója, amely leghangsúlyosabban a *Gaudium et spes*ben jelenik meg. A különböző tudományok autonómiája kapcsán jelenik meg először az a gondolat, hogy egyrészt minden teremtett dolog szoros kapcsolatban van a teremtővel, hiszen „ha Isten feledésbe merül, maga a teremtmény érthetatlenné válik” (GS 36), valamint ugyanitt hangzik el az a ma már a teremtésvédelemben alapvetőnek tekintett gondolat is, miszerint „épp a teremtés tényéből következik ugyanis, hogy minden dolognak megvan a maga állaga, igazsága és jósága, megvannak a saját törvényei, és megvan a saját rendje: ezeket az embernek tisztelnie kell”. Ugyanakkor ebből kiindulva a zsinati dokumentum azt is megállapítja, hogy az ember nem tekintheti a föld javait kizárólag a saját tulajdonának, éppen ezért nem használhatja azokat csak a saját szükségleteinek kielégítésére, hanem a méltányos elosztásra kell törekednie. Összefoglalva tehát láthatjuk, hogy az egyetemes közjó fogalma az ember teljességéből a teljes emberiségen át eljut a teljes teremtés értékének felismeréséhez. Ez pedig átvezet a közjó következő értelmezési szintjéhez, a holisztikusan értelmezett közjóhoz.

Holisztikus közjó

A holisztikusan értelmezett közjó gondolata amellelt, hogy alapul veszi a közjó fogalmának mindazokat a vonásait, amik az előbbiekben bemutatásra kerültek, újabb hangsúlyokat emel ki. Ez az értelmezés már kortársnak tekinthető abban az értelemben, hogy magába foglalja Ferenc pápa *Laudato si'*¹⁶ kezdetű enciklikáját is, ami talán a leginkább „figyelemre méltó beavatkozás”¹⁷ volt az egyház társadalmi tanításába. Azonban erre is úgy kell tekinteni, mint ami nem valami radikálisan újat mond, csupán az egyház társadalmi

16 Ferenc pápa *Laudato si'* kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról, ford. Tózsér Endre, Szent István Társulat, Budapest, 2015.

17 Lisa Sowle Cahill: *Social Justice and the Common Good: Improving the Catholic Social Teaching Framework*, *Journal of Moral Theology* 1, 2021, 106-118, 106.

tanítását adaptálja egy nagyon konkrét társadalmi problémára. A holisztikus értelemben vett közjó fogalmának megértéséhez abból indulhatunk ki, hogy a 20. század végétől az egyház társadalmi tanítását képező dokumentumokban az ember úgy jelenik meg, mint akit ki kell mozdítani az anyagi világból. Ez a gondolat sem idegen a korábbi megnyilatkozásoktól, de sokkal hangsúlyosabbá válik, aminek szintén a társadalomban végbemenő változások a kiváltói.

II. János Pál pápa az 1991-ben megjelent *Centesimus annus*¹⁸ kezdetű enciklikájában (amely a *Rerum novarum* megjelenésének 100. évfordulója alkalmából íródott) kifejezi azt az aggodalmát, hogy a kapitalizmus ideológiái egyre inkább teret nyernek azzal, hogy az Európa országainak mintegy felét sújtó kommunizmus véget ért. Kifejti, hogy a kapitalizmus alapvetően az anyagi javak hajszolását biztosítja és várja el, nem törődve a szellemi értékekkel (CA 19). Látható tehát, hogy ebben az esetben sem arról van szó, hogy az egyház megváltoztatja a közjóról való tanítását, csupán máshová helyezi a hangsúlyt, új értelmezési lehetőségeket tár fel, amelyek által a tanítás valóban reagálhat, megoldást nyújthat valamilyen aktuális társadalmi problémára.

Az első kulcsszó, amivel foglalkozunk, az az *emberközpontúság*, amely ebben a kontextusban egészen mást jelent, mint a korábbiakban felvázolt gazdasági-társadalmi vagy egyetemes közjó értelmében. Itt ugyanis, az ember mint önmagából kilépni képes, kapcsolatrendszerében létező entitás jelenik meg. Ezt a gondolatot a legrészletesebben Ferenc pápa fejt ki, de II. János Pálnál is jelen van, hiszen kiemeli, hogy az egyház társadalmi tanításának középpontjában az ember áll, „aki beleépül a modern társadalom változatos kapcsolatrendszerébe (...), önmagát egyre inkább mint »társas lényt« fogja fel” (CA 54). Ehhez csatlakozik XVI. Benedek is a *Caritas in veritate* kezdetű enciklikájában, amelynek alapkoncepciója az igazság és a szeretet viszonya, és ennek kapcsán fejt ki, hogy a szeretet csak megosztott, másokkal közölt szeretetként nyerhet valóban értelmet, hiszen a szeretetet átható igazság „dialogosz”, vagyis „dialógust teremtő logosz” (CV 4). Mindez pedig Ferenc pápánál csúcsonyul ki

18 *Centesimus annus. II. János Pál pápa enciklikája a Rerum novarum enciklika kibocsátásának századik évfordulója alkalmából*, Róma, 1991.

igazán, hiszen pápai programjának központi eleme az az emberkép, amely szerint az ember képes kilépni önmagából, képes valami önmagán túlra irányulni. A *Laudato si'*-ban mindezt az anyagiasság, az eltúlzott fogyasztói életmód kontextusába helyezi, amikor azt állítja, hogy az anyagi javak utáni vágy akkor erősödik fel igazán, „amikor az emberek önmagukat teszik meg életük fő vonatkozási pontjává, és tudatukban elkülönülnek egymástól” (LS 204).

Ehhez a kilépő emberhez hozzátartozik továbbá, hogy kultúrában él, nem szabad ezen kívül értelmezni. Az egyház társadalmi tanításában egyre inkább hangsúlyossá válik, hogy az ember akkor érthető meg a maga teljességében, ha megértjük azt a környezetet, kultúrát is, amelyben él, és amelynek nyelve, történelme, hagyománya van (CA 24). Sőt olyannyira fontosnak bizonyulnak a különböző kultúrák, hogy Ferenc pápa egyenesen arra hívja fel a figyelmet, hogy az ökológiának a kultúrára is ki kell terjednie, hiszen egy kultúra eltűnése is legalább akkora kár, mint egy állat- vagy növényfaj kihalása (LS 143-145). Ennek feltétele pedig az ember önmagából való kilépése, hogy ne váljon olyannyira individuálissá, hogy kiszakadjon saját kultúrájából. Ez a feltétele továbbá annak is, hogy az ember a jövő generációkra olyan bolygót hagyjon, amely élhető, amely biztosítja a következő nemzedék számára is a szükségletek kielégítését. Ferenc pápa kifejti, hogy a jövő generációi felé való szolidaritás mindenekelőtt attól függ, hogy a saját nemzedékünkben mennyire vagyunk képesek önmagunkon túlra irányulni (LS 162, vö. CV 50).

A holisztikus közjónak egy következő jellemvonása, hogy a *világ egészére* fókuszál, ezt azonban nem úgy kell érteni, mint a világ egyes elemeinek összességét, sokkal inkább a világ elemeinek (amelybe beletartozik minden élő és nem élő teremtmény) összekapcsolódását, egymástól való függését. Ezt leginkább a *Laudato si'* egyik alaptémája szemlélteti, vagyis az a gondolat, hogy „a világon minden összefügg mindennel” (LS 16) Erről a gondolatról beszél II. János Pál is a *Centesimus annus*ban, habár itt még kifejezetten az emberekre, társadalmakra, országokra fókuszálva, de kiemelve azt a fajta kölcsönös függést, amelynek értelmében az egyes cselekedetek hatással vannak az egész emberiség létminőségére (CA 28). Mindez a *Laudato si'* átfogó ökológia koncepciójában teljeseedik ki,

amely magába foglalja azt az ökológiai modellt, mely szerint az ökológiai válság egyszerre jelent környezeti, gazdasági és társadalmi problémát. Ehhez az is hozzátartozik, hogy a három dimenzió nem értelmezhető egymástól elkülönítve, Ferenc pápa arra hívja fel a figyelmet, hogy amikor megoldást keresünk az ökológiai problémákra, akkor nem elég külön mindhárom dimenzióra egy-egy megoldást találnunk, hanem olyan átfogó megoldásokra van szükség, amelyek mindháromat együttesen számításba veszik (LS 139). Ennek kapcsán pedig ugyanitt azt is kifejti, hogy magunkat, embereket sem szabad a három dimenzió egyikétől sem kívülállóként értelmezni, amikor megoldást keresünk a problémákra, azzal kell számolnunk, hogy részei vagyunk a környezetnek, mind a gazdaságnak és a társadalomnak, egyik sem valami tőlünk különálló dolog, hiszen minden teremtmény „gyönyörű egyetemes közösséget alkot” (LS 220).

Végül pedig a holisztikus közjó harmadik kulcsszava az *ökológiai megtérés*, amely a *Laudato si'* sajátja, abban kerül kifejtésre. Ezzel Ferenc pápa az ökológia kérdését a spiritualitás dimenziójába helyezi, ami a világi, az ENSZ által képviselt vízióhoz képest is újszerű.¹⁹ Ezt pedig azért tartja fontosnak, mert erős spirituális alappal tudunk igazán elköteleződni az ökológiai problémák megoldására való törekvés mellett, ez lehet a „belső mozgatórugónk” ebben az ügyben (LS 216). Az ökológiai megtérést a pápa a következőképpen definiálja: engedni, hogy a Jézussal való találkozásunk minden következménye megjelenjen a minket körülvevő világhoz fűződő kapcsolatunkban (LS 217). Mindez összecseng a korábbiakban felvázolt, Zulehner és Neuner által képviselt vízió-fogalommal is, amely a szorosán összekapcsolódó isten- és emberszeretetből kiindulva állítja, hogy előbb el kell merülni Istenben, hogy aztán fel tudjunk bukkanni az embereknél.²⁰ Az ökológiai megtérés kontextusában mindez azt jelenti, hogy első lépésként őszintén szembe kell néznünk saját hibáinkkal, rossz szokásainkkal, és bűnbánatot kell tartanunk, ezáltal „megváltozunk bensőnkben” (elmerülni Istenben), ugyanakkor Ferenc pápa kiemeli az ökológiai megtérés közösségi aspektusát is, hiszen közösségként is meg kell térnünk (felbukkanni az embereknél) ahhoz, hogy

19 Benedek: *Átfogó ökológia...*, 15-16.

20 Neuner - Zulehner: *Jöjjön el a te országod...*, 167-168.

valóban tartós változást érzünk el (LS 218–219). Ennek a megtérésnek a következményeiben is tetten érhető az elmerülés-felbukkanás, isten- és emberszeretet dinamikája, hiszen olyan magatartásformát eredményez, amely elfogadja, hogy az egész teremtett világ az Atya szeretetének ajándéka, éppen ezért „lemondó tetteket és nagylelkű cselekedeteket” eredményez (LS 220). Az ökológiai megtérés gondolata így elvezet ahhoz a missziológiai megközelítéshez, amely utolsó fontos aspektusát képezi a vízióalkotási törekvésünknek.

Missziológiai megközelítés

Az egyház társadalmi tanításának egyik legfontosabb dokumentuma a *Lausato si'*, amelyben már fellelhetők missziológiai alapelemek, de ezzel nem zárul le a társadalmi tanítás. Majdnem tíz éves dokumentumról van szó, éppen ezért anélkül, hogy csorbítanám kiemelkedő jelentőségét, érdemesnek tartom, hogy megemlítsék néhány azt követő dokumentumot is, amelyek az egyház társadalmi tanításának mai értelmezéséhez, illetve az ebben a fejezetben tárgyalt missziológiai megközelítéshez további szempontokat adnak hozzá.

Fontos kiemelni elsősorban a *Fratelli tutti*²¹ kezdetű 2020-ban megjelent enciklikát, amelyben Ferenc pápa már a bevezetőben tisztázza, hogy nem a testvéri szeretetről szóló tanítást kívánja összegezni, hanem annak egyetemes dimenziójára, „a mindenki iránti nyitottságra” fókuszál (FT 6), és miután az első fejezetben kifejti aggodalmát a társadalmi egyenlőtlenségek, emberi jogok szisztematikus megsértése, vagy éppen a közös, mindenki javát szolgáló vízió hiánya miatt, a második fejezetben az irgalmas szamaritánust állítja eléink példaként, amellyel arra próbál rávilágítani, hogy „mindegyikünk élete összekapcsolódik a másikkal: az élet nem egyszerűen az idő múlása, hanem a találkozás ideje” (FT 66). Ehhez kapcsolódik

21 *Ferenc pápa Fratelli tutti kezdetű enciklikája a testvériségről és a társadalmi barátságról*, ford. Diós István, Szent István Társulat, Budapest, 2021.

a 2023-as *Laudate Deum*,²² amely még erőteljesebben hangsúlyozza, hogy ebbe az összekapcsolódásba az egész teremtés beletartozik, nemcsak az emberek, hiszen „az emberi élet érthetetlen és fenntarthatatlan más teremtmények nélkül” (LD 67).

Végül pedig fontosnak tartom szót ejteni a *Querida Amazonia*²³ kezdetű apostoli buzdításról, amely az amazóniai szinódus után jelent meg. Ez a dokumentum még inkább megerősíti ezt a fajta összekapcsolódást és egyetemes szolidaritást, hiszen alapvetően az Amazonas-vidéki helyi problémákra fókuszál, mégis kiemeli mindannyiunk közös felelősségét, amely már abban is nyilvánvalóvá válik, hogy az apostoli buzdítást Ferenc pápa Isten egész népének és minden jóakarátú embernek címezi, hogy mindannyiunk számára felfejtse mindazt, amit az amazóniai szinódus kapcsán tanulhatunk. A dokumentum 63. pontjában fogalmazza meg azt a gondolatot, amely missziológiai megközelítésünk alapjául szolgálhat:

„Milyen szomorú lenne, ha csak egy tanítást vagy egy erkölcsi kódexet kapnának tőlünk, és nem az üdvösség nagy üzenetét, a missziós felhívást, amely a szívhez szól, és értelmet ad mindennek az életben. Nem elégedhetünk meg egy társadalmi üzenettel. Ha életünket az ő szolgálatuknak szenteljük, hogy az őket megillető igazságosságért és méltóságért dolgozzunk, nem titkolhatjuk, hogy ezt azért tesszük, mert Krisztust látjuk bennük, és mert elismerjük azt a mérhetetlen méltóságot, amelyet Istentől, az őket határtalan szeretettel szerető Atyától kapnak.”

Ferenc pápa tehát felhívja a figyelmet arra, hogy amikor az ökológiai problémák megoldásáról van szó, akkor soha nem elég ezt pusztán társadalmi felhívásként értelmezni, hanem törekvéseinknek, tevékenységünknek – az egész egyházi gyakorlatnak – végső

22 *Apostolic Exhortation Laudate Deum of the Holy Father Francis to All People of Good Will on the Climate Crisis*, Roma, 2023.

23 *Post-Synodal Apostolic Exhortation Querida Amazonia of the Holy Father Francis to the People of God and to All Persons of Good Will*, Róma, 2020.

son az üdvösség nagy üzenetét kell közvetítenie, amely Isten emberek iránti szeretetének megtapasztaltatásában áll. Ez a gondolat húzódik meg – ahogy korábban már szó volt róla – az ökológiai megterés koncepciójában is, ugyanakkor a kortárs pasztorális teológia missziológiai megközelítésével is összecseng.

A missziós természet következményei

Már a II. vatikáni zsinat megfogalmazta, hogy az egyház „missziós természetű” (AG 2²⁴), ami azt jelenti, hogy nem önmaga „találja ki” a misszióját, hanem *Missio Deiről* beszélhetünk, vagyis Istennek van egy missziója, az egyház pedig azért létezik, azért áll fenn, hogy ezt a missziót megvalósítsa. Nem az egyháznak van missziója tehát, hanem a missziónak van egyháza.²⁵ Az Istentől kapott misszió pedig abban áll, hogy megtapasztalhatóvá tegye az isteni teremtő és gyógyító szeretetet a világban, az egyháznak tehát ez a célja, minden törekvésének ez a mércéje, minden víziójának ez az iránya. Az ökológiai problémák megoldására, a fenntartható fejlődésre való törekvésben is ennek értelmében annak kell lennie a kiinduló kérdésnek, hogy ebben a nagyon konkrét környezeti-gazdasági-társadalmi krízisben az egyház hogyan tudja megtapasztalhatóvá tenni Isten szeretetét a világban, amelyre az előzőekben felvázoltak alapján, holisztikus értelemben kell tekintenünk, vagyis a világot úgy kell értenünk, mint ami magába foglal minden teremtményt, és nemcsak a teremtmények összességét jelenti, hanem azok egymáshoz való viszonyát, összekapcsolódását is.

Mivel a misszió nem az egyházban jön létre, hanem az egyház kapta azt Istentől, tehát az egyházon túlmutató dologról van szó, ezért a megvalósításához az egyháznak ki kell lépnie önmagából, önmagán túl kell mutatnia, másként szembefordulna saját természetével, egy önmaga körül forgó egyházzá válna. Az az egyház

24 A II. Vatikáni Zsinat *Ad gentes* kezdetű dekrétuma az Egyház missziós tevékenységéről, Róma, 1965.

25 Német László – Csiszár Klára: *Gyógyító szeretet. Bevezetés a katolikus miszsiológiába*, Szent István Társulat, Budapest, 2022, 85.

azonban, amely helyesen értelmezi és komolyan veszi misszióját, elsősorban a világ sebei felé fordul. Ilyen értelemben mondhatjuk, hogy a *missio ad gentes*, vagyis a népek felé irányuló, földrajzi értelemben vett misszió átalakul *missio ad vulnera*vá, amely a sebek felé irányuló, egzisztenciális értelemben vett missziót jelenti, ez pedig mindig az irgalmasságban (*missio in misericordia*) testesül meg.²⁶ A ökológiai válság kontextusában értelmezve a „világ sebei” fogalom a világ holisztikus értelmében értendő, vagyis minden teremtményre, az egész teremtésre vonatkozik, ami magába foglalja az anyagi és az egzisztenciális értelemben vett szegényeket is, amelynek része maga a Földünk is (vö. LS 2).

Az ökológiai válságot kairoszként²⁷ kell felfognunk, vagyis olyan „alkalmas időként”, amit az egyházi gyakorlatnak meg kell ragadnia, hogy ebben megtestesülhessen a *Missio Dei*. Azt a kérdést kell tehát feltennünk, hogy mit jelent ebben a kontextusban a sebek felé irányuló misszió, valamint az irgalmasságban megtestesülő misszió. Az ökológiai válság által a világon ejtett sebeket az egyháznak úgy kell gyógyítania, hogy elősegíti az Istentől kapott misszió irgalmasságban való megtestesülését a világban.

Ez pedig folyamatként, ekkleziogenezisként értelmezhető. Pasztorálteológiai értelemben ez azt jelenti, hogy az egyház újra és újra „megszületik”, amikor misszióját megvalósítja. Ez azonban „nem egy egyszeri, lezárt történet a múltban, hanem egy állandóan jelen lévő kihívás és felszólítás, amely akkor és ott valósul meg, amikor és ahol az egyház egy adott korban és kultúrában saját természetével, benső lényegével összhangban megnyilvánul a világban”.²⁸ Ennek értelmében azt is mondhatnánk, hogy minden alkalommal, amikor az egyház társadalmi tanítást fogalmaz meg, reagál valamilyen társadalmi problémára, akkor tulajdonképpen ekkleziogenezis történik, vagyis az egyház újra „megszületik” a világban, eleget tesz missziós természetének.

26 Német – Csiszár: *Gyógyító szeretet...*, 87–88.

27 Neuner – Zulehner: *Jöjjön el a te országod*, 135–136.

28 Német – Csiszár: *Gyógyító szeretet...*, 88.

A vízióalkotás szempontjai

Ahhoz, hogy megfogalmazzunk az egyházi gyakorlat számára egy fenntartható fejlődési víziót, kiindulópontként szolgálhatnak az egyház társadalmi tanítása alapján felfejtett kulcsszavak, amelyek a *közjó* fogalma köré csoportosulnak, ugyanakkor ahhoz, hogy az egyházi gyakorlat hiteles maradjon az Istentől kapott missziójához, mindezt át kell fognia a fentebb felvázolt missziológiai megközelítésnek is. Egy ilyen vízió megfogalmazásához, valamint az ebből kiinduló egyházi gyakorlat megtervezéséhez mindenekelőtt az egyháznak a következő szempontokat kell szem előtt tartania:

- induljon ki az egyház társadalmi tanításában központi helyet elfoglaló *közjó* fogalomból, annak vonásait próbálja gyakorlatra váltani, vagyis legyen holisztikus értelemben emberközpontú, tekintsen az emberre személyként, aki rendelkezik spirituális, érzelmi, szellemi dimenzióval, motivációival és kapcsolatrendszerével együttesen értelmezhető, törekedjen az egyén és a közösség javainak összehangolására, a javak méltányos elosztására, a szubszidiaritásra és szolidaritásra, valamint helyezze előtérbe a teremtést a maga teljességében, minden teremtménnyel együtt;
- az ökológiai problémákat ismerje fel kairoszként, a világ sebeként, ezeket vizsgálja meg, ismerje meg, és kezdje el gyógyítani;
- abból induljon ki, hogy a misszió az egyház természetének a része, éppen ezért elsősorban nem az a feladata, hogy reagáljon az ökológiai válságra, hanem az, hogy *megvalósuljon benne*;
- gyakorlatának elsődleges mércéje mindig a *Missio Dei* legyen, vagyis arra fókuszáljon, hogy ebben a konkrét környezeti, gazdasági és társadalmi krízisben hogyan teheti megtapasztalhatóvá a teremtő és gyógyító Isten szeretetét a világban, minden teremtmény számára.



Pre- és perinatális veszteség hatása a gyógyító, segítő szakemberekre

PÉTER EDIT

Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Vallás, Kultúra, Társadalom
Doktori Iskola, Kolozsvár (RO)
edit.peter@ubbcluj.ro

Az egészségügy területén kevésbé jártasok számára nem szokott kérdésként felmerülni, a gyógyító, segítő szakembereket vajon mi segíti abban, hogy a szenvedéssel és a halállal naponta szembenézve folytatni tudják kamilliánusi munkájukat. A betegeknek nyújtott szolgálatban legjobb esetben találnak segítő társakat – hasonlóan Szent Kamillhoz –, akik az irgalmas szamaritánus három kifejezésével élve (megállás, megindulás, sorsot osztani akarás) át tudják lendíteni őket a nehézségeken. Mégis kik lehetnek, akik hivatásukban segíteni tudják őket?

Az egyházban mindig léteztek és lesznek emberek, akiknek szívügyük a betegek gondozása, legyen az testi vagy lelki probléma. „A Krisztus követésében elkötelezett emberek életében mutatja meg Isten, hogyan kell válaszolnunk szeretetére, és hogyan kell feladatunkat teljesítenünk.”¹ Szent Kamill életével válaszolt Isten hívására és szeretettel, önfeláldozással végezte azt a feladatot, amelyre

1 LÁSZLÓ Attila: *Jóbok és Kamillok*, Infopress, Székelyudvarhely 1999, 97.

küldetést kapott. Adatott számára világi és egyházi támogató is, aki vele együtt a betegek és haldoklók szolgálatának szentelte magát. Feljegyezték, hogy Szent Kamill sokszor ismételte társainak: Szeretet, szeretet! A legszívesebben meghalnék, amikor mindig csak azt mondom nektek. „Szeretet, szeretet!” De nem tehetek róla, nem tudok mást mondani.²

Napjainkban igen nehéz igazi kamilliánusi lelkülettel végezni a gyógyítást, hiszen az egészségügyi ellátórendszer olyan követelmények elé állítja a szakembereket, amelyek külön terheket jelentenek számukra. Ennek ellenére az ember fájdalomkiáltása megérinti a gyógyítók lelkét, és ha nem is mindig tudatosan, de együttérzésükkel a másik ember szenvedésében részesedést vállalnak, néha úgy, mintha saját szenvedésük lenne.

A budapesti I. Nőgyógyászati és Szülészeti Egyetemi Klinika Perinatális Intenzív Centrumában és a koraszülötteket ellátó Peter Cerny Mentőszolgálatnál dolgozva nagyon sokszor szembesültem a perinatális mortalitással, mely kivétel nélkül mindig megviselt. Nemcsak rám hatottak lesújtóan a sikertelenségek, hanem a teljes perinatológus csapatnál megfigyeltem a veszteséggel járó gyászfolyamatot. Szakirányú segítség kérésére nem volt lehetőség, ezért orvosok, ápolók igyekeztek egymást támogatni kisebb-nagyobb sikerrel. Néhányan a folyamatos stressz és lelki-szellemi megterheltség miatt elhagyták ezt a pályát, mások pedig a kiegészítést elkerülendő, „nyugodtabb vizekre eveztek”.

Az a nézet terjedt el a köztudatban, hogy az egészségügyi dolgozó „hozzászokik” a halál jelenlétéhez, egy idő után a szakmai életének részévé válik, különleges hatást már nem gyakorol rá. Tapasztalataim szerint ez a megállapítás nem fedti a valóságot, csak a megküzdési stratégiák különböző stációit nem fedezik fel az érintetteken, hiszen nem beszélnek róla. Természetesen a szakmai követelményeknek, irányelveknek eleget kell tenniük, ezért nagyon kevés idő marad a veszteségek feldolgozására. Egy idő elteltével megtanulják a veszteség érzését pozitív energiává átalakítani, beépíteni mindennapi

2 <https://archiv.katolikus.hu/szentek/0714.html>

tevékenységükbe, így ismételten képesek lehetnek tudásukat a rászorulók szolgálatába állítani.

Személyes érintettségem miatt mindig foglalkoztatott ez a probléma, ezért kutatom a veszteség hatását a perinatális ellátásban dolgozókra. A szakirodalmat áttekintve meglepődve konstatáltam, hogy nemzetközi szinten is kevesen foglalkoznak ezzel a témával. A veszteségek tekintetében viszonylag széles körben íródtak szakirodalmi elemzések, azonban a perinatológus szakemberekre kifejtett hatásáról nagyon kevés a fellelhető tanulmány. A legátfogóbb szakirodalmi áttekintőt Zsák Éva és dr. Hegedűs Katalin végezte,³ akik a nemzetközi porondon 23 eredeti közleményt találtak, ebből 20 kutatási ismertető, 3 elméleti tanulmány, továbbá 6 szakirodalmi összefoglalót. A szerzők nemzeti hovatartozásuk szerint: 11 Egyesült Államokbeli tanulmány, 4 brit, 3 magyar, 2-2 olasz, izraeli és ír, 1-1 ausztrál, brazil, szingapúri, illetve dél-afrikai.

A témához kapcsolódó romániai tanulmányt nem találtam. Úgy gondolom, mindenképp érdemes felmérni és tanulmányozni ebben a régióban is a pre- és perinatális veszteség hatását a gyógyító szakemberekre, hiszen az egészségügyi intézményekben talán ezt a fajta veszteséget és gyászt övezi a legnagyobb kommunikációs tabu, pedig sokan fokozott érzelmi teherként élik meg a perinatális halálozás élményét. A halálról és gyászról készült tanulmányokat olvasva úgy tűnik, mintha a kutatók megfeledkeztek volna arról, hogy a gyógyítást és ápolást végző lelkiismeretes szakemberek eközben hivatásbeli és magánéleti válságon mehetnek keresztül.

Mielőtt a pre- és perinatális veszteségről értekeznénk, néhány fogalmat tisztáznunk kell, hiszen különböző területről megközelítve többféleképpen határozható meg az életnek ez a periódusa.

Általános orvosi értelmezés szerint a perinatális időszak a 24. gestatios héttől a megszületés utáni 6. napig tart. Romániában viszont a 28. gestatios héttől számolják ezt az időszakot, a statisztikákban is így szerepel. A perinatális mortalitás magába foglalja a

3 ZSÁK Éva - HEGEDŰS Katalin: *Szakemberek veszteségélményei, gyásza és megküzdési stratégiái a perinatális ellátásban. Szakirodalmi áttekintés*, in: Kharon, 2019.02./XXIII., 5.

halva születéseket és a korai újszülöttkori elhalálozásokat is, tehát az intrauterin, a prepartum és az intrapartum mellett a megszületés utáni első héten bekövetkezett elhalálozást egyaránt. A pszichológiai megközelítés jóval nagyobb időintervallumot határoz meg, pontosabban a fogantatástól az első életév végéig. A perinatális veszteség szempontjából megközelítve ide sorolható a 24. terhességi hét előtti időszak is, a korai és késői, a spontán és művi abortusz, a méhen belüli elhalálozások, az in vitro fertilizáció során bekövetkezett veszteségek, továbbá a koraszülés miatt elszenvedett gyász is.

A pre- és perinatális gondozás több egészségügyi szakterületet érint, a fogantatást megelőző családtervezési- és genetikai tanácsadástól a védőhálózaton keresztül, a nőgyógyászati-szülészeti és neonatológiai ellátásig. A családtervezés és a genetikai tanácsadás során előkészítik a tudatos gyermekvállalást, hogy a kockázatokat kiszűrjék, az esetleges veszélyeket minimalizálják. A fogantatás után a védőhálózatban dolgozók mindent megtesznek annak érdekében, hogy a terhesség zavartalan legyen, illetve a magzat fejlődése a legoptimálisabb módon történjen. 40 héten keresztül igen szoros kapcsolat alakulhat ki a gondozók és a kismamák között, a megfigyelések, periodikus vizsgálatok mellett számos hasznos életvezetési tanácsot adnak a várandósoknak, felkészítik őket a gyermek fogadására. Mondhatni közösen várják a gyermek megszületését.

A nőgyógyászaton és szülészeten dolgozó szakembereknek naponta szembe kell nézniük patológiás esetekkel, ahol minden tudásukat arra fordítják, hogy a magzat és a kismama számára a lehető legjobb ellátást biztosítsák, illetve a fenyegető veszélyeket kivédjék. Nem ritkán több héten keresztül követik a várandós állapotát, közösen állítják fel a terápiás tervet, lélegzetvisszafojtva számolják a napokat, perceket, amelyek a reményt erősítik meg bennük.

Előfordul spontán abortusz is, amelyet nem sikerül megelőzni. A legnagyobb tabu talán a művi terhességmegszakítást övezi, hiszen az abortuszra, annak következményeire vonatkozó tudás sokszor elavult, hiányos, még rosszabb esetben egyszerűen téves. Ez megnehezíti vagy meg is gátolhatja, hogy a megszakított terhesség az élettörténetbe megfelelően integrálódjon, ahogy azt is, hogy az abortuszról nyíltan beszélni lehessen. További problémának tűnik,

hogy a saját álláspont kialakítása a kérdés kapcsán egy érzelmekkel-indulatokkal rendkívüli mértékben terhelt erőterben történik.⁴ Ezek fényében a beavatkozásban résztvevő szakemberek számára rendkívül nehéz, hogy vallási, ideológiai vagy más elköteleződések mentén értékítéleteket ne alkossanak.

A Perinatális Intenzív Centrumokban megfeszített küzdelem folyik az újszülöttek, koraszülöttek életéért, néha több hónapon keresztül az orvostudomány minden eszközét bevetik, hogy átsegítsék őket a kezdeti nehézségeken, az adaptációs kríziseken. A sikertelenség rendkívül megterheli a szülőket, az orvosokat és az ápolókat is. Sokszor szembesülnek az in vitro fertilizáció során a halmozott perinatális veszteséggel is, így nagyon nehéz a szülők ismétlődő gyászfeldolgozásának segítése mellett a saját kudarcélményüket feldolgozni.

A morális distressz megjelenése a szakembereknél részben a fent említett személyes kötődéseknek, valamint az etikai felelősségvállalásoknak és értékütközéseknek is köszönhető. Ha a perinatális időszak etikai kérdéseit vesszük górcső alá, megállapítható, hogy a dilemmák száma megnőtt. Az orvostudomány fejlődésével új etikai kihívásokkal kell szembenézni: információs túlterheltség, a perinatális diagnosztika bizonytalansága, az élet kezdetének meghatározása, részvétel a döntéshozatalban, szülői autoritás és etikai konszenzus keresése, a „jó halál” kérdése a neonatológiában stb. Még az általános érvényű, a pre- és perinatális teljes időszakára vonatkozó etikai problémákat is befolyásolja a vallás, a világnézet, illetve a különböző kultúrközegbe ágyazódott orvoslás.

Azt tudjuk, hogy az egyház akkor sem ítélezik, amikor fájdalom igazságokat kell kimondania, viszont tudatában van annak, hogy híven kell közvetítenie Isten akaratát.⁵ Ha elfogadjuk azt a nézetet, miszerint a lélek a nemzés után egyesül az emberi embrióval, sokkal inkább megértjük II. János Pál pápa az *Evangélium*

4 NAGY Beáta Magda: *A művi abortusz pszichoszociális vonatkozásai*, ELTE-PPK, Budapest 2019, 4.

5 HOLLÓ László: *Halál az élet előtt*, in: Diósi Dávid (szerk.), *A halálbiztos halál. Tanulmányok az elmúlás és a halál kultúrájáról*, Szent István Társulat, Verbum, Budapest-Kolozsvár 2011, 42.

vitae kezdetű enciklikájában megfogalmazottakat, amellyel az abortuszon átesettekhez szól: „Ha még nem tettétek volna meg, alázattal és bizalommal nyíljatok meg a bűnbánatra: az irgalmasság Atyja vár titeket, hogy megbocsásson és megbékítsen a bűnbánat szentségében. Akkor majd megértitek, hogy semmi sincs elveszve, s még a gyermeketektől is bocsánatot kérhettek, aki most az Úrban él.”⁶

Abban minden perinatológus egyetért, hogy a szülői elsőbbség figyelembe vételével elsődleges feladatuk felismerni a magzat és az újszülött szükségseit, megoldásokat találni rá, és a gyermek érdekét szem előtt tartva, lelkiismeretükre is hallgatva, a legjobb tudásuk szerint döntsenek.

A perinatális veszteség a komplikált gyász jelensége, megélése terhet ró a szülőkre, környezetükre és az egészségügyi szakemberekre egyaránt, mégis kevésbé feldolgozott, tanulmányozott terület.⁷ Az alig elindult élet, melyet rendszerint örömteli várakozás övez, hirtelen végetér, ezért különösen traumatizáló hatást gyakorol a gyógyítókra és gondozókra is. Ilyen sokkoló körülmények között az orvosok, asszisztensek, ápolók, védőnők szakmai és személyes attitűdjük szerint próbálnak segítséget nyújtani a szülők gyászfeldolgozásában, miközben indirekt módon hasonló veszteségérzést élnek meg. A gyással foglalkozó szakirodalomban többnyire a szülők gyászreakcióival, gyászfolyamatával és gyászfeldolgozásával találkozunk, hiszen a direkt érintettség miatt minden figyelem rájuk irányul, a segítségnyújtók rájuk fókuszálnak.

Ahhoz, hogy megértsük, mivel szembesülnek a perinatális el látásban dolgozók, illetve ezek hogyan gyakorolnak hatást rájuk, röviden tekintsük át ebben a kontextusban a gyász folyamatát.

⁶ *Evangelium vitae*, 99.

⁷ ZSÁK Éva - KOVÁCSNÉ Török Zsuzsa - HEGEDŰS Katalin: *A perinatális veszteségek és intrauterin magzati halálozások aktuális szakmai gyakorlatainak, valamint a szakemberekre gyakorolt hatásainak vizsgálata*, in: Orvosi Hetilap, 2015/29, 1174-1178.

A gyász fázisai	Időtartam	Főbb jellegzetességek
Anticipált gyász	Akár az egész várandósság alatt és a korai újszülöttkorban.	Veszélyeztetett terhesség vagy patológiás újszülöttek esetén a veszteség átélése már az elhalálozás előtt megkezdődhet. A szülők bizonytalansága, szorongása, félelme fokozódik.
Sokk	Néhány perc - pár óra (ritkán 1-2 nap)	A halál tényével szembesülve sokan tagadással reagálnak, gyakran ürességet, bénultságot élnek át, máskor egyfajta érzelmi vihart, kontrollálhatatlannak tűnő érzelemkitöréseket.
Kontrollált szakasz	Általában a temetésig tart, amennyiben lehetséges a gyászszertartás.	Derealizáció, deperszonalizáció jellemzi, szélsőséges magatartás jelentkezhethet (passzivitás vagy fokozott tevékenység). Érzelmi szempontból gyors és intenzív hullámzásokkal jellemezhető.
Tudatosulás	Kb. 2-3 hónap	A kezdeti érzéseket, a kiüresedettséget, boldogtalanságot harag, büntudat, önvádolás váltja fel. A harag gyakran a kezelőszemélyzetre, illetve az Istenre irányul. Regresszív gondolkodás jelenik meg. Jellemző a szociális kapcsolatoktól való visszahúzódás. Omnipotens fantáziák, szimplifikációs elemek jelennek meg.
Átdolgozás	Kb. fél év	A tünetek intenzitása csökken, az elkerülő magatartás oldódik, a racionális elfogadás nő.
Adaptáció	Az első év végére várható.	Megszilárdul a self-integráció érzése, a gyászolók képesekké válnak az életük folytatására, a jövőre irányultság dominál.

A táblázatból is kitűnik, hogy a kórház a perinatális gyászfeldolgozás első lépcsőfoka. Bár történtek előrelépések az egészségügyi oktatásban, a felmérések⁸ azt bizonyítják, nem készítik fel a szakembereket megfelelően a halállal való szembesülésre, a haldokló

8 HEGEDŰS Katalin - ZANA Ágnes - SZABÓ Gábor: *Medikusok halálképe és a halállal, haldoklással foglalkozó kurzusok hatásai*, in: Thanatológiai Szemle, 2006/3-4.

megfelelő gondozására, ezért sokszor nem tudják a veszteséggel járó problémáikat kezelni. Felkészületlenségük a halálfélelmet erősíti bennük, amely betegek, hozzátartozók halálával és saját halálukkal kapcsolatban is igen erőteljesen megnyilvánul. A morális válság a személyes beállítódástól függően jelentkezik. A lelkiileg kiegyensúlyozott orvos a világ legtermészetesebb dolgának tartja az élet védelmét, bizonyos helyzetekben viszont az egészségügyi dolgozó erkölcsi felfogásával, lelkiismereti vagy vallási meggyőződésével ütközhet a szakmai követelmény, a törvényes jog és az éppen uralkodó társadalmi ideológia. A represszió, projekció, racionalizáció és intellektualizáció mint énvédő mechanizmusok jelennek meg az orvosok, ápolók körében.

Döbbenetes, hogy a 2019-ben közzétett európai kutatások eredményei azt mutatják, hogy Romániában az abortuszok száma kétszeresen meghaladja az Európai Unió átlagát, azaz 480 terhesség-megszakítás/1000 szülés. Ennek komoly közegészségügyi, orvosi, társadalmi, gazdasági és vallási vonzata van. Holló László II. János Pál pápa enciklikájára⁹ hivatkozva tanulmányában¹⁰ kifejti, hogy az élet értékességét senki sem kérdőjelezi meg, azonban az egyház az élet értékjellegét ma egy olyan társadalmi és kulturális környezetben képviseli, amely egyfelől a deontologikus érvek alapján megfogalmazott axiómaszerű igazságokat elutasítja, másfelől az autonómia, a szabadság gondolat oltárán bizonyos körülmények között az emberi életet is kész feláldozni.

Az élet feltétel nélküli tisztelete szakmai irányelvek közé szorult, ugyanakkor a halál egyre inkább szekularizálódik, hospitalizálódik, depersonalizálódik, irracionalizálódik, kommercializálódik, metaforizálódik és a haldokló végső soron izolálódik. Az orvos-beteg-hozzátartozó viszony megváltozott. Úgy tekintenek az orvosra, mint „mindenhatóra”, aki elveszíti a „harcot” a „támadó” halállal szemben. Természetesen az orvostudomány napjainkban sok betegséget tud gyógyítani, a szenvedést hatékonyan tudja enyhíteni, azonban túlzottan megnőtt az egészségügyben dolgozók iránti elvárás. Talán ezért is alakulhatott ki az egészségügyben az úgynevezett túlkapás,

9 *Evangelium vitae*, 63.

10 HOLLÓ László: *Halál az élet előtt*, 4.

vagyis minden áron mindent meg akarnak tenni a betegek életben tartásáért. Új halál-fogalmak jelentek meg: klinikai, medikalizált, anticipált, agyhalál (a szervátültetés esélyét biztosítva). A veszély az, hogy gépként, esetleg tárgyként tekinthetnek a haldoklóra, mellőzve az emberi méltóságot, lassan eltűnik a köztudatból a „jó halál” fogalma is. Különösen hangzik, de a katonai metaforák is egyre inkább teret kapnak az egészségügyi szakkifejezésekben. Például a rákos megbetegedések esetén a sejtburjánzást úgy jellemzik, hogy „megtámadják” a szervezetet, vagy egyes kórképet „agresszív” jelzővel illetnek. Előfordul elég gyakran az immunrendszer működését jellemezve, hogy beindult a „védekező” mechanizmus. Mindezek olyan képet festenek az egészségügyi dolgozókról, mintha csatatéren járnának, ahol egy problémát mindenképpen le kell „győzni”. Ha valaki meghal, kudarcélményként élik meg, még akkor is, ha menthetetlen volt a beteg.

A halál szekularizációjához hozzájárult az a tény is, hogy a robbanásszerű fejlődés megingatta a vallásba vetett hitet, ennek következményeként szétvált a tudomány és a vallás. A társadalom tagjai, akik szocializációjuk során elsajátították, hogy a halál az élet része és utána a lélek tovább él, a hirtelen jött új tudással nehezen tudtak azonosulni.¹¹ Polcz Alaine az „Ideje a meghalásnak” című könyvében a következőket írja ehhez a témához: a vallásos hit azért könnyíti meg a halál elfogadását, mert az imádságok, rítusok megérlelik a halál bekövetkezésének tudatosítását.¹²

Kutatások alapján megállapítható az is, hogy a spiritualitás, azaz a transzcendenciába vetett hit csökkenti a halállal kapcsolatos szorongást, elfogadóbbá teszi az embereket a végzettel szemben. Napjainkban az értékek pluralizálódásával azzal szembesülünk, hogy egyre többen keresik a spiritualitás egyéni útjait, nem számolva azzal, a mozaikvallás védő szerepe halál esetén nem érvényesül. A szekularizációs nyomás ellenére az emberekből továbbra is megvan a vallásosság iránti igény, melynek egyik fő oka, hogy a tudomány

11 ZANA Ágnes: *Halálkép és rítusaink. A halálhoz és haldokláshoz kötődő szokások változása*, in: Embertárs, 2010, 8 évf(1), 54-62.

12 POLCZ Alaine: *Ideje a meghalásnak*, Pont Kiadó, Budapest 1998, 4-5.

sokszor nem tud kielégítő választ nyújtani az élet végességére vonatkozó kérdésekre.

Időszerű lenne figyelni a perinatális ellátásban érintett, halmozott veszteségeket átélt szakemberek személyes és szakmai kihívásaira és nehézségeire, mert egyértelmű az összefüggés a gyászoló családok részére nyújtott támogatás és a személyes érintettség között. Az elszenvedett veszteségélmények pszichoszomatikus tüneteket válthatnak ki, továbbá szellemi jóllétüket is befolyásolják, így hatással vannak a hivatásukra és magánéletükre egyaránt. Ennek tudatában kiemelt fontosságú a szupervízióban is megvalósuló gyászterápia és pszichoszociális támogatás a perinatológusok számára. Akár pszichoterápiás, akár mentálhigiénés vagy spirituális módon történik meg a külső segítség igénybevétele, ezek az egyéni gyázmunka lehetséges alternatívái. Ha nem történik meg azoknak a megfelelő támogatása, akik érzelmileg erősen érintődnek hivatásuk gyakorlása közben, a kiegészítő előbb-utóbb elkerülhetetlenné válik, az érzelmi életükben eluralkodik a stressz, elvész a motiváció, az empátiás kapacitásuk kimerül.

Áttekintve a lehetőségeket, a segítségnyújtás több síkon történhet: továbbképzéseken tudatosítás és önismeret révén, amely lehet egy növekedésre lehetőséget adó tevékenység, továbbá intézményi szinten egy támogató munkahelyi kapcsolati háló kialakítása, pozitív visszajelzések, autonómia biztosítása, feszültségcsökkentést lehetővé tevő munkatársi csoport, közösség. A hivatáson kívüli magánszférákat erősítve a gyógyító szakember lendületet és energiát vihet át munkája területére. Érdemes fontolóra venni azt a tényt, hogy a vallásos hit, az egyházi közösség és a lelkipásztor bizony hatékonyan tudja segíteni a lelki válságot megélt embereket, így erőt, nyugalmat, kiegyensúlyozottságot képes nyújtani a perinatológusoknak is.

Kiemelném prof. dr. Perczel-Forintos Dóra klinikai pszichológus tanulmányából¹³ azt a megállapítást, miszerint a modern gyógyítás egyre inkább felismerte, hogy a vallás hozzájárul a személy lelki

13 PERCZEL-FORINTOS Dóra: *Az imádkozás lélektani (gyógyító) hatása*, in: *Lélektan és spiritualitás*. Sapiientia Füzetek 5., Vigilia Kiadó, Budapest 2005, 20-41.

egészségéhez, mintegy mentálhigiénés hatással bír. Számos vizsgálat kimutatta, hogy a vallásos emberek várható élettartama magasabb és egészségi állapotuk jobb, mint az átlagnépesség azonos korú, nemű és szociális helyzetű csoportjaié. Érdeemes elgondolkozni azon, a vallásos hit ernyője mennyire biztosítana védelmet a kiégés ellen. Abból kiindulva, hogy a kora középkortól kezdve gyógyhelyeket, kórházakat lényegében csak az egyház, illetve a szerzetesrendek tartottak fenn Európában, elmondható, hogy a lelki segítségnyújtás csak a vallás intézményeinek keretében volt elérhető. Számos szerzetesrend kifejezetten a betegekkel, a kirekesztettekkel való törődés céljából alakult meg. Szolgáltatukban válik nyilvánvalóvá, hogy az Istennek szentelt élet az Isten és a felebarát iránti szeretet kettős parancsának szoros egységét mutatja meg.¹⁴

Egyenesen adódik a kérdés, a szülész-nőgyógyász miként éli meg a terhesség megszakítását? Személyes meggyőződése, vallása, világnézete, Isten és emberképe hogyan egyeztethető össze ezzel a szörnyű beavatkozással? Az élet kezdetéről szóló kétes nyilatkozatok, az anyaméhben történtek misztikuma, az egészségügyben végbement szekularizáció és a törvényes szabályozások miatt már az orvosjelöltnek mérlegelnie kell, hogy majd szakorvosként eleget tud-e tenni a társadalmi és szakmai elvárásoknak. Az ápolóknak is hasonlóan kell szembenézniük lelkiismeretükkel, hiszen a beavatkozáskor aszisztálniuk kell az élet kioltásában. Bizony sokszor nagyon nehéz átlépni a személyes meggyőződéseken, a morális válsághoz a bűntudat is hozzájárul. Nos, a keresztény hitgyakorlás során megszűntethető a nyomás a bűntudathoz, bűnértéshöz tapadó események, élmények tudatosításával, közlésével. Bizonyított tény a szentségi bűnbevallás katartikus hatása, hiszen letesszük bűneinket Isten elé. A bűnbocsánati gyakorlat és szertartások terápiás hatást fejtenek ki, és nyilvánvaló a hívő és a lelkipásztor közötti személyes kapcsolat terápiás értéke is. A beszélgetés, a lelkivezetés hasznos lehet az önismeret fejlesztésére, a benső világ feltárására, közlésére és önreflexió tartására.

14 II. JÁNOS PÁL pápa: *Vita consecrata*, Szent István Társulat Kiadója, Budapest 1996, 14-15.

Az ima is pozitív hatást gyakorol az emberekre, hiszen közben tudatosan a hívőben életének értelme és értékrendje, önmagára figyelve szembe tud nézni cselekedeteivel, önértékelése javulhat. Miközben arra a felhívásra figyel, hogy szeresd felebarátodat, mint önmagadat, olyan pozitív „mellékhatások” lépnek fel, melyek biztosítják a mentális státusz egyensúlyát. Az imádkozó pozitív pszichés állapotba kerül, megéli azt, hogy nincs egyedül, társak veszik körül, örülnek neki és minden esendőségével együtt elfogadják. Az imában való elmélyülés tekinthető a mindennapi élet stresszeivel szemben egy speciális megküzdési módnak is, amelynek egészségvédő szerepe a nehézségek elfogadásában vagy átértékelésében rejlik. Bagdy Emőke a következőképpen fogalmazza meg: „Az ima befelé, lefelé a testünk felé is old, felszabadít, gyógyít, rendez, újraépíti, amit lerombolt a kín, összerendezi, amit szétszedett a fájdalom, aggodás és ebben a történetben a test szolgálai engedelmisséggel követi az érzelmi tudat üzeneteit. Az elképzelés, a képzeleti tevékenység, a szemléletes gondolkodás közvetlenül teremt a testben változásokat. (...) Ebben a lelkiállapotban az immunrendszer is erőre kap, sőt a szervezet saját, fájdalomcsökkentő és ún. örömhormonjai is fokozottan termelődnek.”¹⁵

A pre-és perinatális veszteség hatását vizsgálva céлом az volt, hogy a hazai viszonyokat feltérképezsem, rávilágítsak a sajátos problémákra, valamint a megoldási lehetőségeket megtaláljam. Az orvostudomány rohamos fejlődésével számolva talán sosem volt aktuálisabb a gyógyító, segítő szakmákban dolgozók veszteségélményének feldolgozásával foglalkozni, hiszen a napi gyakorlatban ők azok, akik a gyászt elszenvedőkkel elsősorban találkoznak.

Elő kutatásom során mélyinterjúkat készítettem egy erdélyi város egészségügyi intézményében. A pre- és perinatológián dolgozók meglátásaira, érzéseire fókuszáltam, ezért úgy gondoltam, ez a módszer a kutatott jelenség minőségi megismerésére, vélemények összegyűjtésére a legalkalmasabb, ugyanakkor komplex adatok nyerhetőek, amelyek széleskörű megértést tesznek lehetővé. Mivel

15 BAGDY Emőke: *Az ima ereje*, in: Reformátusok Lapja, 2003. ápr. 27.

kvalitatív kutatásról van szó, a kiválasztás célirányos és szakértői szempontokat követett. Az interjúk elemzése során a válaszok mélyebb rétegeibe kívántam behatolni, rejtett összefüggéseket igyekeztem feltárni. Az üzenetek jelentése mellett az elmondottak rejtett tartalmaira fókuszáltam, elsősorban a szövegek visszatérő sajátosságainak felfedezésére. Főleg az üzenet kibocsátójával kapcsolatos információkat figyeltem meg, a válaszok által átadott egyértelmű tartalom mellett a közlő attitűdje is fontos szempontnak számított. Feldolgozásakor fontosnak tartottam a reflexivitást, hogy tudatában legyek saját perspektívám hatásának és azt minimalizálni tudjam.

Elsősorban azt vizsgáltam, milyen hatást gyakorolnak az egészségügyi szakdolgozókra a különböző típusú veszteségek. Igaznak bizonyult az a tény, hogy fokozott érzelmi teherként élük meg a perinatális elhalálozás élményét és együttérzésükkel egyidőben megjelennek a gyászreakciók is. Ennek fényében fontos volt körüljárni személyes érintettségük mellett, hogy hogyan tudnak segíteni a veszteséget átélőknek. Az a felvetésem igaznak bizonyult, miszerint felkészültségükhöz és személyes beállítódásuhoz mérten igyekeznek segíteni. Az interjúk arra is rámutattak, ismereteik nem elégségesek, annak ellenére, hogy tanulmányaik során némileg érintették az elhalálozás témáját. Úgy gondolom, minél hamarabb javítani kellene a jelenlegi helyzeten, és legalább továbbképzéseken bővíteni ismereteiket. Amennyiben nem változik a helyzet, a dehumanizáció tovább folytatódhat, ezért szükséges prevenciót jelentene az interperszonális kapcsolatok javítása, támogatása is. Továbbiakban az interjúalanyok azt erősítették meg, hogy önmaguk szupportív támogatására is szintén saját tapasztalataikra és személyes beállítódásukra alapoznak és eszerint próbálják feldolgozni kudarcélményeiket, miközben meg kell felelniük a társadalmi és szakmai elvárásoknak. Kutatásom alatt kiderült, hogy a megküzdési stratégiák lényeges eleme a transzcendensbe vetett hit is. További vizsgálat tárgyát képezheti, hogy a hivatáson kívüli társadalmi szférákat (család, egyházi közösségek) erősítve elkerülhetővé válik-e az egészségügyi szakdolgozó pszichés túlterhelődése, illetve a vallásos hit erősítése mennyiben változtat a halál és gyász természetzerű elfogadásában. Azt is megállapíthattam, hogy a pszichológusi támogatás, illetve a lelkiezetői

és tanácsadói szolgálatok igénybevételére nem történnek proaktív lépések a kórházakban, így az orvosok és ápolók problémáikkal magukra maradnak. Felvetésem ebben az esetben is helytállónak bizonyult, hiszen a megkérdezett perinatológián dolgozó szakemberek az intézményen belül nem kapnak támogatást, illetve nem tudnak segítséget kérni azért, mert elmondásuk szerint nincs kihez fordulniuk, pedig nemzetközi szinten bizonyított tény, hogy a megélt veszteségélmény megfelelő feldolgozása teszi csak lehetővé a további hivatásbeli helytállásukat. Az igény részükről elhangzott, már csak a megvalósítás várat magára.

Az orvosok és ápolók tanulmányaik során ugyan találkoznak a holisztikus gyógyítás fogalmával és az emberre test, lélek és szellem együtteseként tekintenek, a gyakorlatban az tapasztalható, mindennek ellenére markánsan a szomára figyelnek, így fennáll a veszélye annak, hogy a lélekre és a szellemre az anyagi fejlődés produktumaként tekintsenek. Ha abból indulunk ki, hogy az ember képes túllépni fizikai valóságán, nyilvánvalóvá válik a lelki valósága is, mely az ésszel megtapasztalható dimenziókon túlmutat. A lélek vezethet el bennünket a transzcendenshez, és általa a lét képes egyesülni az abszolúttal. Másképp fogalmazva Istentől eredünk és életünk során folyamatosan Isten felé haladunk.

Az egészségügyben igencsak nehéz a halhatatlanságról beszélni, amikor meglehetősen gyakran a test nyilvánvaló mulandóságával szembesülnek és ha megszűnnek a vitális és vegetatív funkciók, a test elenyészik. Nem az isteni élet és a halhatatlan lélek kerül előtérbe, hanem az élet védelme a sejtek zavartalan működését, a vízterek és ionok mozgását, az ingerek tovahaladásának biztosítását jelenti. A keresztény hit szerint a test és lélek elválaszthatatlan egymástól, együtt lépnek át a fizikai törvények nélküli létezésbe. „Romlandó testet vetnek el, és romolhatatlan test támad fel; szegényben vetik el, és dicsőségben támad fel; gyöngeségben vetik el, s erőben támad fel, érzéki testet vetnek el, és lelki test támad fel.“ (1Kor 42-44)

Különösen nehéz ez a kérdés a pre- és perinatális elhalalozás kapcsán. Különböző tévhitek is nehezítik a halálhoz való viszonyt, hiszen társadalmunkban él egy téves nézet, miszerint az orvosi

értelemben vett perinatológiai időszakban elhalálozott gyerekeket felesleges meggyászolni, hiszen alig éltek vagy nem is éltek. Ezt nevezük illegitim gyásznak. Ezen a tabukkal terhes területen rendkívül nagy szükség van egy más szemléletet nyújtó segítőre egy lelkipásztor, lelkivezető vagy pasztorálpszichológus személyében. Előfordul, hogy az orvos vagy a szakápoló tapintatosan elkerüli a veszteségről szóló beszélgetést, továbbá meglehetősen nehezen ismerik el, hogy nekik is szükségük lehet segítségre. Viszont a kutatásom során végzett mélyinterjúk kapcsán kiderült, hogy az élet és halál kérdéseire adott magyarázataik zavarosok, bizonytalanok.

Meggyőződésem, hogy a posztmodern világunk szenvedő emberének a kórházi pasztoráció terápiás hatású értékközvetítést jelentene nemcsak a betegek, hanem a krízishelyzetben lévő gyógyítók számára is. Diósi Dávid fogalmazza meg könyvében¹⁶ igen plasztikusan: „A krízistől – kissé sarkítva – nem kell megijedni, hanem egyenesen örülni kell neki. Élet húzódik mögötte, korunk kereső emberének vitalitása. Továbbá sose felejtjük el, hogy a krízis egy kikristályosodási folyamat szükségszerű s ugyanakkor legelementálisabb tartozéka, velejárója. (...) A krízis ezért munkát jelent, s nem kényelmet.” Azon a helyen, ahol gyógyító, ápoló tevékenységet folytatnak, Isten jelenlétének megtapasztalható forrásai lehetnek a szakdolgozók és a lelkigondozók egyaránt.

16 DIÓSI DÁVID: *Egyházam a posztmodernben*, Vigilia Kiadó, Budapest 2014, 50-51.



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.12>

A halál megjelenése a közösségi médiában

FRANK BOGLÁRKA

Mathias Corvinus Collegium – Erdély (RO)
frankboglarka20@gmail.com

Bevezető gondolatok

Életünk során mindannyian szembesülünk veszteségekkel a magánéletünkben és szociális kapcsolatainkban is. Ezek a veszteségek különféle érzelmi reakciókat váltanak ki bennünk és érzelmeink más-más intenzitásúak a veszteség mértékétől függően. A pszichológia a mindennapi életünk során megélt veszteségeket tárgyvesztésnek nevezi, ami azt jelenti, hogy elveszítjük a szeretetünk tárgyát. Megállapíthatjuk, hogy emberi életünk folyamán a legintenzívebb érzelmeket kiváltó veszteséget egy szeretett személy halála okozza. A veszteségre adott reakciója minden embernek más, sokakban egy világ omlik össze, vannak, akik meginognak hitükben, de találkozzunk olyan személyekkel is, akiknek a veszteség következtében elmélyül az Istennel való kapcsolata. Természetesen ez mindenki számára egy nagyon mély és egyben kikerülhetetlen folyamat, viszont nagyban hozzájárultak a gyászfolyamat milyenségéhez a különféle népi hagyományok és rítusok. Ezek a hagyományok közösségi támaszt nyújtottak a gyászolóknak és elősegítették a veszteség feldolgozását. Sokaknak a halál és a gyász szó hallatára a fekete ruha

és az egy évig tartó gyászfolyamat jut eszébe éppen azért, mert a hagyományos kis közösségekben ezek is keretet adtak a gyásznak. Nem mondhatjuk, hogy mára ezek a népszokások és rítusok teljes mértékben eltűntek volna a társadalomból, hiszen vannak olyan közösségek, amelyek ragaszkodnak hagyományaikhoz, viszont észrevehetően változott az ezekhez való hozzáállás. A legszembetűnőbb változás a meghalás helyszínének a megváltozása; míg ezelőtt az emberek otthon a családi házban haltak meg és legtöbb esetben ott is voltak felravatalozva, ma már a legtöbb ember kórházban hal meg és onnan a helyi ravatalozóba szállítják őket. A kórházakban meghalt személyeknél a családtagok a halál pillanatában általában nincsenek jelen és a haldoklás során is csak a látogatási idő keretein belül lehetnek a haldoklóval. Ez sajnos elveszi a haldoklásnak azt az intim megélését, amikor a haldokló és a családtagok már szavak nélkül értik egymást és a szeretet csendjében vannak jelen egymásnak. A hagyományok elhalványulásával tehát elveszítünk egyfajta hozzáértést; már nagyon nehezen beszélünk a halálról és a gyászról, legtöbb esetben tabuként kezeljük és nem tudunk mit mondani egy gyászoló személynek, mert kellemetlenül érint a téma.¹

Miért volt fontos erről beszélnünk? Azért, mert mai világunkban a halál és a gyász a hagyományos népszokásokhoz viszonyítva teljesen más formában jelenik meg: az online térben. A következőkben a halál megjelenési formáit vizsgálom a közösségi médiában és igyekszem válaszokat keresni a következő kérdésekre: a közösségi háló különféle felületein milyen formában jelenik meg a halál gondolata? Mennyire merünk foglalkozni a halál témakörével? Haldokolhat bárki is a közösségi médiában?

1 Pilling János: *A gyász hatása a testi és a lelki egészségi állapotra*, Semmelweis Egyetem, Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola, Budapest 2012.

A halál emberi életünk egyik alapeseménye

A halál emberi életünk egyik alapeseménye, amelyet sok esetben passzív módon, életünkre törő külső kényszerként viselünk el. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a halál tulajdonképpen az emberi akarat csúcs passzivitása, abban az értelemben, hogy emberi akaratunk a halál tényének semmilyen formában nem tud ellenszegülni.² Életünk végének a tudata szorongást és félelmet vált ki bennünk és szinte már ösztönösen elhárítjuk magunktól a halál gondolatát.³ A halálszorongás egyéntől függően másképpen nyilvánul meg. Van akinél közvetetten van jelen általános nyugtalanság formájában, és van, aki kifejezetten a haláltól szorong. Az utóbbi konkrét halálszorongás viszont egyes esetekben egészen rettegésig fajulhat, ezzel megakadályozva a személy kiteljesedését. Természetesen ennek is megvan a maga lélektani háttere, mellyel mi most nem foglalkozunk, viszont fontos megjegyezni, hogy a „halálszorongás a szülője minden vallásnak, hiszen így vagy úgy mind végességünk gyötrelmét igyekszik csökkenteni”.⁴ Legtöbb emberben ez a fajta halálfélelem sok esetben egy közeli személy elvesztésével kapcsolatosan jön elő, főképp akkor, ha fiatal személy haláláról van szó vagy hirtelen halálról. Sokaknak csak ilyen helyzetben jut eszébe az a gondolat, hogy ez bárkivel és bármikor megtörténhet, akár vele magával is. Egy hirtelen haláleset nagymértékben sokkoló lehet nemcsak váratlansága miatt, hanem a veszteséggel járó szembesülés ténye miatt is. Ha a halál nem azonnali, akkor a hozzátartozóknak, a barátoknak,

2 Diósi Dávid: „Kaszás a földön a halál...” *A halálbiztos halál teológiai boncolgatása*, in; Diósi Dávid (szerk.): *A halálbiztos halál. Tanulmányok az elmúlás és a halál kultúrájáról*, Szent István Társulat-Verbum, Budapest-Kolozsvár 2011, 9-14, 9.

3 Benkő Antal-Szentmártoni Mihály: *Testvéreink szolgálatában*, Prugg Verlag, Eisenstadt 1981, 63.

4 Irvin d. Yalom: *Szemben a nappal. A haláltól való rettegés legyőzése*, Park Könyvkiadó, Budapest 2018, 5.

az ismerősöknek van idejük felkészülni, de valójában ez a veszteség mértékén nem változtat. A halál bekövetkeztével a fájdalom ugyanolyan mértékű, csak a sokkos állapot intenzitása alacsonyabb.⁵

A halál gondolatát többféleképpen meg lehet közelíteni, és keresztény érettségünk szempontjából is nagyon fontos, hogy felkészüljünk rá.⁶ Tudatában kell lennünk annak, hogy létezésünk egyértelműen magában hordozza a halált. Tudatában kell lennünk annak, hogy földi életünk bármelyik pillanatban véget érhet, bármikor meghalhatunk.⁷ Sajnos a modern életszemlélet szinte semmilyen mértékben nem akar tudomást venni a halálról, hiszen egyre inkább egy hedonista életfelfogást mutat. Az emberek többségének az élet a siker hajszolásáról, a tárgyi értékek felhalmozásáról, a külsőségekről és a maximum teljesítményről szól. Állandó megfelelési kényszer okoz szorongást sokaknak, hiszen folyamatosan arra készíti a belső hajtóerő, hogy egyre több mindent elérjenek, és bebizonyítsák, hogy értékesek, mindenképp érnek valamit. Bármilyen kis sikertelenség, veszteség idegességet és frusztrációt eredményez. Így már érthetjük, hogy egy haláleset, egy közeli ismerős elvesztése – mint a legnagyobb veszteség – a nem hívő emberek számára szinte megoldhatatlan problémaként van jelen. Ezért van az, hogy sokan úgy tesznek, mintha a halál sem rájuk, sem a hozzájuk közel álló személyekre nem vonatkozna, egyszerűen kizárják a halál gondolatát.⁸

A tudatos keresztény ember viszont egy életen keresztül készül a halálra, mindezt természetesen lelki értelemben.⁹ Az élet végső értelmébe vetett hit és mindazok az elképzelések, melyek a halál utáni életre vonatkoznak, megtanítanak bennünket élni; élni úgy,

5 Pintér József: *Gyógyítás és erkölcs*, Kairosz Kiadó, h.n. 2003, 247.

6 Szentmártoni: *Az istenkereső, szenvedő ember, A pszichológia rákérdez az istenkép fontosságára a segítő szolgálatban*, in: Bodó Márta (szerk): *Testben élünk*, Verbum, Kolozsvár 2016, 228.

7 Boros László: *A halál misztériuma. Az ember a végső döntés helyzetében*, Vigília Kiadó, Budapest 1998, 32.

8 Tánczos Vilmos: *A halottkultusz modern kori átalakulása*, in: Diósi Dávid (szerk.): *A halálbiztos halál. Tanulmányok az elmúlás és a halál kultúrájáról*, Szent István Társulat-Verbum, Budapest-Kolozsvár 2011, 109-121, 114-115.

9 Balázs Lajos: *Menj ki én lelkem a testemből*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda 1995, 11.

hogyan meghalni is tudjunk. Polcz Alaine ismert magyar tanatólógus is hasonlóképpen fogalmaz egy beszélgetésben a halál és a haldoklás kultúrájával kapcsolatban: „Itt sokkal-sokkal többről van szó, mint a halálról és a haldoklóról. Itt az életről van szó.”¹⁰ Amikor szembesülünk az élet mulandóságával az szomorúvá tesz, hiszen szembesülünk azzal a ténnyel, hogy akik közel állnak hozzánk, akik fontosak számunkra, ugyanúgy alárendeltjei az élet mulandóságának. Megrendít a tapasztalat, hogy egyszer mindennek vége szakadhat, visszafordíthatatlanul.¹¹ Az elmúlás megtapasztalásának az elfogadásához fontos megvizsgálunk röviden azt is, hogy mi okozza a legnagyobb nehézséget számunkra a halál gondolatával kapcsolatban. Hiszen még akkor is, ha az irgalmas Atyához fordulunk fájdalmunkban, tapasztalhatunk egyfajta elakadást. Ez az elakadás nem más, mint a veszteséggel és halállal járó magány érzése. Még az Istenben bízó ember is megtapasztalja a magányt és azt, hogy Isten magára hagyta a fájdalmában.¹² Természetesen nem könnyű együtt maradni a magánnyal, hiszen az egyedüllétnek ez a kínzó fájdalma csak még inkább arra késztet, hogy gondolatban az elveszített személyre emlékezzünk, arra, aki képes volt betölteni a bennünk lévő űrt. Azonban fontos, hogy legyen bátorságunk megélni a veszteség okozta magányt, hiszen legtöbb esetben az elszenvedett fájdalmat azért kapjuk, hogy azon keresztül kapcsolatba léphessünk a bennünk leginkább gyógyításra szoruló hellyel: a szívünkkel.¹³ A halál, a fájdalmak, a veszteségek megélésével juthatunk el arra a felismerésre, hogy „Isten az életet akarja nekünk adni és az életre akar elvezetni bennünket, még ha ezt néha nehezen is fedezzük fel, látjuk be, fogadjuk el”.¹⁴ Paul Ricoeur azokról akik eljutnak, idáig ezt mondja: „Bizonyos emberek képesekké válnak rá, hogy a szenvedésnek valamiféle nevelő és megtisztító szerepet tulajdonítsanak.

10 Táncczos: *A halottkultusz modern kori átalakulása*, 121.

11 Mustó Péter SJ: *Megszereted, ami a tiéd*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2014, 75-76.

12 Tegzes Katalin: *Meggyógyítja a megtört szívűeket és bekötözi sebeiket*, in; Bereczki Silvia sa (szerk.): *Sokarcú irgalmasság. Vallomások, interjúk, tanulmányok*, Verbum, Kolozsvár 2016, 270-277, 275.

13 Henri J. M. Nouwen: *A szeretet belső hangja*, Ursus Libris, h.n. 2002, 62-63.

14 Tegzes: *Meggyógyítja a megtört szívűeket és bekötözi sebeiket*, 276.

De ki kell mondani, hogy ez az érzék nem tanítható: csak fölfedezni lehet vagy újrafölfedezni.¹⁵ A fájdalmas és szenvedésekkel teli helyzetek, amelyeket leginkább egy szeretett személy elvesztése következtében élünk meg, sokszor teljesen kilátástalanok. Viszont még ezekben a nehéz helyzetekben is dönthet az ember, hogy milyen álláspontra helyezkedik.¹⁶ Fontos tehát felismerni, hogy a halál és a gyász nem elszakítanak Istentől, hanem a veszteségek révén még inkább elindítanak az istenkeresés útján. Bármennyire fájdalmas a halál gondolata és megtapasztalása, azt kell mondanunk, hogy lelki életünk fejlődését szolgálja, hiszen tudatos odafordulást kíván meg Istenhez, az Atyához,¹⁷ aki „meggyógyítja a megtört szívűeket, és bekötözi sebeiket” (Zsolt 147,3).

A halál megjelenése az online térben

A halál és a gyász elkerülhetetlenül mindenki élettapasztalatának részévé válik, viszont az elmúlt évtizedekben a média és a közösségi hálók fokozatosan elkezdtek a halál és haldoklás észlelését és feldolgozási módjait befolyásolni. Egyre nagyobb teret kap a közösségi felületeken a halál és a gyászkísérés folyamata is, szinte azt mondhatnánk, hogy a modern társadalomban megfigyelhető tabusítás az online felületeken már nincs jelen. Természetesen ezzel semmilyen probléma nincs, inkább a gond az, hogy bizonyos témákról nagyon nyíltan tudunk beszélni az online térben, miközben a valós életben ugyanazt a témát hártjuk a beszélgetéseinkben. Az ilyen témák közé tartozik a halál és a haldoklás is.

15 Ricoeur Paul: *A rossz, mint teológiai és filozófiai kihívás* ford. Kendeffy Gábor, in: Magyar Filozófiai Szemle, 1997/1-2, 868.

16 Elisabeth Lukas: *Szenvedésnek is van értelme*, Agapé, h.n. 2007, 18.

17 Szentmártoni Mihály: *Istenkeresésünk útjai. A Vallásos megtapasztalás lélektana*, Agapé, Szeged 2000, 9.

Fogalomtisztázás

A közösségi média (*social media*) ma már egyre több lehetőséget teremt az élet különféle eseményeinek a közzétételére és megosztására. A felhasználók nemcsak örömeiket és a boldog pillanatokat osztják meg a követőkkel, hanem az átélt veszteségeket is közzéteszik a használt felületeken. Ebben az értelemben tehát nemcsak a barátaikkal osztják meg életük jó és rossz pillanatait, hanem az újmédia működési elvei alapján ismeretlenek is hozzáférnek és megtekinthetik a személyes profiljukat.¹⁸ A közösségi média fogalmának különféle szempontokat figyelembe vevő definíciói léteznek. Először is azt mondhatjuk, hogy olyan interaktív technológiák, melyek lehetővé teszik az információk, ötletek és egyéb kifejezési formák létrehozását vagy megosztását a virtuális közösségeken keresztül. Olyan oldalakról van tehát szó, amelyek felhasználói részvételre és közösségi interakcióra épülnek fel. A közösségi média fogalma összességében lefedi a közösségi hálózatok, a közösségi hírszolgáltatók, a tartalommegosztók, a wikik, a virtuális világok és játékok teljes körét; tehát a közösségi hálózatok, melyekkel komolyabban foglalkozunk a közösségi média egyik megjelenési formáját jelentik. A közösségi hálózat fogalma olyan webalapú szolgáltatásokat jelöl, amelyek a felhasználók számára lehetővé teszik, hogy mindenki egyéneként profiloldalt hozzon létre egy adott rendszeren belül és létrehozson egy listát azokkal a felhasználókkal, akikkel szeretné a kapcsolatot fenntartani. A legnagyobb népszerűségnek örvendő és legtöbbször emlegetett közösségi hálózati oldalak közé tartozik a Facebook, amely a legtöbb felhasználtót tömörítő, ismerőskereső és tartalom lájkoló platform. Továbbá ide tartozik a fiatalok körében egyre inkább elterjedt képmegosztó Instagram oldal, a videómegosztó YouTube és Tik-Tok felület is. A halál és a gyász megjelenését vizsgálva

18 Zelena András: *Veszteségkommunikáció az újmédia színterein*, 2017. 01. in; https://mediakutato.hu/cikk/2017_01_tavasz_nyar/09_vesztesegkommunikacio_az_ujmedia_szinterein.pdf , letöltés: 2021.06.14, 139.

természetesen nem kerül sor az összes fent említett platform vizsgálatára. Kutatásunk leginkább a legismertebb Facebook felületet helyezi előtérbe, de röviden bemutatásra kerülnek az Instagram, a YouTube és a Tik-Tok felületek is azért, mert minden online platform más-más korosztályt érint.

Haldoklás a közösségi médiában

A közösségi médiában való haldoklás, habár első hallásra ijesztőnek hangzik, mégis napjaink egyik velejárója. Ami zavart okozhat, hogyha egy elhunyt személy profilja továbbra is aktív marad és ha nem nyilvánítják emlékprofilná, vagy a hozzátartozók nem törlik a profilt. Ha a profil továbbra is aktív marad, kaphatunk például születésnap-i emlékeztetőt is, hogy köszöntsük fel a már elhunyt személyt. A probléma az, hogy ezt igen sokan meg is teszik, úgy köszöntve az elhunyt személyt, mintha még élne: *„Isten éltesse drága barátom.”* vagy *„Boldog születésnapot [keresztnév], remélem megtudjuk majd ünnepelni odaát.”*

Természetesen vannak olyan esetek, amikor megemlékezésképpen tesznek közzé az elhunyt személlyel kapcsolatosan egy régi fotót, egy feliratozott képet, egy videót vagy egy rá emlékeztető zeneszámot. A legtöbb esetben ezzel kifejezik a hiányt, amit éreznek: *„Még mindig nem hiszem el, hogy itthagytál minket...miért??? annyira fáj a hiányod...remélem gondolsz rám te is...”* Az ilyen és hasonló bejegyzések mögötti szándék és érzelem a fájdalomban gyökerezik. A fájdalom fogalmának kétféle jelentését különböztethetjük meg, az első értelmezésben elmondhatjuk, hogy a fájdalom sajátos érzetét speciális idegszálak közvetítik és az érzékelő alany mindenképp érzékeli a fájdalmat, attól függetlenül, hogy azt kellemetlennek tartja vagy sem. Másféle értelmezésben azt mondhatjuk, hogy a fájdalom szó minden olyan érzést lefed akár fizikai, akár szellemi téren, amely nemtetszést vált ki belőlünk. Ennek a fájdalomnak a szinonimájaként használják a szenvedés, félelem, szorongás, baj, viszontagság

szavakat, melyek a fájdalom problémáját vetik fel.¹⁹ A fent idézett bejegyzésben a fájdalom e második fajta értelmezését találjuk meg és már itt szembesülünk az ellenszegüléssel. A bejegyzést író személy fájdalma azt fejezi ki, hogy átéli, a halál milyen személyes módon, olykor váratlanul és különféle helyzetekben érkezik és kopog be az emberhez.²⁰

A közösségi hálókön való jelenléttel jár az az újszerű stratégia is, hogyha valaki egy betegséggel küzd, akkor vagy ő maga teszi közzé ezt a profiloldalán vagy a hozzátartozók által tudhatjuk, hogy milyen stádiumokban van az illető, gyógyul vagy rosszabbodik az állapota. Ez azzal jár együtt, hogy ma már a privát és a nyilvános szféra határai teljesen összemosódnak, és már nemcsak a közeli ismerősök tudnak a beteg személy állapotáról, hanem az ismerősök ismerősei, vagyis idegenek is betekintést kapnak a személy magánéletébe.²¹ Több felhasználó esetében megfigyelhető, hogy akár naponta többször is információkat tesz közzé a haldokló személyről, és imát kér érte: *„A mi drága [keresztnév] egyre rosszabb állapotban van, az orvosok szerint sincs már sok hátra. Kérlek titeket imádkozzatok érte, gondoljatok rá, annyira fájdalmas ez a dolog, kérünk titeket gondoljatok ránk imáitokban, elviselhetetlen a fájdalom, amit érzünk.”* Feltehetjük a kérdést, hogy ebben az esetben mi a célja a felhasználónak? Mit akar egy ilyen bejegyzéssel közölni vagy mire akar utalni? Az is kérdés lehet, hogy valóban a haldokló személyre irányul a kiírás vagy inkább a bejegyzést közzétevő személy van a középpontban? Sokan azért közlik a haldoklás folyamatát a közösségi oldalakon, hogy a távolban élő családtagokkal, rokonokkal, ismerősökkel is tudassák. Abban az esetben, ha a beteg személy teszi közzé az információkat a személyes profilján, megfigyelhetjük, hogy milyen pszichikai stádiumokon megy keresztül, de ezekre most nem

19 C. S. Lewis: *A fájdalom*, Harmat Kiadó, Budapest 1992, 80-81.

20 Léon-Dufour Xavier: *Biblikus teológiai szótár*, Szent István Társulat, Budapest 1986, 1194.

21 Veszelszki Ágnes – Parapatics Andrea: *A részvételtől a részvétig. A halál megjelenése és gyászmunka a közösségi oldalakon*, 2014.Április, in; (PDF) *A részvételtől a részvétig. A halál megjelenése és gyászmunka a közösségi oldalakon* (researchgate.net), 182.

térünk ki. Megállapíthatjuk tehát, hogy a közösségi médiában a bejegyzést közzétevő személy nem feltétlenül közlés céljából osztja meg a haldokló hozzátartozó állapotát, sem pedig egy fájdalmas veszteséget, hanem azért, hogy a Facebook-ismerőseivel megossza az ő fájdalmát, a kétségbeesését. Feltehetően tudatalatti szándéka az, hogy vigasztalást kapjon az ismerősöktől, hogy rá figyeljenek, viszont fennáll annak a veszélye is, hogy saját magát sajnálkozás tárgyává teszi. A szenvedő ember ebben az esetben is egyszerűen csak szeretetre vágyik. Az online térben is szeretetre és vigasztaló megértésre vágyik. Ha egy személy hozzászólásban kifejezi együttérzését egy ilyen helyzetben, akkor a másik ember iránti szeretetről tesz tanúságot. A bejegyzést közzétevő személynek ez a szeretet jót tesz, azt érzi, hogy kedvelik őt és ezáltal enyhül a fájdalma.²² Az ilyen fájdalom teljesen lefoglalja a személyt, és sajnos ez a fajta önmagára koncentráció a szeretet megélésének a gátját képezi, éppen ezért követi a közösségi profiljain egyik bejegyzés a másikat, mert a személy fájdalma annyira mély lesz, hogy nem tudja megélni a szeretetet, amit kívülről kap. Ebben az esetben gondolhatunk egy beteg személyre, aki a közösségi médiában folyamatosan posztolja az állapotát, gondolhatunk a hozzátartozókra is, akik szembesültek a szeretett személy elvesztésének lehetőségével, és a veszteséget ért szenvedő személyekre is, akiken olykor-olykor túlnő a fájdalom. A legtöbb embert annyira magába zárja a saját fájdalma, hogy nem veszi észre az őt körülölelő szeretetet.²³ A közösségi oldalakon a betegség, a haldoklás megosztásának a támogatói is azt vallják, hogy a fájdalom megosztása az ismerősökkel és ismeretlenekkel segít a személynek abban, hogy a fájdalmat és a szenvedést könnyebben elfogadja és leküzdje. Vannak azonban szkeptikusok is, akik szerint nem elősegíti a halál bekövetkeztére való felkészülést vagy a gyász folyamatát, hanem még inkább elmerül a személy a fájdalmában és magára veszi a sajnálható és elesett ember szerepét.²⁴

22 Wallace Patricia: *Az internet pszichológiája*, Osiris Kiadó, Budapest 2006, 181.

23 Powell John: *Miért félek a szeretettől? A szorongás és a közöny leküzdése*, Vigilia Kiadó, Budapest 1997, 24.

24 Veszelszki-Parapatics: *A részvételtől a részvétig*, 182.

A halálhír közzététele

A közösségi médiában fontos megkülönböztetni a halálhírről kapcsolatosan, hogy globálisan vagy regionálisan ismert személyekről van-e szó, illetve fontos különbséget tenni a lokálisan vagy kisebb közösségekben ismert emberekről szóló halálhír között. Jelen esetben csak az általános Facebook-felhasználókkal foglalkozunk, nem térünk ki külön a széleskörű ismerettséggel rendelkező személyekre, és azok halálhírére sem, akik rendszeresen szerepelnek a közmédiában és foglalkozásuk révén ismertek. Ezeknél a személyeknél ugyanis külön tárgyalható, amikor a halálhírük úgynevezett álhír formájában jelenik meg pusztán hatásvadászati céljából, valamint vizsgálható a gyászoló rajongók reakciója is. Fontos tehát figyelni, hogy egy ismertségnek örvendő személy halálhírét milyen weboldal teszi közzé, hiteles formában jelenik-e meg vagy sem.²⁵

Az általános Facebook-felhasználók körében kutatva a halál megjelenését a legszembevetőbb, ahogyan megosztják a profiloldalukon a szeretett személy elvesztését. Megfigyelhető, hogy a közzétett kiírásokban nagyon sok a túlzás, a tiltakozás, a nem elfogadás. „*Drága [keresztnev] kimondhatatlanul hiányzol. 🙄🙄🙄🙄 MIERT???*” A fájdalom kifejezésére, ahogyan az idézett bejegyzésben is jól szemlélhető, nagyon sok hangulatjelet használnak a bejegyzést író személyek, legtöbb esetben sírós és összetört emotikont, fekete szívet és a szeretet kifejezésére a piros szívet. A halálhír közzététele során legtöbb bejegyzésben felmerül, hogy miért történik mindez, a gyászoló keresi az értelmét annak, hogy miért vesztette el a szeretett személyt. A halálhír közzétételenek és minden részvétnyilvánító üzenetnek is elsődleges célja az érzelemkifejezés, majd a tájékoztatás,²⁶ hogy az ismerősökhöz eljusson az információ: „*Kedves ismerősök, szeretett barátok. Szeretnénk tudatni veletek ki nem mondható fájdalomunkat...szeretnénk tudatni veletek, hogy [keresztnev] már*

25 Veszelszki-Parapatics: *A részvételtől a részvétig*, 182.

26 Veszelszki-Parapatics: *A részvételtől a részvépig*, 187.

nincs közöttünk 🙄🙄🙄, már soha többé nem lesz közöttünk. Elviselhetetlen fájdalmat érzünk, 🙄... ezt soha nem lehet már feldolgozni. ♥

” Megfigyelhetjük, hogy az ilyen és hasonló bejegyzésekben a veszteséget ért személy tudattalanul is kerüli a halál fogalom formáit, de a bejegyzésből tudhatjuk, hogy valószínűleg a megjelölt személy elhunyt. Találkozunk viszont olyan bejegyzésekkel, amikor a gyászoló személy nem teszi közzé a halálhírt, csak utal arra, hogy trauma érte őt és a családját. *„Sosem gondoltam, hogy eljön ez a nap...egyszerűen csak ülök és nézek magam elé...nem tudom felfogni...”* Az ismerősök egy ilyen bejegyzést látva azonnal szeretnék kideríteni, hogy mi történt, ezért a kommentszekcióban érdeklődnek: *„Mi a baj drága? Mi történt?” / „Mi történt? Meghalt valaki?” / „Ki halt meg? Ne ijessz!”*. Egyértelmű reakció a bejegyzést közzétett személytől, hogy mivel csak a fájdalmát szerette volna közölni, ezért legtöbb esetben a kommentben érkező kérdésekre nem válaszol. A kérdések sorozata mindaddig folytatódik, amíg egy adott felhasználó, aki valamilyen más forrásból értesült a halálesetről, hozzászólásban részvétét nyilvánítja ki. *„Vigasztalást a családnak. Nyugodj békében [keresztnév].”* Vannak azonban, akik nem hiszik el a személy halálát mindaddig, amíg egy közeli hozzátartozó nem igazolja vissza, hogy igaz. *„Ezt nem hiszem el, tényleg igaz ez?”* és amikor erre a hozzászólásra érkezik egy válasz, miszerint valóban elhunyt a személy, csak akkor nyilvánítja ki részvétét a kommentelő a családnak.

Előfordulhat az is, hogy a halálhírrrel a média is foglalkozik. Ezekben az esetekben a gyászoló család és a hozzátartozók saját közlésük helyett megosztják a közösségi oldalakon a halálhírt ismertető internetes forrást; vagy a hír megosztása mellé fűznek személyesebb tartalmú közlést:²⁷ *„Gyerekkoromban gyűjtöttem az újságcikkeket, azokat, amelyek érdekesek voltak, hogy megmaradjanak emlékebe...ezt a cikket nem kell külön elraknom, mert egy életen keresztül összetört szívem darabjai közt megmarad. Ez a hír végigkísér életem hátralévő részében. Szörnyű! felfoghatatlan.”*

Az elsődleges sokkos állapot után nemcsak a halálhírről értesülhetünk, hanem a temetésről és/vagy az évfordulós megemlékezések

27 Veszelszki-Parapatics: *A részvételtől a részvétig*, 187.

helyszínéről és időpontjáról is: *„Kedves ismerőseim, [keresztnév] temetésére holnap [időpont] kerül sor, a [helyszín] ravatalozónál. A megemlékező szentmise a temetést követően a [helyszín] templomban lesz megtartva.” / „Kedves barátaink, szeretett halottunk hathetes megemlékező szentmiséje [időpont, helyszín] templomban lesz. Köszönjük az érte mondott imákat.”*

Fekete profilképek, gyászjelentések

A halálhír közzétételével kapcsolatosan egy nagyon szembetűnő és sokszor személyes hozzáfűzést nem tartalmazó közlési forma, amikor a gyászoló személy feketére változtatja a profilképét. Ennek több változata megmutatkozik. Van, aki egy olyan képet tölt fel, melyen gyászszalag látható, van, aki egy gyertyaláng képét tölti fel a profilképe helyett, ezzel jelezve, hogy valakit gyászol. A fekete profilképeket általános megfigyelés alapján a közeli hozzátartozók és a családtagok, testvérek töltik fel; a közeli barátok vagy rokonok legtöbb esetben vagy a borítóképüket változtatják feketére, vagy a profilképükre szerkesztenek egy gyászszalagot, ezzel fejezve ki gyászukat az elhunyt személy iránt. Nagyon érdekes megfigyelés az is, hogy a családtagok és a barátok az idő múlásával olyan képeket töltenek fel borító- és profilképnek, melyen az elhunyt személy is megjelenik. Ez egyértelműen annak a kifejezője, hogy nem feledik az elhunytat és emlékét az online térben is őrizni szeretnék.

A halálhír közzététele a közösségi médiában sokkal gyorsabban terjed, mint a való életben. Ez abban mutatkozik meg, hogy a legtöbb esetben online felületre is feltöltött gyászjelentést az ismerősök igen rövid idő alatt megosztják. A Facebook-bejegyzések megosztásának a lehetősége elősegíti, hogy rövid idő alatt minél több emberhez eljusson egy hír, jelen esetünkben a halálhír is. Általánosan megfigyelhető, hogy az elhunyt személy gyászjelentőjét megosztja minden olyan közeli és távolabbi ismerős, aki kapcsolatban volt az elhunyttal, valamint azok is, akik tudatni szeretnék az ismerőseikkel a számukra kedves személy halálát. Ezeknél a megosztásoknál

sok esetben láthatjuk a *R.I.P.* feliratot, amely az angol *rest in peace* rövidítése, melynek jelentése *nyugodjon békében*.

Instagram, Tik-Tok, Youtube-felületek

A halálhír megosztásának a formája másképpen jelenik meg az Instagram, Tik-Tok és Youtube-felületeken. Az Instagram-felületen a halálhír közzétevése szinte minden esetben mindenféle kiírás és hozzászólás nélkül történik. A felület lehetőséget ad arra, hogy a felhasználók rövid összefoglaló videókat készítsenek képekből és ezeket megosszák a saját történetükben, ahol 24 órán keresztül megtekinthetik a követők. Ilyen rövid képösszefoglaló videókat találhatunk azoknál a személyeknél, akik ezen a felületen gyászolnak. A rövid történetek jellegzetessége, hogy egy nagyon szomorú zenei aláfestéssel vannak kombinálva és a fekete-fehérre szerkesztett képekhez rendszerint összetört és sírók emotikonok társulnak.

A Tik-Tok-felületen, amelyre rövid és különböző témájú videókat készítenek és töltenek fel a felhasználók, a halál és a gyász különleges formában jelenik meg. Ez esetben a rövid videó lényege abban áll, hogy a gyászoló személy kiválaszt egy közös képet, amely az elhunyt személlyel készült, majd ugyanúgy vagy hasonló öltözetben, megteremtve a képhez leginkább hasonlító környezetet, beáll a képre és pár másodperc után megjelenik az eredeti kép. Ezekben a videóknak szintén szomorú és fájdalmat kifejező dalokat hallhatunk. Az érthetőség kedvéért egy rövid példát is fogalmazzunk meg. Egy fiatal lány készít egy rövid videót, melyben tudatni szeretné, hogy mire emlékezik meg, példánkban az édesanyjára. A kamerát beállítva leül a kanapéra és az egyik kezét oldalra úgy helyezi el, mintha éppen ölelné valakit. Ezt a képet szemlélhetjük pár másodpercig, majd megjelenik az eredeti kép, ahol az édesanyjával ölelkezve ülnek a kanapén. Az ilyen és hasonló videók egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek ezen a felületen, hiszen semmilyen verbális kommunikációra nincs szükség, mivel nonverbálisan kifejezi az érzelmeit

a gyászoló személy. Legtöbb esetben mégsem a halálhír közlésére használják a videókat, hanem megemlékezés céljából.

A Youtube videómegosztó felületen szintén egy másfajta formájával találkozhatunk a halálhír és a gyász közlésének. Azok a felhasználók, akik vlogokat készítenek – amiben bemutatják egy egész napjukat, különböző tevékenységüket és tulajdonképpen a kamera segítségével „viszik magukkal” a követőiket mindenfele – nagyon nyíltan beszélnek az életükről, amelyhez hozzátartozik a halál is. Találunk olyan tartalomgyártókat, akik egy szeretett személy elvesztését követően pár hétig nem készítenek tartalmat a YouTube csatornájukra, majd feltöltenek egy videót a következő címmel ellátva: *„Hova tűntem? Mi történt? Mindenről nyíltan és őszintén!”* A videó kezdőképe általában fekete-fehér, és egyértelműen árulkodik arról, hogy milyen témában készül a videó. Ezekon a felvételeken az érintett személyek mesélnek a veszteségről, arról, hogyan élték meg a krízishelyzetet, mi történt a temetés előtti és azt követő napokban. Rendszerint mesélnek az elhunyt személyről és arról, hogy miért volt fontos számukra, mutatnak a felvétel során közös képeket és itt is megjelenik a fájó érzelmeket kifejező zene. Az ilyen videók hangulata megérinti a nézők érzelmvilágát, főként azokat, akik szintén gyászfolyamatban vannak. Ez abban mutatkozik meg, hogy a videó alatti komment szekcióban a követők megköszönik a tartalmat készítő személynek, hogy mert nyíltan beszélni a halálról és az őt ért veszteségről. *„Köszönöm neked ezt a videót. Olyan jó, hogy van, aki nyíltan mert beszélni az ilyen témákról. Együtt érzek veled és köszönöm azt a sok erőt, amit én is kaptam tőled.”*

Összefoglalás

A felhasználói felületeken sokkal nyíltabban beszélünk érzékeny témákról, mint személyes beszélgetések alkalmával. Még azokban a témákban is, melyek személyesen jobban megérintenek, könnyebben leírjuk a gondolatainkat, hiszen van időnk arra, hogy összeszedetten fogalmazzuk meg a véleményünket. A halállal kapcsolatosan

is egyértelműen megállapítható, hogy bizonyos emberek akár hozzászólásban, akár a gyászolónak küldött személyes üzenetben könnyebben kezdeményeznek beszélgetést, mint személyes találkozás alkalmával. A halál tabusítását az online térben mindinkább felváltja a halálról való nyílt beszéd, a halálhír közzétételénél mégsem mondjuk ki nyíltan, hogy mi történt. Megfigyeléseim alapján sok esetben a hozzátartozók csak sejtetik, hogy halálesetről van szó, mondhatnánk úgyis, hogy kerülik a témát és a konkrét közlés helyett inkább az átélt fájdalmat írják le, amelyből a veszteségre következtethetünk. A halálhír közzététele a közösségi médiában sok esetben nem csak közlés. Célja lehet az is, hogy a gyászoló személy vigaszt, támogatást és megértést kapjon. A részvétnyilvánítás akár hozzászólásban, akár privát üzenetben, a halálhír megosztása a veszteséget ért személynek azt fejezi ki, hogy az elhunyt személy fontos volt, sokan szerették és halálhíre több embert megrázott. Az online világban már nem kellenek komoly szavak ahhoz, hogy kifejezésre juttassuk, hogy szeretjük a másik embert, hiszen a törődés, a mások iránti érdeklődés kifejezhető egy lájkban, egy hozzászólásban, egy megosztásban. Nem tudjuk pontosan megállapítani a halálhír közlésének a szándékát, viszont a megemlékezések, az elhunyt személlyel kapcsolatos emlékek megosztása azt mutatja, hogy a Facebookon és a közösségi háló más felületein szeretnénk, ha tovább élne az elhunyt személy emléke. Az online tér esélyt ad arra, hogy az elhunyt személyre való megemlékezés aktívabb legyen és fennmaradjon. Erre adnak lehetőséget az emlékdalok és a virtuális temetők.



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.13>

A nagyböjti liturgia két kulcsfontosságú szertartásának spirituális tartalma

**Az alleluja-búcsúztatás és a kereszt
letakarásának, illetve leleplezésének
lelki üzenete a mai ember számára**

KISS ENDRE

Papnevelő Intézet, Gyulafehérvár (RO)
endre.kiss@romkat.ro

Liturgia és lelkiség között szoros kapcsolat áll fenn.¹ Nem beszélhetünk olyan liturgiáról, amely nem fejezi ki és nem táplálja a keresztény lelkiséget. Ugyanakkor nem beszélhetünk igazi keresztény lelkiségről sem, amennyiben az nem a megünnepelt és átélt liturgiában találja meg forrását, csúcspontját, iskoláját. Sajnos még mindig nem állíthatjuk, hogy általános és népi szinten létezne a liturgia mintáján álló tudatos lelkiség. A gyakorlatban hiányzik a megélt liturgikus lelkiség erős tapasztalata. Ennek következménye, hogy

¹ Maas-Ewerd, Theodor: Art. *Liturgia*, in: Schütz, Christian (szerk.): A keresztény szellemiség lexikona, Budapest 1993, 239–240.

túlzott mértékben vannak jelen a liturgia tartalmától és stílusától túlságosan elszakított lelki élmények.²

Alleluja-búcsúztatás

Az evangéliumot megelőző olvasmányt az alleluja követi. Ez az akklamáció önmagában álló szertartás, cselekmény, amelyben a hívek közössége üdvözlí és fogadja az Urat, aki az evangéliumban majd szól hozzá (vö. RMÁR 62.). A földi egyház az alleluja éneklésével valójában bekapcsolódik a mennyei Jeruzsálem ujjongásába, egyben – húsvéti hangsúlya révén – a feltámadásra váró ember reményteli örömeinek,³ amely ezen túlmenően eszkatolgikus színezetet is nyer.⁴ Már az ószövetségi zsidóság is használta mind az istentiszteletben, mind a hétköznapi életben Isten üdvözítő hűsége feletti öröm alaphangját megfogalmazó imafelkiáltásként.⁵ Az ima örömjellegét mi sem hangsúlyozza jobban, mint az alleluja összekapcsolása a jubilációval, amikor ugyanis a hallalujah (jel. „dicsérjétek Jahvét”) szó utolsó szótagjához, azaz Isten nevéhez egy jubilálást kapcsolnak, amely a recitálás ellenpólusaként több, mint egyszerű éneklés: az éneklésnek egy sajátos szövegnélküli, előkelő formája („Jubilare sine verbis” – szavak nélkül jubilálni).⁶ Az alleluja az Úr saját szava, amikor feltámadva a halálból megáll Atyja előtt. Gyönyörűen fejezi ezt ki húsvét vasárnapjának egyes szám első személyben megfogalmazott introitusa⁷, *Resurrexi et adhuc tecum sum, Alleluja*, amelynek

2 Vö. Cervera, Jesus Castellano OCD: *Liturgia és lelkiiség*, in: Pákozdi István – Somorjai Ádám OSB (szerk.): *A liturgiatudomány kézikönyve*, Budapest 2020, 220-238.

3 Vö. Kunzler, Michael: *Az Egyház liturgiája*, Szeged 2005, 278-279.

4 Vö. Giesen, Heinz: *Die Offenbarung des Johannes*, Regensburg 1997, 408.

5 Vö. Eham, Markus: *Art. Halleluja*, in: *LThK 4* (1995), 1159.

6 Vö. Szendrei Janka: *Az alleluja*, Budapest 1995, 1-5.

7 Az introitus teológiai horderejéről lásd: Buchinger, Harald: *Húsvét ünnepe mint ars moriendi et resurgendi*, in: *Diósi Dávid (szerk.): A halálbiztos halál. Tanulmányok az elmúlás és a halál kultúrájáról*, Budapest – Kolozsvár 2011, 69-80, 78-79.

„helyszíne” a mennyei Jeruzsálem, amely „kireteszelt” kapuja előtt a feltámadt Fiú elénekli a halál fölötti győzelem örömeinekét az Atyának (vox Christi ad Patrem), amelybe – pontosan az énekben található alleluják révén az égi szent város is ujjongásba kezd.⁸ A jubiláló alleluja a Lélekben való ének,⁹ hiszen a Szentlélek ébreszti fel bennünk ezt a szót Krisztus titokzatos testéből, az egyházból. Azért énekeljük az igeliturgiában oly nagy örömmel, mert az evangéliumban hozzánk érkező feltámadt Krisztus jelenléte különleges intenzivitással bír (ezt fejezi ki az evangéliumos könyvvel való, égő gyertyák kíséretében történő ambóhoz vonulás, majd pedig az ezt követő tömjénezés, valamint a hívek álló testtartása). Itt Krisztus dinamikus jelenlétének lehetünk tanúi, hisz az ő hangja szólal meg közöttünk és szól hozzánk. Ezért az alleluja éneklése a liturgiában – főképp ezen a helyen a közénk bevonuló Krisztus örvendező köszöntése s ugyanakkor az előtte való hódolat éneke.¹⁰ Arra hív meg, hogy ne csak szánkkal énekeljük, hanem éljük át e kifejezés tartalmát is, hogy igazi hálaadás és magasztalás fakadjon fel szívünkéből. Az alleluja magasztalását tiszteletünk és örömünk jeléül állva énekeljük.¹¹

Az alleluja az ujjongás éneke, húsvét örömeke. Nagyböjtben éppen ebből kifolyólag elhagyjuk éneklését, ekképp nemcsak hasunkkal böjtölünk, hanem fülünkkel is (a későbbiekben látni fogjuk, hogy szemünkkel is). Fülünket nagyböjtben pontosan azért böjtöltetjük, hogy nem éneklünk alleluját (Glóriát sem). Ezáltal próbáljuk megóvni fülünket „a hallatlan dolgok hallhatóságától”,¹² nehogy ez az ünnepi hangulatot kifejező ének hétköznapivá váljon, s ezáltal „Isten dallamának már nem halljuk az újdonságát, a szépségét: hétköznapi dúdolgatássá váltak a mennyei liturgia partitúra

8 Vö. Diósi Dávid: *Húsvét misztériuma. Ars moriendi et resurgendi*, in: *Vigilia* 82 (2017), 253-258, 253.

9 Szendrei: *Az alleluja*, 1.

10 Vö. Parsch Pius: *A szentmise magyarázata a liturgikus megújulás szellemében*, Budapest 1937, 128.

11 Vö. Tomka Ferenc: *A miseliturgia logikája és lelke*, Budapest 2020, 104.

12 Diósi Dávid: *A szem és a fül böjtje a katolikus liturgiában. Egy kissé másfajta magyarázat*, in: Marton József – Diósi Dávid (szerk.): *Katolicitás és etnocentrizmus Erdélyben. Katolikus identitásunk*, Budapest – Kolozsvár 2015, 97-108, 103.

performációi”.¹³ Az alleluja éneklését nem lehet csak egyszerűen és észrevétlenül kihagyni, hisz a *homo liturgicus*nak hiányérzete támad. „Fájdalommal” válik meg tőle. Ezért a liturgiában minden évben hamvazószerda előtt elbúcsúznak az allelujától, istencicsére-tünknek ettől a nehezen lefordítható¹⁴ szavától. Mindezt a következő szavakkal tesszük: „*E nap még hangzik az alleluja, a böjtben elnémul szép dallama, elúzi bűnünk szégyene és bánata. Számkivetés a földi lét, örök húsvétal vár az ég, s nem hagy el többé minket ott az alleluja.*”¹⁵ Az egyház évenként elismélteti velünk ugyanazt a verset. Teszi ezt azért, mert valami fontosra akar megtanítani minket, tudva azt, hogy a lényeges dolgokat nem elég egyszer elmondani. Ez a különlegesen szép és hagyománnyal rendelkező szertartás a mai ember számára is spirituális üzenetet hordoz.

Tudjuk ugyanis, hogy időben élünk és az örökkévalóság felé tartunk. A minket létbe szerető Isten azt akarja, hogy időben teljesedjen ki az életünk. A kiteljesedés számunkra úton levést jelent. Az életünk mozgásban van. Ebben az előre vagy éppen hátra mozgó életben sok mindent megtapasztalunk. Ilyen tapasztalat a búcsúzás. Isten a létbe szeretett minket és mi ezzel együtt beiratkoztunk a „búcsúzás iskolájába”, mert – ahogy oly sok mindent – ezt is meg kell tanulnunk. Búcsúznak az anyaméhtől, gyerekkori játékainktól, iskolánktól, dolgainktól, bűneinktől, helyektől és számunkra kedves emberektől. Minden egyes „istenhozáddal” meghal bennünk valami. Aztán jönnek újabb és újabb események, emberek, akik ugyanúgy a búcsúzás vonatjára váltottak jegyet. S ha jól megnézzük a zsebeinket, ott lapul valahol a mi menetjegyük is. Tőlünk is búcsúzni fognak, hosszasan integetünk majd, szívünkben azzal a reménnyel, hogy van viszontlátás. Miért szerepel Isten „tanrendjében” a búcsúzás? Valószínűleg azért, hogy megtanuljuk: itt a földön, az időben nem lehet egyszerre minden a miénk. Ahhoz, hogy kapni tudjunk, néha el is kell engednünk; ahhoz, hogy nyerjünk, veszítünk is kell; ahhoz, hogy viszontlássunk, búcsúznunk kell, ahhoz,

13 Diósi: *A szem és a fül böjtje a katolikus liturgiában*, 104.

14 Berger, Rupert: *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, Budapest 2008, 23.

15 Graduale Hungaricum, (szerk. Ullmann Péter Ágoston O.Praem.), Gödöllő 2007, 568.

hogy örömünk teljes legyen, meg kell birkóznunk a hiánnyal. A búcsúzás pillanatában rendkívüli események zajlanak a szívünkben. A szavak, amelyek elhagyják ajkunkat, örökre belevésődnek a minket hallgatók szívébe. A legcsodálatosabb szavakat hallhatjuk az utolsó vacsora termében a tanítványaitól búcsúzó Jézustól. Nincs sok idő, ezért csak a lényeg hangzik el. A búcsúzó szavait majd később kell megemésztetni és megérteni. Az alleluja-hiány csendjéből igazi, mély és bensőséges öröm tud feltörni. Az öröm a csendből táplálkozik és erősödik. Csak a csendből fakadó öröm lehet hiteles és maradandó, minden más csak a lét felszínességén múlatja az időt. Így értjük meg isteni Mesterünk szavait: „Bizony, bizony mondom nektek: ti majd sírtok és jajgattok, a világ azonban örülni fog. Ti szomorkodtok, de szomorúságtok örömmre fordul.” (Jn 16,20)

A búcsúzás két fontos dolgot akar megtanítani nekünk. Mindezekelőtt szívünkbe akarja vésni az örök élet reményét, hogy végcé-lunkat mindig lássuk¹⁶ és szem előtt tartsuk. Számkivetésünk idején egy pillanatra a nagybőjt elveszi fülünktől e szép dallamot, ezzel a hiánnyal is egész létünket Isten fele fordítva, akire mindenestül rá-szorulunk, aki minden hiányunkat betölti. Számkivetésünk helyén egy időre bűneink Babilonjának folyóvizei mellé ülünk és sírva igazi otthonunkra, a mennyei Jeruzsálemre gondolunk. Hangszereinket a fűzfákra akasztva nem éneklünk az otthon dalaiból (vö. Zsolt 137).

Másodsorban a búcsúzás a viszontlátásban való hitben akarja erősíteni az elválás folyamatában kimerült szívünket. Egyszer bekö- vetkezik az örök húsvét, amikor „az idők végén emberi valónk a tel- jességre jutott életszentség tisztaságától tündöklük, egész megváltott és beteljesedett lényünk a »carmen angelicum«-mal egybecseng”.¹⁷ A mennyei kórusban keresztény reményünk szerint találkozni fogunk azokkal, akiktől valaha búcsúztunk. Ez az örömujjongás „napja” lesz, amelynek legméltóbb éneke maga az alleluja. Jól tesszük ezért, ha az ég kapuját megnyitó örök húsvét dallamának mélységét megőrizzük,

16 Vö. Dicsérjétek az Urat. Római Katolikus Népepektár (Gyulafehérvár 2014) 129. énekét a Szentlélek hét ajándékáról.

17 Diósi Dávid: *Amikor az ember és angyal csókot vált. Plaidoyer a liturgia angeológiai dimenziójának „reneszánszáért”, in: Vigilia 74 (2009), 580–583, 583.*

hagyva azt, hogy egész létünket áthassa, ezt pedig a legjobban úgy tesszük, ha nem engedjük dallamát hétköznapivá zsugorodni, mit sem mondó, fülbemászó, földhözragadt „dallamocskává” alacsonyítani. Ennek a legjobb iskolája maga a szent liturgia, amely tudatosan vonja meg tőlünk ezen dallam éneklését, hogy hiányérzetünk gyásza vágyat keltsen szívünkben az ének igazi mélységére.

Nagyböjti liturgiánk ezen egyszerű és mégis nagy mélységgel rendelkező mozzanata megtanít hallgatni. Az igazi liturgiát éppen abban ismerhetjük fel, hogy megszabadít minket minden átlagos cselekedettől, és ismét visszaadja nekünk a mélységeket és magasságokat, a csendet és az éneket.¹⁸

A kereszt feketevasárnapi letakarása és nagypénteki leleplezése

Nagyböjt 5. vasárnapján (Dominica de Passione), népies nevén feketevasárnap, a liturgiában egyre élesebben rajzolódik ki az értünk szenvedő Krisztus képe. Ettől a vasárnaptól az Úr kínszenvedése kerül előtérbe.¹⁹ Nagyböjt utolsó két vasárnapja, jóllehet időbelileg még a nagyböjthöz tartozik, mégis a nagyböjt 5. vasárnapjával egy különleges idő kezdődik: a szenvedés ideje. A liturgikus ünneplés ezen az utolsó két héten sokkal több, mint a szenvedéstörténet emlékének a felidézése, illetve az afölött való elmélkedésnek a serkentése. Az egyház liturgikus ünneplése sokkal inkább Krisztus szenvedését üdvtörténeti kontextusába igyekszik helyezni.²⁰ A keresztény ember saját szenvedésének és halálának realitását hitben, reményben és szeretetben az Úr szenvedésében való részesedésként fogja fel.²¹ Az Úr szenvedése és a keresztény ember szenvedése tehát

18 Vö. Ratzinger, Joseph: *Új éneket az Úrnak*, Budapest 2007, 177.

19 Vö. Eisenhofer, Ludwig: *Handbuch der katholischen Liturgik I*, Freiburg 1932, 502–504.

20 Vö. Pinski, Johannes: *Gedanken zum Kirchenjahr*, Mainz 1963, 62.

21 Vö. Rahner, Karl: *Das große Kirchenjahr. Geistliche Texte*, Freiburg – Basel – Wien 1987, 182.

összetartozik. Az egyház régi szokása szerint e naptól kezdve nagypéntekig eltakarja a kereszten a fájdalmak férfja alakját. A keresztre violaszínű lepel kerül. Régebben nemcsak a keresztek, hanem a templom összes képeit és szobraikat befödtek (leszámítva azokat, amelyek a templom díszítését szolgálták, pl. a mennyezet és a falak képei, valamint úgyszintén kivételt képeztek a keresztút stációinak képei), s mindezt azért tették, mert az egyház nem tartotta illőnek, hogy a „szolgák” nyilvánosan és ünnepélyesen jelenjenek meg, amikor az ő Uruknek se színe, se ékessége és arca el van rejtve.²² A kereszt eltakarása a szemünket böjtölteti. Ugyanazon pedagógiai elv húzódik e felfogás mögött, amelyet az előbbieken, nevezetesen a fül böjtöltetéséről említettünk. Itt is a hétköznapivá válástól akarjuk megőrizni a keresztet, nehogy elvakultakká váljunk az Úr értünk való kinszenvedésének szemléletében. Egyházunk nagyböjti liturgiája húsvét ünnepére való előkészületünket „azzal kívánja segíteni és elmélyíteni, hogy megvonja [...] hitérzékünk, hitvilágunk tapintható vonulatának olyan szimbólumrendszerétől is, amelyet az a veszély fenyeget, hogy elsilányosodik, leértékelődik, azaz többletértékének vonzerejét por lep(het)i be”.²³ A kereszt leleplezése majd csak nagypéntekkor, Krisztus kereszthalála után történik meg, ünnepélyes keretek között. Nagypéntek központi szimbolikája a győzedelmes kereszt.²⁴ Ezen a napon lélekben magunk is elzarándokolunk a Golgota szent hegyére. Kereszthódolatkor előhózzák rejtekhelyéről a keresztet (leleplezik azt), a liturgián hívő sereg pedig az üdvösség fájához járul, imádni megváltásunk szent eszközét.²⁵ Ennek a szertartásnak is mély lelki üzenete van.

A keresztet eltakaró lepel megfoszt a kereszten szenvedő Üdvözítő látványától. Az egyházi év minden napján szemlélhetjük a kereszten függő Krisztust, most viszont elrejtőzik. Ezzel pedig magára

22 Vö. Ungváry Antal: *A római egyház liturgiája*, Budapest 1934, 50–51.

23 Diósi: *A szem és a fül böjtje a katolikus liturgiában*, 104.

24 Vö. Augé, Matias: *A liturgikus év a római rítusban*, in: Pákozdi István – Somorjai Ádám OSB (szerk.): *A liturgiatudomány kézikönyve*, Budapest 2020, 436–464, 446.

25 Erről részletesebben Barsi Balázs – Dobszay László: *Íme, most fölme gyünk Jeruzsálembe*, Budapest 2001, 73–78.

vonja a figyelmünket. Amit naponta látunk, az megszokottá válik. Nem figyelünk rá, lassan elveszíti jelentőségét. A lepellet befedett kereszt kiemel a megszokottból, kíváncsivá tesz, csalogat, kérdéseket tesz föl. A kereszt titkába akarja elvezetni a szívünket a szemünkön keresztül. A földről felemelt Krisztus vonz, bár sokan megborzadtak tőle, mert torz volt, emberi külsejét is elvette a gyötrelem, mégis vágyat gyújt a szívben. A megvetett és kevésre becsült elől először mi rejtettük el arcunkat (vö Iz 52,13–53,12). Nem akartuk látni, ahogy Isten saját fiát összetöri szenvedéssel. Az arceltakarás „művészete” végeláthatatlan. A sokat szenvedett arctól félünk. A betegségek ismerőitől menekülünk. Félnünk a látványtól. Magunkat féltjük.

Jézus arcának eltakarása pontosan arra hív meg, hogy kérdezzünk. Akarjuk tudni, hogy mi történik a lepel mögött. Emberi szemünk elől eltakarjuk a „szentet”, mert amíg tart a nagypéntek, nem vagyunk képesek meglátni őt. Pedig erővel telt, életképes és tápláló búzamatot rejt a lepel. Az elvetett búzamatagnak el kell halnia ahhoz, hogy termést hozzon. Figyelemmel várni kell az erővel megszólaló búzamatot, mert szólni fog, sőt kiáltani: „Consummatum est – Beteljesedett!” (Jn 19,30). Ez nem a tehetetlenség, hanem a győzelem kiáltása. A fán függő Király életünk beteljesedésekor közel von magához, szelíden átölel és füledbe súgja: beteljesedtél.

Nagypéntek. Közel menni az Úr halálához. Liturgiánk a megismételhetetlent akarja megérinteni és minket is közel vonni hozzá. A megismételhetetlen, egyszeri és legnagyobb áldozatot, Krisztus kereszthalálát. Évenként visszatér a nagypéntek is a maga mélységével. Mi pedig nem hiányozhatunk. Saját magunk érdekében. Legalább évente egyszer közel kell hajolnunk a legnemesebb fához és annak gazdag gyümölcséhez. Látni és bőrünkön érezni az édes terhet. Kemény szívünk életmentő ütést kap. Lassan feltörik. Az Úr elveszi kőszívünket és élő, hússzívet ad.

A liturgia gyengéden közelít emberségünkhöz. Nem egyszerre rántja elő megváltásunk szent jelét. A kereszt behozatalának stációiban megszólal a kereszten függő Megváltó. Nem vádolni és elítélni akar, hanem megmenteni, ami elveszett.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy az általunk tárgyalt nagyböjti liturgikus szertartások az Úrral való találkozást és

kommunikáció hivatottak elmélyíteni, szilárd alapokra helyezni. „A vele való találkozásban fogadom el én is azt a személyt igazán és egészen, akit Isten már mindig is elfogadott és szeretetére hívott: önmagamat.”²⁶ Az alleluja éneklésének hiánya, a kereszttel való elrejtése a Megváltóval folytatott kommunikáció frissességét szolgálja.

26 Diósi Dávid: *Az istentalálkozás „szentek szentje”: a liturgikus kommunikáció*, in: *Nők az Egyházban – Identitás és kommunikáció*, Budapest 2015, 191–203, 197.

Abstracts

1. DIÓSI DÁVID

Dékáni köszöntő – A teológus: az „azértis szombaton” fürkészője



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.01>

Title: Dean's Greeting – The Theologian as Observer of “Even on the Sabbath”

Abstract: I encourage the graduate students to learn to wonder at events, especially those which, if I may say so, despite the proclamation “not on Saturday”, “still happen on Saturday”. In these, too, God himself is at work, in a more “original” way than we are used to. Let us be theologians of wonder, let us be people of wonder. Let us be seekers and witnesses of the “even on Sabbath” in our lives and in the lives of others.

2. TÓTH KRISZTIÁN

Egységes az újszövetségi iratok tanítása az anyagi javakhoz való hozzáállásról?



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.02>

Title: Is the Teaching of the New Testament Writings on the Attitude to Material Goods Consistent?

Abstract: The hypothesis of our own research is: the books of the New Testament Scripture represent the same thinking on a

particular issue, because they are the basis of a canon. This assumption is also important because on the question of material goods and the relation between rich and poor would be difficult to imagine far-reaching differences, as these questions were also central topics of the teaching of Jesus. It is not our goal to analyse each book of the Scripture, but to synthesize the basic ideas of different theological schools about material goods, and how a good Christian can behave with money and wealth. For a better understanding of the context, we considered it important to present in a separate chapter the social situation that characterized Palestine in the 1st century AD. In this paper I will analyze three different “units” from the New Testament: three stories from the gospels that give directions on material goods, the thoughts about wealth in the James’ letter, and the teachings of the Pauline theology on material goods. I choosed these texts because they use examples which were obvious for contemporary people, and the disciples, they could understand the references, which may have lost their meaning or it changed completely for our days. Nonetheless these teachings are valid until today and can help our society to make the best decisions when it is about supporting needy people.

3. KOZOVITS ATTILA

Szent Gellért tiszteletének története a történelmi csanádi egyházmegye területén



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.03>

Title: The History of the Worship of Saint Gerard in the Historic Diocese of Csanád

Abstract: Saint Gerard was a prominent figure in medieval Hungary. He was the confidant of the founder of the country, King Saint Stephen, the teacher of Prince Saint Imre, and the founding bishop of

the Diocese of Csanád. His life, his work, his martyrdom and later his cult are frequent themes of church history. The study of his veneration, the development of his cult and its further development gives an insight into the commitment of the historic Diocese of Csanád and its successor dioceses to make the life and work of the first holy bishop of the region known to the faithful of the region. The year 2023 offered an excellent opportunity to revive and briefly summarise the cult of Saint Gerard.

4. FARAGÓ ISTVÁN

Úrnapi körmenet: az Úrfelmutatás meghosszabbítása



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.04>

Title: Corpus Christi Procession: An Extension of the Elevation of the Host

Abstract: The procession of Corpus Domini is most closely connected with the Elevation of the Host in the Holy Mass. The progressively enriching liturgy of the celebration of the Eucharist, and the introduction of the Solemnity of the Body and Blood of Christ, entailed that the Blessed Sacrament was carried in procession under a decorative canopy, or baldachin. Considering the liturgical practice of the procession of Corpus Domini, we can conclude that it is nothing other than a prolongation of the rite of elevation in the Holy Mass.

5. SZŐCS CSABA

Márton Áron püspök a magyarfenesi historia domus tükrében (1938-1942)



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.05>

Title: Bishop Áron Márton in the Light of the Historia Domus in Magyarfenes (1938-1942)

Abstract: The year 1940 brought a new historical situation for the Roman Catholic Diocese of Alba Iulia, founded in 1009. The Second Vienna Award, proclaimed on 30 August 1940, returned 2/5 of the territory granted to Romania by the Treaty of Trianon – Northern Transylvania – to Hungary, and the diocese was divided into two parts. On 31 August 1940, while Bishop Áron Márton remained in his historic seat in Alba Iulia, he set up the Bishop's Vicariate in Northern Transylvania in Cluj, which was to remain in operation until 24 March 1945. Amidst these changes, Vlaha (Magyarfenes) remains on the border. This short study explores the relations between the bishop and the Catholic diaspora community of Vlaha in the light of the Historia Domus from 1938-1942.

6. OBERMÁJER ERVIN

Lelkivezető-lelki gyermek személyes kapcsolódása a gyulafehérvári Papnevelő Intézet és a Pápai Német-Magyar Kollégium horizontján



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.06>

Title: The Personal Connection Between the Pastoral Leader and the Spiritual Child on the Horizon of the Alba Iulia Seminary and the Pontificium Collegium Germanicum et Hungaricum

Abstract: From the details just elaborated, we can gain insight not only into the ways and themes of the personal interactions between Győző Macalik and Alfred Erős, but also, in many cases, into the clerical profile of the revealed materials, which takes seriously the mutual possibility of forming and being formed. With this in mind, we can say that the relationship between the two persons was characterised more by collegiality, even in the early years of preparation for the priesthood, than by a relationship of subordination or superiority. This gives us a clear picture of the trust that characterised the relationship between these two great men with great knowledge and deep commitment to the sacred. Inevitably we can conclude that the superiors did not err when, decades later, they were elevated to the dignity of bishop.

7. URBÁN JÁNOS ERIK OFM

Hivatás küldetéssel – Ferences identitáskeresés Giacomo Bini OFM generális Assisi Szent Ferenc ünnepére írt leveleiben

DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.07>



Title: The Franciscan Search for Identity in the Letters of Minister Generalis Giacomo Bini OFM, Written for the Feast of St Francis of Assisi

Abstract: The decree of the Second Vatican Council, *Perfectae Caritatis*, deals with the monastic life and its search for identity. It set in motion a process that was characteristic of all monastic orders without exception, including the Franciscan family. The Franciscans also searched and examined their identity along the lines of this decree. I will present the life and essential service activities of Giacomo Bini, OFM (+2014), who was Minister Generalis from 1997 to 2003. Having studied the surviving sources (biographical and official documents),

we are talking about a minister general who, in search of the Franciscan identity, led the Franciscan Order from the 20th century into the 21st century. In my study I will analyse six letters written during his ministry in the Generalate, on the feast of St Francis of Assisi, on the following topics. I will analyse six letters written during his ministry in the Generalate, on the feast of St Francis of Assisi. After a thematic description of the themes of the letters, I will try to show how the content of these letters serves the minor fraternal identity of the Franciscan Order and its members.

8. GÁL HUNOR

Orgona a másik karzatban - A gyulafehérvári főegyházmegye „hangszervándorlásairól” a 17. századtól napjainkig



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.08>

Title: Organ in the Other Gallery - About the „Migration of Musical Instruments” of the Archdiocese of Alba Iulia from the 17th Century to the Present Day

Abstract: The organ has been an indispensable part and tool of the Catholic church’s sacrality for centuries. This is especially true for the organs in the churches of the Archdiocese of Alba Iulia, founded in 1009. These sacred instruments are still an important part of the valuable Transylvanian organ collection, which has not yet been fully explored. The term “organ migration,” used by renowned organ expert István Dávid, is undoubtedly the best definition for instruments that have been important liturgical furnishings and musical instruments in the churches and chapels of several parishes over time. Currently, we have data on more than fifty organ migrations. These “organ migrations” have greatly influenced the state of the organ collection of our Archdiocese, both in the past and in the

present. Thanks to this, they have also reflected the church musical needs of a community in a figurative sense. In this study, among other things, we can get an overview of these organ migrations.

9. AMBRUS LÁSZLÓ

Takácsy Ignác (1830-1906) orgonaépítő 60. alkotása Hunyadi János kolostortemplomában



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.09>

Title: Takácsy Ignác (1830-1906): the 60th Work of the Organ Builder in the Monastery Church of János Hunyadi

Abstract: The organ builder Ignác Takácsy (1830-1906), whom I have researched, was one of the most prolific organ builders in Transylvania. I was saddened to find that the literature contains only a negligible amount of information about this master, who was active for 40 years (1860-1900) and made 79 organs. It has become increasingly clear that there is a huge lack of information about our organ builders and the instruments they built in Transylvania. With my work, I would like to join the ranks of those who have undertaken the task of uncovering this extremely incomplete segment of our history at the archival level. However, I am not specifically researching the organ history of a particular religious denomination, but rather, unusually, I am focusing on the lives and work of two organ builders in particular. Ignác Takácsy (1830-1906) and his pupil István Vass (1852-1921) were two of the most important organ builders in Târgu Mureș and its surroundings in the second half of the 19th century. I am trying to reconstruct their biographies on the basis of the archival sources available, so my work is primary research. Similarly, I am trying to learn the history of the new organs they built (about 95) and the numerous repairs and modifications they made. In this way, I will know the antecedents, the processes and the fate of the

organs for more than a hundred years. Hopefully, my thesis will not only be a tribute to these two great masters, but also to our faithful ancestors, whose main desire and intention was to praise God with the sound of the organ. In this study, I would like to illustrate the history of an organ built in a very special place in my research, which is the 60th work of Ignác Takácsy. This instrument was built in 1890 for the Catholic church of Teiuș in Alba County, one of the oldest in Transylvania.

10. BERTALAN TÍMEA

A „közjó” koncepciója és annak missziológiai megközelítése mint egy fenntartható fejlődési vízió alapja



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.10>

Title: The Concept of the “Common Good” and Its Missiological Approach as the Basis for a Sustainable Development Vision

Abstract: This paper outlines a theoretical framework that can serve as a basis for church practice in building a sustainable development vision. It begins with a conceptual clarification, exploring the concepts of sustainable development, catholic social teaching, and vision to enhance the subsequent analysis. The concept of the common good is then used to examine documents that are part of the catholic social teaching. The paper outline three approaches to the common good: the socio-economic common good, the universal common good, and the holistic common good, which are understood as interdependent rather than separate. Along these lines, it identifies the following key features of the concept of the common good: human-centric (focusing on the human being as a multidimensional person capable of transcending themselves), subsidiarity, solidarity, fair distribution of goods, recognition of the value of all creation, and ecological conversion. Finally, the paper places all this into a

missiological perspective, emphasizing that the Church's mission from God involves making the love of caring and healing God tangible in the word, particularly in the context of the ecological crisis. With this in mind, the paper concludes with aspects that may help shape a vision of sustainable development for church practice.

11. PÉTER EDIT

Pre- és perinatális veszteség hatása a gyógyító, segítő szakemberekre



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.11>

Title: The Impact of Pre- and Perinatal Loss on Healing, Helping Professionals

Abstract: The topic of my research is the study of the effect of pre- and perinatal loss on the professionals working in healthcare. After clarifying the concepts related to perinatal loss, I mainly presented the manifestations of the complicated grief characteristic of this period, covering the death attitudes and influencing factors observed in health care. As the first period of pre- and perinatal mourning takes place in health care facilities, I examined the happenings in the hospitals related to the subject: the characteristics of mourning processing, the emotional involvement of professionals, coping strategies, the connection between loss and burnout syndrome. Last but not least, I also pointed out the protective role of religious faith. During my theoretical research, I looked for causalities. The practical research highlights that nowadays not only death and mourning, but also the experience of loss for doctors and nurses has become taboo. Qualitative research has identified a number of problems that pose a real threat in the future, as human resources in health care will be mechanized without effective intervention. In the place where healing activities are carried out, both professional workers and spiritual caregivers can be experienced sources

of God's presence. I am convinced that for the suffering man of our postmodern world, hospital pastoral care would be a therapeutic value transfer not only for patients, but also for healers in crisis situations. I would like to point out that no research has yet been carried out in Romania on this subject. The results of my study shows that a broader study would be necessary to provide support to helping professionals in light of the conclusions.

12. FRANK BOGLÁRKA:

A halál megjelenése a közösségi médiában

DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.12>

Title: Death in Social Media

Abstract: Death and bereavement inevitably become part of everyone's life experience, but in recent decades the media and social networks have gradually begun to influence the way we perceive and process death and dying. The process of death and mourning is also increasingly discussed in social media, and now we can say that the taboo in modern society is no longer present on the online platforms. In my research, I will explore the forms of death and mourning in the social media and try to find answers to how the idea of death is represented in the platforms we use, how much we dare to deal with it and what we mean by the concept of online mourning.



13. KISS ENDRE

A nagyböjti liturgia két kulcsfontosságú szertartásának spirituális tartalma

Az alleluja-búcsúztatás és a kereszt letakarásának, illetve leleplezésének lelki üzenete a mai ember számára



DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.03.sd.01.13>

Title: Spiritual Content of the Two Main Rituals of the Lenten Liturgy – The Spiritual Message of the Alleluia and the Covering as well as Unveiling of the Cross for People Today

Abstract: This study presents the spiritual messages of two key rituals of the Lenten liturgy: the Alleluia and the Covering as well as Unveiling of the Cross. Both rituals are designed to deepen and provide a solid foundation for the encounter and communication with God. The absence of the Alleluia and the act of covering and then unveiling the Cross serve to keep communication with the Saviour fresh.